

2234
38

WIDENER LIBRARY

HX LHBH F

2234, 38

See page.

Farnese.

*By exchange of
Duplicates
with the
Astor Library, N.Y.*

*Rec'd 24 February
1857.*

JAVAANSCHE SPRAAKKUNST,

OP DE WIJZE OM OP EENE GEMAKKELIJKE MANIER

DE JAVAANSCHE TAAAL

TE LEEREN SCHRIJVEN, LEZEN EN SPREKEN;

TOEGELICHT DOOR

AUTOGRAPHISCHE TAFELEN;

MET VOORBEELDEN UIT SCHRIVERS GESTAAFD, MET VELE ZAMENSPRAKEN OVER ALLERLEI ONDERWERPEN IN DE HOOGE EN LAGE TAAAL VERRIJKT, EN DOOR VELE BRIEVEN VAN DEN KEIZER AF TOT DEN GERINGSTEN JAVAAN TOE, OPGEHEDDERD EN BEVATTELICK GEMAAKT, OOK VOOR DIE GENEN, WELKE ZONDER HET JAVAANSCH KARAKTER, DE JAVAANSCHE TAAAL WENSCHEN TE LEEREN.

DOOR

P. P. ROORDA VAN EYSINGA,

VOORMAALS BELAST MET HET DEPARTEMENT VAN INLANDSCHE ZAKEN OP JAVA, THANS ALS SECRETARIS DER RESIDENTIE BANTAM, MET VERLOF IN NEDERLAND.

To Amsterdam, bij
J. ALLART RIETBERG.

MDCCCLXXXV.

22/4.38
3

1857 Feb 24 8 2.00
Exchange rate w^t the Dinar 87.

Gedrukt bij A. ZWEESAAARDT,
te Amsterdam.

V O O R R E D E.

De natuuronderzoeker niet voldaan met de nasporing van het schoone in ieder afzonderlijk voorwerp, tracht door onafgebrokene onderzoeklust, door vergelijking en door gevolgtrekking al de schakels van den grooten keten der zigtbare dingen aan te wijzen, ten einde de aanschouwing van orde en harmonie hem op een standpunt plaatse, dat hem een vreemd, een heilig gevoel schenkt, hetwelk uit bewondering voor den oorsprong van al het geschapene ontstaat. De taalkenner zich niet vergenoegende met de bloote klanken einer vreemde taal, volhardt in zijn moeijelijk pogen, om door vergelijkingen, afleidingen en regels van klankverwisselingen, uit de reeks van tongvallen en spraken, den zamenhang van alle talen te omvatten, de bron aan te wijzen waaruit zij voortvloeijen, en dusdoende ook te midden der grootste verscheidenheid die éénheid aan te toonen, welke in de oneindige afdrukken van den oorspronkelijken stempel voorzeker herkenbaar is.

Zoo wel de gewijde als ongewijde Schriften, roemen immer het Oosten, als de dageraad van licht en kennis, als de kweekschool van kunsten en wetenschappen, als de fontein der wijsheid; en de latere schrijvers, de mannen van onze dagen, de flonkerstarren dezer eeuw hebben de sluppen der gordijn reeds opgeheven, die te lang de schatkameren van den Hindostan voor het Westen bedekte; en wij mogen bij deze nieuwe morgenschemering, bij deze wedergeboorte in het vak der letteren de gegronde

V O O R R E D E.

hoop voeden, dat het tijdstip nadert, hetwelk door het verhevene en het reusachtige der oudheid voor ons te ontvouwen, ons zelve niet meer zoo groot zal doen schijnen in onze oogen, als wij ons thans soms verbeelden.

Hebben Englands WILSON, Frankrijks CHEZY en Duitschlands BOPP, den weg gebaand langs het moeijelijk spoor, hetwelk den onderzoeker geleidt tot de kennis der Sankritische taal; Neêrlands HAMAKER, mogen wij hopen, zal ons deu sleutel der talen schenken, en het Sanskritisch als den stam derzelven aantoonen.

Heeft het menschelijk geslacht éénen stamvader gehad, zoo moet er in den beginne slechts éénre taal geweest zijn; die, hetzij dan bij de verstrooijing van de bouwlieden van den toren van Babel, hetzij door de verspreiding van het menschdom bij toenemende bevolking, van lieverlede, is veranderd en gewijzigd naar de behoeftie van toenemende kennis en verlichting, terwijl termen en namen eerst voor stoffelijke voorwerpen gebezigt, op onstoffelijke zaken en denkbeelden zijn toegepast en overgedragen. Zoo als men bij het beoefenen van talen duidelijk ontdekt het «zwemmen in de zee der genade,» is niets anders dan het pogen om zich te behouden in eindeloze barmhartigheid. De verwisseling der *b p f v* en *w*, de *d* en *t*, de *l* en *r*, geven reeds vele verschiedenheden; de overgang van *o* in *a* en omgekeerd, de *a* in *e*, *u* in *oe* en *o* en vele andere wijzigingen hebben afwijkingen van het grondwoord doen ontstaan, die veel moeite en doorzigt vorderen om het weder te vinden. In het Javaansche woord *bökör* herkent men ons woord *beker* en het Engelsche *beaker*, in het Kawisch woord *podo*, het Grieksche *πούς*, *ποδός*, het Latijnsche *pes*, *pedes*, het Duitsche *fuss*, het Hollandse *voet*, het Engelsche *foot*, het Schotsche *fut*. Het Javaansche *Kepolo* is het Maleidsche *Kapala* en het Grieksche *Κεφαλή*. Zoo is *Nomo* Javaansch, *Nama* Maleisch, *Nama* Saxisch, "Ονομα" Grieksch, *Nomen* Latijn, *Nom* Fransch, *Nombre* Spaansch, *Name* Engelsch, *Naam* Hollandsch, *Name* Duitsch. Het Kawische *tri* vindt men in *three*, Engelsch; *drie* Hollandsch, *trois* Fransch, *tres* Latijn, *drei* Duitsch, *tre* Italiaansch, *tres* Spaansch, terug en in het Wallische *tri* zuiver weder. Insgelyks is *خ* Perzisch, *استر* Arabisch, *اُستِر* Hindoesch, *astrum* Latijn, *astre* Fransch, *ἀστὴρ* Grieksch, *ster* Hollandsch, *starre* Duitsch, *star* Engelsch. Deze weinige aanhalingen, die ik met velen

kan vermeerderen, zullen reeds aantoonen, welk een verband er tusschen de opgesomde talen bestaat, en de vorderingen welke thans in algemeene taalkennis gemaakt worden, bieden bijna de zekerheid aan, dat uit de langdurige duisternis waarin die verwantschap verkeerd heeft, het licht zal dagen, dat voorzeker zoo wel over de geschiedenis der Godsdiensten, als over die der volken een nieuwe glans zal verspreiden en de oudste overlevéringen ten volle zal bevestigen of wederspreken.

Het is van het hoogste gewigt in dezen met al die omzigtigheid te werk te gaan, welke het belang der zaak vordert en die alleen tot een heilrijk doel kan geleiden. De beoefening van het Sankritisch zal veel, ja zeer veel bijdragen, om tot de gewenschte kennis te geraken, daar die taal gedenkzuilen bevat van Indische letterkunde, welke onze belangstelling volkommen verdient, daar zij zoo wel de beschrijving der oudste als het bekoorlijke der nieuwere zaken bevat. Hctgeen mannen, zoo als BURNOUF, COLEBROOKE, ROSEN, WAIT, CHEZY en anderen, ons er van mededeelen, spant de aandacht van den taalbeoefenaar dermate, dat hij zich niet wederhouden kan uit die rijke onmetelijke bron van kennis te putten, wier vloed zich in duizende takken verdeelende, den geest des menschen in de oude wereld gedrenkt heeft en welligt den dorst naar kennis op nieuw zal lesschen. De werken in het Sanscritisch, zoo als de *Védas*, de *Ramayana*, de *Mahabarata* en de *Poerana's* zijn zoo verbazend groot in omvang, dat de werken van de Grieken, wat uitgebreidheid betreft er dwergen bij schijnen, terwijl die stukken, welke er in vertaald werden, hetzij in het Kawisch, Javaansch of Maleisch ons voorkwamen, schoonheden van den eersten rang te bevatten. Zedeleer, wijsbegeerte, mythologie en wetgeving, gaan gelijkelijk hand aan hand om de denkbeelden te verheffen en het gedrag van den mensch te regelen, terwijl de poëzij overvloeit van die Ooster-sche schoonheden, welke den Westerling met nieuw vuur zullen bezielen. Godsdienst, liefde en poëzij, behooren in Indië tot het zelfde gebied en vereenigen zich tot de verhevenste gewaarwordingen. Het doel der verdere beoefening van het Sanscritisch zal alzoo tweeledig zijn, het vinden van den sleutel der talen en het ontdekken van eene zee van schoonheden, die reeds te lang voor ons verborgen is. KLAAPROTH stelt vast dat de Curden, die thans nog als volksstam aan den Oostelijken oever van den Tigris

V O O R R E D E.

wonen, van Ceylon afkomstig zijn en zich van Indië over den Kaukasus door Europa tot aan IJsland toe verspreid hebben; dat de Indianen, Perzen, Afganen, Meders, Osseten, Armeniërs, Slavoniërs, Duitschers, Deenen, Zweden, Noormannen, Engelschen, Grieken, Latijnen en die van de Latijnen afstammen, van hen herkomstig zijn, en zij nog heden in Curdistan, in verscheidene provinciën van het Westelijk deel van Perzië en in sommige oorden van Mesopotamië, Syrië en in klein Azië worden aangetroffen. Taal- en geschiedkunde in één persoon vereenigd, zullen bij eenen helderen blik het raadselachtige oplossen, dat thans de waarheid benevelt; indien dit echter voor één mensch van al te grooten omvang mogt zijn, zou men tot het voorgestelde doel zeker geraken, door in de hoofdsteden der verschillende rijken van Azië en Afrika taalkenners te plaatsen, welke de schakels van den grooten taalketen vereenigden: terwijl het daarna gemakkelijk zou vallen, de in Europa verspreide schalmen, er in te sluiten.

Het voormalde zou overbodig zijn, indien de Javaansche taal niet in onmiddelijk verband met het Sanscritisch stond, en door het Kawisch zusterlijk aan die taal verwant ware; doch daar het Javaansch voor een voornaam gedeelte Sanscritisch is en de Kawische woorden, waarvan zij zich bedient, in den Hindostan te huis behooren, achtte ik het noodzakelijk over de heilige taal der Braminen te spreken, vooral daar het Javaansch de moeder der Polynesische talen is, waarover ik nu een woord wensch mede te deelen.

De overlevering zegt: dat Java door twintig duizend familiën van de kust van Coromandel is bevolkt geworden, hetwelk niet onwaarschijnlijk voorkomt, als men de verwantschap der Javaansche taal met die van de vaste kust van Indië, en de overeenkomst der tempels op Java, met die van den Hindostan nagaat; ja, dan zou men tot het besluit moeten komen, dat er in vroeger eeuwen, hetzij door vrijwillige, hetzij door gedwongene volksverhuizing bij den ontstanen strijd tusschen de Braminen en Buddisten, een aanzienlijk gedeelte der bevolking van den vasten wal overgekomen zij, en zich door Sumatra, Java en verdere Oostelijke eilanden, die zeer zeker vroeger met het tegenwoordig schiereiland Malakka slechts eene landstreek uitmaakten, verspreid hebbe.

Het Javaansch is de rijkste taal in den Indischen Archipel, en de eenige, die uitsluitend eene hooge en lage wijze, om zich uit te drukken, bevat. Zij is de moeder

der Polynesische talen; het Maleisch, dat aan het Arabisch, Perzisch, Portugeesch enz., veel verschuldigd is, bestaat voor een groot gedeelte uit Javaansche woorden, die door klankverwisseling gewijzigd zijn. Zoo is het Javaansche *woeloe* in *boeloe*; *wessi* in *bessi*; *wōh* in *boewah*; *ikoe* in *itoe*; *Kēbo* in *Karbau*, enz. veranderd. Bij CRAWFURD vindt men hierover eene breedvoerige en juiste beschrijving, zoodat ik hierover niet verder uitwijs; alleen aanmerkende, dat over al de eilanden van den Archipel; zelfs over Madagascar de geest van het Javaansch, dat is de geest van het Kawisch en alzoo van het Sanscritisch, verspreid is.

Mijn arbeid, die eene reeks van jaren onder opzigt van verschillende Javaansche meesters, zoo uit de vorstenlanden als uit andere oorden van Java, mij zeer veel moeite gekost heeft, en op mijne eigene kosten is uitgegeven, zal hoop ik welkom en nuttig wezen; ik heb in overeenstemming met hooge Indische ambtenaren gemeend, om de manier van voordragt eener zoo moeijelijke taal, zoo gemakkelijk mogelijk te moeten maken; het geluk van door *Autographie* mijn eigen schrift op den steen af te drukken, gaf mij gelegenheid verschillend schrift te leveren, met vele afwijkingen. Eenmaal de schrijfwis uit die tafelen geleerd hebbende, achtte ik het nutteloos en overbodig om de Javaansche karakters te herhalen. Nu kan toch de man van jaren, of hij, wiens bezigheden veel tijd vorderen, het Javaansch beoefenen, zonder de karakters; zoodat ik met grond hoop, dat mijn arbeid mijne landgenooten in Indië welkom zal zijn. De zamenspraken zullen veel gemak aanbieden, en ik hoop vuriglijk dat ik nut moe gesticht hebben.

Denkt echter niet dat mijn werk volmaakt zij, geenszins, ik ben er van overtuigd, dat het zulks niet is, omdat het een werk van eenen sterveling is. Indien gij er vlekken in aantreft, laat dan op mijn werk niet toepasselijk zijn, wat SHAKESPEARE van enkele menschen zegt:

So, oft it chances in particular men,
That, for some vicious mole of nature in them,
As, in their birth, (wherein they are not guilty,
Since nature cannot choose his origin,)
By the o'ergrowth of some complexion,

V O O R R E D E.

Oft breaking down the pales and forts of reason;
 Or by some habit, that too much o'er-leavens
 The form of plausible manners; — that these men, —
 Carrying, I say, the stamp of one defect;
 Being nature's livery, or fortune's star, —
 Their virtues else (be they as pure as grace,
 As infinite as man may undergo,) —
 Shall in the general censure take corruption
 From that particular fault.

Mogten alzoo de bedoelingen van het Gouvernement door uwe en mijne pogingen ondersteund en bevorderd worden, zoo zou ik mij over de groote moeite getroosten, die mijn arbeid gekost heeft.

Zegen en vergenoegdheid wordt u hartelijk toegewenscht door

KAMPEN,
16 Maart 1835.

DEN SCHRIJVER.

Eerste Hoofddeel.

Schrift en Uitspraak.

Alphabet Tjarakān.

51. In het Tavaansche Schrift, dat van de linker naar de rechter tyde geschreven wordt, en, alhoewel niet zoo volmaakt als het Sanscritisch, de klanken zeer zuiver uitdrukt, komen de medeklinkers het eerst in aammerking. Zij hebben alle den klank van o, gelijkdien van a in het Sanscritisch achter zich, die in het wettelijk gedecente van Tava als o voorst uitzgesproken, en zym, ieder afzonderlijk, als eenen medeklinker te beschouwen. In het Sanscritisch dragen zij den naam van Akschara, en in het Tavaansch, dien van Hak-Sara of Hakpo. Ten getale van twintig, worden zij in hinnē gescreante en klank aldus voorgesteld:

ԱՐ. ԱՅ. ԱՅ. ԱՅ. ԱՅՈՎԵՐՈՎ ԱՐ. ԱՅ. ԱՅ. ԱՅ. ԱՅ. ԱՅ. ԱՅ. ԱՅ. ԱՅ. ԱՅ.

Ho. no. tjo. ro. ko. elko. to. so. no. lo. po. do. ojo. ajo. mo. go. bo. lho. ngo.

Dese opzichtelijke staande medeklinkers, dragen den naam van Légeno, als: Ho légeno, no légeno, tjo légeno, enz, hetzelft aanduidt, dat Zy met geene vokalen verenigd zijn.

5.2. Bij het vormen van woorden, moet lettergroepen in den blank o of a eindi-
gen, Schrijf dan deze medeklinkers onder uokalen, dus: Légers, b.v.
MH kene, Lijn, MOI hole, Slecht, hetwelk zeer eenvoudig is. Als een onvol-
maaktheid is het te befoeden, dat de blank a op dezelfde wijze gevormd
wordt, b.v. MA MI tappal paard, MAMI hanah kind. Deze onvolmaaktheid
veroorzaakt in het begin enige moeijelijkhed, die door oefening overwonnen wordt.

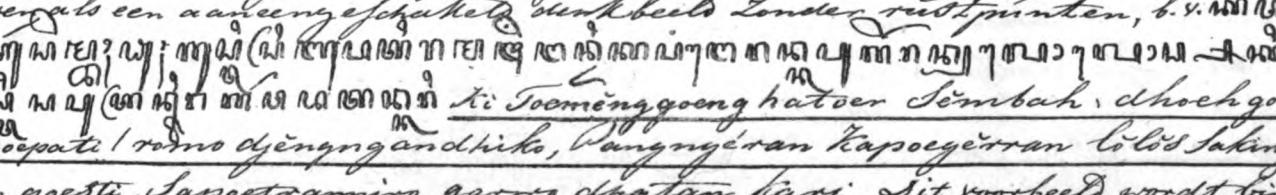
3.3. Gensende medeklinkers worden in verschillende klasen georganiseert, die, als bijzondere eigenschappen in de uitspraak, moeten gekend worden.

1: Klaagje, koeletter	M ho. MM lo. M go.
2: _____ Gehemelte letters,	MM no. M9 xjo.
3: _____ Tongletters,	MM fo. MM dho. MM to. MM do. M1 tho.
4: _____ Tandletter,	ML b.
5: _____ Lipletters,	M po. ML mo. MM bo.
6: _____ Neus-en koeletter,	MM nyo. M1 nyo.
7: _____ Halve uokalen,	M oo. M9 wo. ML jo.
8: _____ Sisfond geluid.	M so.

Schrift en uitspraak.

In eigen namen, in welke de C of L voorstaat, kan men de N so betigen, enge-
brûkt men voor de f, of F de N fo. Alrie niet het Sanskritisches Schrift bekend
is, zal dadelijk opmerken, dat het zelve in geen deele, noch in figuur, noch in
Schrijfwijze op het Javaansche gelijkt; temijl er echter in de klinken veel overeenkom-
ige overeenkomst bestaat. Ten opzichte van de N so wordt opgemerkt, dat dezelve
Zelden hoorbaar wordt uitgesproken, en nageensg met de fe in het Fransch,
Zoo als in homme, bonneur enz, overeenkomt de uitspraak van het Javaansche
is kort, want en vol, temijl de U van de medeklinkers aan den klank
au in het Engelsch, Zoo als in law, gelijk staat.

§ 4. Naar aanleiding van § 2. Zal het gemakkelijk zijn, van MAN, MALI en MAB de uitpraak te vinden en hombo, oro en goro met het Javaansch karakter uitgedrukken.

55. Iedere letter staat op zichzelf, en wordt noch met de voorgaande, noch met de volgende verbonden. Tusschen die letters wordt een opening gelaten ten breedte van een halve Hakkōro. In het Grijsch, Arabisch en Hebreënsch Schrift, en in het Maleisch, wordt er tusschen de woorden, even als in de westersche talen, eenengeschatte afstand gelaten om de ineenstemming der lettergroepen van verschillende woorden voorkomen. In het Makassaaardsche Schrift worden de woorden door drie onder elkander staande strepen gescheiden; maar in het Javaansch bestaat geen groter afstand tusschen de woorden dan tussen de letters, hetwelk een groot begraaf in het lezen veroorzaakt. In onze moedertaal zelfs kan het bewaard liggen, te lezen: Niet oplastiger worden dan alde woorden aan elkaar dicht te houden zondert eenigetijds een uitstervende onderscheiding te laten. Een Javaansch handschrift vertoont zich als een regel van een woord, evenals een aaneengeschakeld denkbeeld zonder rustpunten, b.v. Si Toemenggoeng hatoer Sembah, dhoek goes ti Sri Boopati / romo djengngandhika, Pangngiran Kapoegeiran Colis Saking alhalam goesti, Sapoetramiro garmo dhatan hari. Dit voorbeeld wordt bij de oefening in het Schrijven nader aangehaald in § 11. In gedichten of verhalen die in eenen lijkere maat geschreven worden, staan streppen, podo genaamd als of voor de Lindseydagen of afbrekingen der regels gebruikt. Aan het begin van breuen en geschriften bezigt men verschillende figuren als   . De mogelijkheid in het lezen moet een leerling niet afschrikken, door

Schrift en uitspraak.

oefening wordt ty overnomen, en het is niet vreemd, dan jijerigen Europeaan slager te horen leren dan de Javaan Zelue.

Hulpeletters of Lamengestelde medeklinkers.

36. In het Sandekritsfch worden de medeklinkers door verschillende aftrekken van elkaar verbonden om hiervan tokaalklank vergtemen. In het Javaansch geschiedt dat door de medeklinkers onder elkaar te plaatsen, en hen van gedachte te doen veranderen; behoudende slechts vee hun geroof figuur, als: M u U j. M ge. en M ng. De van gedachte veranderende medeklinkers zijn alvor lastien in getal, dragen een naam van Pasangnjan, en hebben deze gedachte: M j u U M G A N I W G | S B le

No. no. yo. to. elho. to. So. no. po. yo. do.che. no. yo. mo. to.ho.

Vocabular of tinkers.

- 2^e E. de teling van byna gelijkt aan de oer grischen, komt voor, wat niet veel in menh.
3^e I. de hoeve komt over de hofjors, als i, i of ie minne hinter vieren ouder, en afhoren.
4e O. de teling van oer vermt i of oo en de hofjors komt tegelyk die twee tekenen in, en oer oer d' hofjors.

5. Oede Sokoe, vormt oe en wortel aan de Hakdors gehaakt, na 1902 Sokoe 1902 woloe

Schrift en uitpraak.

6. *É* of *EU*. De pépat komt boven de haktoro en vormt é of eu, b.v. ñññññ hempoe, ñññññ méngkans, donde de klank eu een bijzondere eigenschap van de Sundajachetaal en weinig in het Javaansch en Tzang, ñññññ ménang.^{8.}
7. iJO, IWO of JIWO. De pienjangalj komt onderaan, is onregelmatig en heeft een tweedelig oogmerk; 1° achter een enkelke letter geplaatst, vervalt de uitspraak niet als ñnaino. 2° achter twee of meer letters gevoegd, vervalt de uitspraak van den letter, waaronder deze klinker geslaatst is. b.v. ñññññ jimo, ñññññ hebijan.

Hulpletters met Vokalen.

8. De hulpletters voorkomende in 86, nemen ook de uitslagen aan; doch over de wijze hoe juich geschiedt, moet nauwkeurig opgemerkt worden:
- 1°. De drie Stijppen komen niet boven een hulpletter, omdat men niet zou zeggen ñññññ tan akas, maar ñññññ tannakas, doordat de ñ na tiphonisch op de uitspraak overgaat.
 - 2°. Indien een hulpletter de taling ñ of é behoeft, komt deze uitspraak niet naast de letter, maar voor de haktoro, onder welke die hulpletter staat, b.v. ñññññ tan^{te}.
 - 3°. De hochte plaatst men boven de haktoro, onder welke die hulpletter staat, b.v. ñññññ handhiko, ñññññ hamannijogen.
 - 4°. De taling tarong ñ of é sluit de haktoro in, die boven de hulpletter staat, b.v. ñññññ handhingo, ñññññ hangtömo.
 - 5°. De hochte ce komt onder de hulpletter, b.v. ñññññ hëstoe ñññññ hamboontact.
 - 6°. De pépat é of é komt boven de haktoro, onder welke die hulpletter staat, b.v. ñññññ hambit, ñññññ hientem.
 - 7°. De piengkalj komt onder de hulpletter, b.v. ñññññ rëktijens.

89. Reyso of teekens van zamenkomst en afsnijding.

- 1°. De Tjokro (wordt voor de haktoro geplaatst en doet de é truffchen den medeklinker en den klinker ontstaan, b.v. ñññññ kromo, ñññññ bodys.
- 2°. De Tjokro Garstoenz komt onder de haktoro, doet den uitsprakelink vervallen en stelt er ré voor in plaats, b.v. ñññññ kre, ñññññ bre.
- 3°. De Wifad of wijman ñ wordt evenals de Wijanga in het Sanskritisch aan het einde van enkele letters gevoegd als ñ geplaatst, als ñññññ hiati, ñññññ kathakh.
- 4°. De Layar komt boven de haktoro en doet de lettergreep in é eindigen, b.v.

Schrift en uitspraak.

۳

5° De Tjötga - oft Stap heeft de gevante van de Anāśvara in het Sanskrietisch, wordt boven de Hakklors geplaatst en doet ng achter den vokaalblank ontstaan; hij wordt binnen de pēpōt geplaatst, b.g. ñm̥ kāng, ñl̥ pēng.

6. De pangkon of papatān dient even als het mottoeken in het sanskrietisch en als de cyclēm o. of o. in het Arabisch om den vokaalblank ingetremmen, b.v. KAUWUH ka-pal, hetwelk anders keysala of kopsolo zou zijn. Dittoeken wordt echter in het midden van eenenzin zelden gebruikt, daar het door de Pafangngans vervangen wordt, zie 56.

De vijf eerste teekens of repo worden ook in verbinding met de Pafangngand gebetegd.

1: De tijlker (als: ~~as~~ ~~as~~ tijndker).

2: Delijokroqanteng 5 als: ନାମି ଲକ୍ଷ୍ମୀ

3: Dewiada ? abs: WERA ? Sembah.

4. De Lajar Vals: mit ⁽⁵⁾ gamban.

5. Det tyetjek als បានយក (ក្រឡូ) pemandhoangngan.

Het 6-teeken komt nooit nimmer achter een Pa-Sang-gan.

Dette teekens worden ook met de vorkalen geschreven, zie § 10.

8.10. Medeklinkers met vocalen en tweekond zonder hulpletter. 8.

Voorbeelden tot oefening.

6.

Schrift en uitspraak.

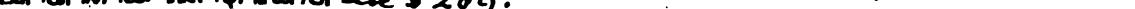
Woordvorming door verbinding van medeklinkers, hulpletters, vocalen en Schrijftekens.

532. Aangenomen letters, tallletters, voorlezens en Linbijdringen.
De Javanen hebben ook aangenomen of grote letters, die bijna uitklant in namen en tots gebetijd worden, en Zoo wel vooraan als in het midden der woorden voorkomen, have gedaante en klank Zijn als volgt:

Wardle H. No. No. To. So. No. Po. yo. yo. Mo. Mr. Go. Bo. Br.

Naam A. cho. des. fo. Bijzchr. vóór lezen. Aangenomen letters.

Haarde A. ch. ~~12.~~ f. no. ~~12.~~

In den titel van den Poëtischenen van Java, komen vele dexter letters voor, als: zie s. 289.

§ 13. De tabletters zijn uit het Schrift ontleend, hebben dezelfde volgorde als de orde en worden in hare gedaante, naam en waarde aldus voorgesteld:

Gedachte m የ ነ ዓ ጥ ዓ ስ መ ዘ መ ብ.

Naam G. Ngeleket. Ngoato. Momering. Nekorsang. Wraeng. L. Popalijo. To. Haworach.

Waarde 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 0.

§ 14. Poelhos of voortteken en Lijfrijdingen.
Poelhos lochser. Dit teeken berigt de meendere in sang voorauw en lone
briuen van syne minderen. Poelhos madtijo wordt door gelijken en sang
van het begin lanner briuen gescreig; wordende van deze beide Poelhos
tevens gebruikt gemaakt van het begin van elke Stanza in poëzy. Poelhos handhops, gebruikt de mindere aan het begin lijner briuen aan lone meon-
deren. Poelhos bab staat aan het begin einer nieuwe Lijfrijde. Poelhos

Schrift en uitspraak.

7.

lingo en : Soekha handigging tyolatoe worden aan het ende einer lin-
sode geplaatst.

Voorbeelden van afrijkingen van het staande Schrift
Medeklinkers.

No. 121 off vvv
No. 131 vvv
Tjo. 141 01 221 03 22 22 22 22 22 22 22 22 22 22 22 22 22 22 22 22 22
Ro. 151 n vvv
Xo. 161 vvv
Sho. 171 vvv
So. 181 vvv
Mo. 191 vvv
Lo. 201 vvv
Do. 211 vvv
Djo. 221 vvv
Jo. 231 vvv
Hjo. 241 vvv
Mo. 251 vvv
Go. 261 vvv
Bo. 271 vvv
Tho. 281 vvv
Hgo. 291 vvv vvv

Padangengsand of hulpeletters.

No. 301 m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m
ro. d d d d d d d d d d d d d d d d d d d d d d d d d d d d
Tjo. 311 vvv
Ro. 321 vvv
Xo. 331 m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m m
Sho. 341 l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l l
So. 351 q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q q

8.

Schrift en uitspraak.

18 June 1834.

§ 15. De meeste wortelwoorden in de Javaansche taal bestaan uit twee lettergrepen, dic, wanneer zij beide in vokalen eindigen, met twee *haksoro's* worden geschreven, b. v. *hono*, zijn. Eindigt de eerste lettergreep in eenen medeklinker, dan heeft men drie medeklinkers, van welke de derde, een hulpletter, onder den tweeden staat, b. v. in *bekto*, brengen. Hebben eindelijk beide lettergrepen in hunnen uitgang een' medeklinker, dan worden zij door vier *Haksoro's* of medeklinkers aangetoond, van welke de derde een hulpletter of pasangusan is, b. v. *poendak*, schouder.

REGELLEN VAN WELLUIDENDHEID.

§ 16. De wortelwoorden worden aan het begin en aan het einde verlengd, en veranderen ter bevordering der welluidendheid, in hunnen grondklank, zoo wel in het begin, als in het midden en aan het einde, b. v. *ngilangngakēn*, doen verloren gaan, van *hilang*, verliezen, afgeleid. Het is van het hoogste gewigt, van de afgeleide woorden, het wortelwoord te vinden.

§ 17. De eerste letter van een wortelwoord of *radix*, een werkwoord of een woord zijnde, dat tot een werkwoord kan gevormd worden, is veranderlijk, zoodat alle *Haksoro's* of medeklinkers veranderlijk zijn, en tevens als dienstbare letters moeten beschouwd worden, die ter bevordering der welluidendheid, vooraan, in het midden en op het einde andere letteren vervangen. Over het afleiden der woorden wordt eene afzonderlijke tafel gegeven onder § 189.

Ho.

§ 18. Volgens Euphonische regelen wordt de laatste medeklinker van een voorgaand woord verdubbeld en in plaats van de *ho* van het volgend woord gesteld. Zoo wordt *tan hono* veranderd in *tan nono*, niet zijn; komende de *no* in plaats van de *ho*. Op dezelfde wijs wordt gevormd: *doeroeng ngono*, nog niet bestaan; *harēp pono*, zal zijn, *sopono*, wie is. *Hikoe*, die, dat, verandert insgelijks als: *djaran nikoe*, dat paard, *manoek kikoe*, die vogel; *hakal likoe*, dat vernuft; *halas siekoe*, die wildernis; *hajam mikoe*, die kip; *wōng ngikoe*, dat mensch; *hōlōt tikoe*, dieader; *hōbōr rikoe*, die fakkel;

karetiēg gikoe, die brug. Alle schrijvers nemen dit niet gelijkelijk in acht en sommigen doen de *ho* nimmer veranderd voorkomen. Het moet er alzoo voor gehouden worden, dat in het zuivere schrift, hetwelk echter eene stijfheid veroorzaakt, de *ho* niet verandert, maar door vele schrijvers Euphonisch veranderd wordt, om de welluidendheid te bevorderen; weshalve boven- genoemde voorbeelden zijn opgegeven, om den leerling bij soortgelijke schrijfwijze niet verlegen te laten, zonder hem dezelve aan te prijzen. — Over de vorming der werkwoorden in den lijdenden vorm, zie men § 181 en vervolgens.

No.

§ 19. *No* verandert in de werkwoorden in *ho*, *njo*, *zoo* wordt *noewoen*, verzoeken, *hanjoewoennakōn*, doen verzoeken.

Tjo.

§ 20. De *tjo* verandert in de werkwoorden in *njo*, *zoo* wordt *tjēkēl* veranderd in *njēkēl*, bijv. *wong hingkang njēkēl*, de persoon die vasthoudt; *tjandak*, grijpen, wordt *njandak*.

Indien men een bedrijvend werkwoord dat met een *tjo* begint, in den lijdenden vorm gebruikt, neemt de *tjo* een *hoeloe* boven en een *no* achter zich.

Voorbeelden.

Tjaroeb omroeren, *tjinaroeb*, omgeroerd worden.

Tjatoer zeggen, *tjinatoer*, gezegd worden. *Tjēkēr*, krabben *tjinēkēr*, gekrabt worden. *Tjōkōt*, bijten, *tjinōkōt*, gebeten worden. *Tjoe-koer*, scheeren, *tjinoekoer*, geschoren worden. *Tjēgah*, verhinderen, *tjinēgah*, verhinderd worden.

Ro.

§ 21. De *ro* verandert in de werkwoorden in *ngo* *tjokro*.

Voorbeelden.

Rambat, klimmen (als klimop), wordt *ngrambat*. *Rahos*, gevoelen, smaken. *Hingkang ngrahōs*, die gevoelt.

LIJDENDE VORM.

1^e. manier.

De *ro* krijgt in den lijdenden vorm een *djo*

woeloe of *dji* voor zich, als: *rampas*, rooven, wordt *djirampas*, geroofd worden.

Rampak, effenen, *djirampak* effen gemaakt worden.

2°. manier.

In den lijdenden vorm wordt de *ro* ook door *ro* *woeloe* of *rino* vervangen, als: *rampas*, rooven, wordt *rinampas*, geroofd worden. *Réngréng*, opstellen, *rinéngréng* opgesteld worden.

Roeroeh, zoeken, *rinoeroeh*, gezocht worden. *Roentöh*, vallen, *rinoentöhakén*, nedergeworpen worden.

Roesak, verderven, *rinoesakh*, verdorven worden.

Rékso, bewaken, *rinékso*, bewaakt worden.

3°. manier.

De *ro* verandert ook somtijds in *djilo*, als: *roeroeh*, *zoeken*, wordt *djileroeh* gezocht worden. Het schijnt dat deze manier enkel, in die woorden te pas komt, welke twee *ro* hebben, als: *riris*, verwonderen, *réngréng*, opstellen, en meer anderen.

Ko.

§ 22. De *ko* verandert in de werkwoorden in *ng*, als: *kantös*, wachten, wordt *ngantös*. *Kientoen*, zenden, *ngientoen*. *Koelon*, het Westen. *Ngoelon*, westwaarts gaan.

LIJDENDE VORM.

1°. manier.

De *ko*, krijgt in den lijdenden vorm een *djo* *woeloe* of *dji* voor zich, *köngkön*, afvaardigen; *djiköngkön*, afgevaardigd worden.

2°. manier.

De *ko* wordt ook door *kino* vervangen, als: *kardi* maken, *kinardi* gemaakt worden, *kienten*, denken, *kinienten*, gedacht worden.

3°. manier.

Voor werkwoorden, welke in de hooge taal voorkomen, bezigt men in den lijdenden vorm het woordje *dhén*, als *dhén karsakkakén*, gewild worden, *dhén kintoennakén*, gezonden worden.

Dho.

§ 23. Vóór de *dho* komt de *ho* als *darbé*,

en *hadharbé*, bezitten. De *dho* wordt in den lijdenden vorm door *dino* vervangen: zoo wordt *dhadhos*, worden, *dhinadhossakén*, veroorzaakt of daargesteld worden, *dangoe*, vragen, *dhinangoe* gevraagd worden.

To.

§ 24. De *to* verandert in *no*, *toembas* in *noembas*, koopen, *toelies* schrijven, *sing noe-lis*, die schrijft.

LIJDENDE VORM.

De *to* verandert in *tino*, als: *toegoer*, bewaken, *tinoegoer*, bewaakt worden, *toembas*, koopen, *tinoembas*, gekocht worden.

So.

§ 25. De *so* verandert in *njo*, als *silih*, lenen, wordt *njilih*, *sahüs* verschijnen, wordt *njahüs*.

LIJDENDEN VORM.

De *so* verandert in *sino*, als *soedoek* steeken, wordt *sinoedoek*, gestoken worden, *sébar*, zaaijen, *sinébar*, gezaaid worden.

Wo.

§ 26. De *wo* verandert somtijds in *ngo*, als: *wétan*, het oosten; *hakoe ngétan*, ik ga om den oost, (oostwaarts); ook in *mi* als *wiwit*, begin, wordt *miwiti*, beginnen.

Vele werkwoorden, welke in den bedrijvenden vorm een *wo* hebben, nemen in den lijdenden vorm een *djo* *hoeloe* (*dji*) aan, als: *wjak*, openen, wordt *djiwjak*, geopend worden.

Lo.

§ 27. De *lo* neemt in den bedrijvenden vorm de *ngo* voor zich, om het *verbum transitivum* te vormen, als: *lampah*, gaan; *nglam-pahhakén*, doen gaan; *linggih*, zitten, *ngling-gihhakén*, doen zitten.

LIJDENDE VORM.

In den lijdenden vorm verandert de *lo* in *lin*, als: *lampah* gaan, *linampah*, begaan worden; *linggih*, zitten, *lininggihhakén*, bezeten worden, of doen nederzitten.

Po.

§ 28. In de aantoonende wijs van den bedrijvenden vorm, nemen de werkwoorden, even

als in het Maleisch , welke met een *po* beginnen , in plaats van die *po* twee , *mo* aan , als : *poendoet* , wordt *mēmoendoet* , halen , nemen , *pakso* , wordt *mēmako* , dwingen , somtijds ook *hapoe* , als *poetro* , een zoon , een kind , *ha-poepoetro* , een zoon of kind baren .

LIJDENDE VORM.

De *po* verandert in *pin* , als *paring* , geven ; *pinaring* , gegeven worden ; *parikso* , onderzoeken , *pinarikso* , onderzocht worden .

Do.

§ 29. De *do* neemt in de aantoonende wijs *han* voor zich , als : *doedoek* , graven , wordt *han-doedoek* .

Soms laat men de *no* voor de welluidendheid weg , als : *dahar* eten , wordt *hadahar* .

LIJDENDE VORM.

De *do* verandert in *din* , als : *dahar* , eten , wordt *dinalhar* , gegeten worden : *dikir* , prijs , lof ; *dinikir* , geprezen worden ; *dēpplōk* , stampen , *dinepplōk* , gestampt worden .

Djo.

§ 30. De *djo* neemt in de onbepaalde wijs *ha* of *han* voor zich , bijv. *djadjal* wordt *kadjadjal* , beproeven , *djogo* en *handjaganni* , bewaken ; doch niet *handjogo* maar *hadjogo* .

LIJDENDE VORM.

Djinadjal , beproefd worden , *djinogo* , bewaakt worden .

Jo.

§ 31. De *jo* neemt in de aantoonende wijs *ngo* voor zich , bijv. *jekti* openbaar , wordt *ngajekti* openbaren . In den lijdenden vorm wordt dit *djinēttakkaken* , geopenbaard worden .

Njo.

§ 32. De werkwoorden met een *njo* voor zich , zijn alle afgeleid van een grondwoord , dat met *tjo* of *so* begint , als : *njandak* komt van *tjandak* , vangen , grijpen ; *njilih* van *silih* , leenen ; *njitat* van *tjitat* , drukken ; *njoedoer* van *soedoer* , vervangen ; *njoekoe* van *tjoekoe* , groeien , opkomen .

De lijdende vorm vindt men op § 20 .

Mo.

§ 33. Vele werkwoorden , welke met een *mo* beginnen , zijn afgeleid , als : *mōlah* , bewegen , komt van *pōlah* ; *miharso* , wenschen , van *harsō* . De grondwoorden welke met *mo* beginnen , nemen in de bedrijvende vorm de *ho* voor zich , als : *moenggah* , klimmen , wordt *hamoenggah* .

De *mo* verandert in den lijdende vorm in *djhīh* , als : *moenggah* , klimmen , *djihoenggah-hi* , beklimmen worden ; *moelih* , naar huis gaan , *djihoelihhakēn* , naar huis gezonden worden , teruggestaan worden .

Go.

§ 34. De werkwoorden met een *go* beginnende , neme *ha* of *hang* voor zich , als : *garwo* , eene vrouw , *hagarwo* , eene vrouw nemen ; *gowo* , brengen , wordt *hanggowo* .

LIJDENDE VORM.

De *go* gaat over in *gin* , als : *gandjar* , belonen , wordt *ginandjar* , beloond worden ; *goesah* , wegjagen , wordt *ginoesah* , weggejaagd worden .

Bo.

§ 35. De *bo* neemt *ham* voor zich , als : *bekto* wordt *hambekto* , brengen .

LIJDENDE VORM.

De *bo* gaat over in *bin* , als : *barating* , slaan , hotsen , wordt *binanting* , geslagen , gehotsd worden ; *boetjal* , verwerpen , *binoetjal* , verworpen worden .

Tha.

§ 36. De *tha* neemt de *ho* voor zich , als : *thoekoel* en *hathoekoel* , groeien .

De *tha* gaat over in *thin* , als : *thōthōs* , pikken , wordt *thindōthōs* , gepikt worden .

Ngo.

§ 37. De woorden met de *ngo* beginnende , zijn allen afgeleid en komen in den bedrijvenden vorm voor ; als : *ngēmaanni* , bejammeren , komt van *hēmar* , jammer ; *ngintoen* , zenden , komt van *kinsoen* , zenden (onbepaalde wijs) .

§ 38. Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt , welke veranderingen de wortelwoorden onder-

gaan, echter wordt zulks hier in het kort aangevoond.

In plaats van de wortell. *ho*, komt *ngo*, of *mo*.

»	»	»	<i>no</i> ,	»	<i>njo</i> .
»	»	»	<i>tjo</i> ,	»	<i>njo</i> .
»	»	»	<i>ro</i> ,	»	<i>ngro</i> .
»	»	»	<i>ko</i> ,	»	<i>ngo</i> .
»	»	»	<i>to</i> ,	»	<i>no</i> .
»	»	»	<i>so</i> ,	»	<i>njo</i> .
»	»	»	<i>wo</i> ,	»	<i>mo</i> .
»	»	»	<i>po</i> ,	»	<i>měmo</i> .

Vóór de wortelleter *dho*, » *ho*.

»	»	<i>lo</i> ,	»	<i>ngo</i> .
»	»	<i>do</i> ,	»	<i>ho</i> , of <i>han</i> .
»	»	<i>djo</i> ,	»	<i>ho</i> , of <i>han</i> .
»	»	<i>jo</i> ,	»	<i>ngo</i> .
»	»	<i>mo</i> ,	»	<i>ho</i> .
»	»	<i>go</i> ,	»	<i>ho</i> of <i>hang</i> .
»	»	<i>bo</i> ,	»	<i>ham</i> .
»	»	<i>tho</i> ,	»	<i>ho</i> .

§ 39. Het blijkt uit § 38 dat de *ho* en *ko*, door de *ngo* worden vervangen; de *no*, *tjo* en *so*, door de *njo*; de *ro* door de *ngro*; de *to* door de *no*; de *wo* door de *mo*, en de *po* door *měmo*, terwijl vóór de onveranderlijke *dho*, *lo*, *do*, *djo*, *jo*, *mo*, *go*, *bo* en *tho* de letters gesteld worden, in § 38 vermeld, zonder hunnen eersten klank te veranderen.

§ 40. Daar de *ngo* in plaats van twee, en de *njo* in plaats van drie grondletters komt, kan men niet dadelijk het wortelwoord, voor hetwelk zij geplaatst zijn, bepalen, hetwelk in het begin met eenige moeijelijkheid gepaard gaat, die echter door het verband van den zin spoedig weggenomen wordt, even zoo als zulks in het Maleisch geschiedt. De voormalde afleiding betreft alleen den bedrijvenden vorm van den tegenwoordigen tijd, terwijl de overige afleidingen in de tafel van de afgeleide woorden worden aangevoond onder § 189.

Verandering der vokaalklanken in het midden der woorden.

§ 41. In § 1 is gezegd, dat de medeklinkers den klank *o* achter zich hebben, die in het westelijk gedeelte van Java als *a* wordt uitgesproken: deze *o* nu, wordt altoos in *a* veranderd wanneer er medeklinkers achter het wor-

telwoord geplaatst worden, b. v. *grijo*, een huis, wordt *grjannipoen*, zijn huis; en men zegt niet *grjonnipoen*; *holo*, slecht, wordt *kahalan*, slechtheid; *kolo*, tjd, wordt *kalannipoen*, de tjd van hem, of zijn tjd; *hono*, zijn, wordt *hanané*, zijn aanzijn; *haksarannipoen*, komt van *haksoro*, enz. Heeft het wortelwoord echter de *ho* of twee klanken *Lěgěno* achter zich, dan verandert de eerste *o* niet, b. v. *honoho*, wees, zijt; *gowoho*, breng; *hoendangongo*, roep.

Verandering der woorden op het einde.

§ 42. De woorden veranderen ook in den uitgang, hetwelk insgelijks welluidendheidshalve geschiedt door middel van de laatste lettergreep te verlengen en den klank van de eerstvolgende te doen aannemen, b. v. *lamoen*, indien, wordt *lamoenning ngélang*, indien (men) rekent, zoo schrijft men ook *hatmadjañisoen* in plaats van *hadmodjo hisoēn*, mijn kind; ook *bapak koelo* in plaats van *bopo koelo*, mijn vader.

Verkorting van woorden (*Abbreviatio*).

§ 43. Verscheidene woorden worden verkort, en zoo zulks de welluidendheid bevordert, in den uitgang veranderd; zoo gaat *lōrō* (twee) over in *rō* en *rōng*; *rōlas*, twaalf, in welk woord, *lōrō* en *wēllas* ineensmelten. *Rongngatoes* is zamengesteld uit *loro-hatoes*, twee honderd; *tannarso* uit *datanharso*, niet willen. *Habdoer Rahman*, wordt *Doeraman*, (eigen naam *Abdor-Rahman*) *hēmas* wordt *mas*, goud, enz. Deze voorbeelden zijn de voorname en de overigen van dien aard niet mezigvuldig, kunnen hoofdzakelijk in de gedichten of geschiedenis voor.

Lijst van verschillende verkortingen.

No en ni voor *njahi*, vrouw, juffer, meisje.

Noeli voor *noeljo*, vaardig, spoedig.

Rani voor *harani*, noemen.

Ki voor *kijahi*, heer.

Koe voor *hakoe*, ik.

Kējalan voor *kahitjalan*, verloren.

Kēlang voor *kahēlang*, geteld.

Dhoeoh voor *hadhoeoh*, ach!

Dhōm voor *dhōndhōm*, naaijen.

Tan voor *dhatan*, neen, niet.
Toer voor *hatoer*, aanbieden, spreken.
Toet voor *hatoet*, volgen.
Soen voor *hingsoen*, ik.
Sroe voor *hasroe*, spoedig, krachtig.
Wak voor *hawak*, lijf, ik.
Wéh voor *hawéh*, geven.
Glis voor *haglis*, ras, snel.
Lan en *lawan* voor *kalawan*, met, en.
Pro voor *poro*, alle.
Pan voor *hapan*, ja.
Mring voor *maring*, aan, komen,
Moeng voor *hamoeng*, behalve.
Gih voor *hinggih*, ja.

Bijzondere teekenen en zinsnijdingen.

§ 44. In den gewonen stijl komen de zinsnijdingen zelden voor; zij worden in sommige geschiedenis en gedichten aangetroffen, en zijn reeds een belangrijke stap tot gemak in het lezen. Voor den aanhef van geschriften van eenig aanbelang wordt een figuur geplaatst, dat soms met meer krullen wordt geschreven. Bij een nieuw verhaal of verandering van zin of maat, komt het insgelijks voor, en de teekens der volzinnen of zinscheidingen zijn bij § 14 aangewezen.

TWEEDE HOOFDDEEL.*Woordvorming.*

§ 45. De woordvorming, bevat ten eersterde de kennis van het wezen der woorden, en geldt hunne gedaante zoo als die uit een of meer lettergrepen bestaat; ten tweede: de kennis van derzelver soort; zoo wordt *wil* van *wil*, *slechtheid* van *slecht*, *bits* van *bitscheid* enz., onderscheiden; en ten derde: de kennis van derzelver hoofdrang. Zoo wordt *brengen* van *brief*, *vogel* van *vliegen*, en beide van *zijn* en *leven* onderscheiden. Deze onderscheidingen zullen in de volgende §§ worden aangeleerd. In vele talen kent men alleen enkelvoudige en zamen-gestelde woorden; in de Javaansche taal heeft men enkelvoudige, zamen-gestelde, en dubbele woorden; over de enkelvoudige, als: *paksi*, vogel, *djaran*, paard, behoeft geene verklaring te worden gegeven, als uit hunnen aard, natuurlijk en eenvoudig zijnde.

Over de woording door herhaling dubbel.

§ 46. De herhaling geest aan een woord meer kracht, b. v. ja, ja; verschrikkelijk! verschrikkelijk! In het Javaansch geschieht zulks ook; b. v. *gedde-geddé* of *hagéng-hagéng*, zeer groot, ook dient zij om te kennen te geven, dat iets dikwerf geschieht, als: *hoendang-ngoendang*, gedurig of aanhoudend roepen; en eindelijk om een onbepaald meervoud aan te duiden, b. v. *lientang-lientang*, sterren. Zekere woorden zijn uit hunnen aard dubbel, als: *koepoe-koepoe*, een vlinder; *hagar-hagar*, zeegras (zeeker eetbaar zeegewas).

Woorden door zamenvoeging dubbel.

§ 47. De zamenvoeging verbindt, tot meerder nadruk, twee woorden van gelijksoortige beteekenis, aan elkaar, b. v. *soeko-wierjo*, verheugd zijn, van *soeko*, blijde zijn en *wierjo*, kalm, aangenaam zijn; en *bolowadijo*, heiliger, legerschaar, van *olo*, volk, en *wadjo*, drom van krijgsknechten.

Woorden door vereeniging dubbel.

§ 48. De vereeniging voegt twee woorden van

verschillende beteekenis bij elkander; b. v. *djoeroboso*, tolk, taalmeester, van *djoeroe*, bezieren en *boso*, taal; *tijang djalér*, een man, van *tijang*, mensch en *djalér*, mannelijk (virilis), *hanak dhoewiet*, rente, interest, van *hanak*, kinderen, en *dhoewiet*, geld of duiten, ook *boengngak dhoewiet*, van *boengngah*, bloem en *doewit*, geld; in de hooge taal is het *Sékar Jotro*, dat hetzelfde beteekent.

§ 49. De meeste Javaansche woorden zijn tweelettergripig, als: *hadoes*, baden, *kintoen*, zenden enz. De eenlettergripige zijn zeer weinig in getal, als: *jen*, indien; *lan*, en; *kang*, die; enz.; terwijl die van drie lettergrepigen veelal van Sanskritischen oorsprong zijn, als: *pantjoko*, slagveld; *prawiréng*, een held; *ségoro*, zee.

Over de soorten der woorden.

§ 50. De woorden zijn tweesoortig, namelijk: stamwoorden en afgeleide woorden, waarover in de regelen van welluidendheid reeds ten deele is gehandeld. De stam- of wortelwoorden komen het eerst in aanmerking, omdat zij van geene andere kunnen afgeleid zijn, als: *sasi*, maan; *darbé*, bezitten, *bólen*, neen, niet; *déleng*, zien. Deze woorden zijn, voor zoo ver zij daar vatbaar voor zijn, de wortels uit dewelke de afgeleide woorden als takken voortspruiten. Zoo komt bezitting en bezitter van bezitten, gezigt van zien enz.

Over het vormen van afgeleide woorden.

§ 51. De wortelwoorden worden afgeleid door vooraanhechtingen, tusschenzetsels en achteraanhechtingen. De vooraanhechtingen (the prefixes) zijn: *to* of *ka*, *ho* of *ha*, *po* of *pa*, *mé* of *i*.

§ 52. Sommige dezer woordjes ondergaan eene verandering in den uitgang ter bevordering der welluidendheid, als:

Ho wordt *hang*, *haanj*, *han* en *ham*.

Po " *péng*, *pé* en *pro*.

Mé " *méng*.

De Euphonische veranderingen zijn de gevolgen der voorzetting van *ha*. Om geen *kahajoen* te zeggen, spreekt men *hangngajoen* uit, en zoo is het met alle de andere veranderingen die in § 38 duidelijk zijn aangewezen. De tusschenzetsels zijn *in* en *én*, en dienen om de lijdende

werkwoorden te vormen. Zie § 65, 66 en 189.

§ 53. De achteraanhechtingen zijn *an*, *aken* en *i*.

§ 54. De voor- en achteraanhechtingen dienen:

1°. Om een woord van den eenen hoofdrang tot den anderen te doen overgaan, dat is: om van zelfstandige naamwoorden, van werkwoorden, en van kleinere deelen der rede, afgeleide zelfstandige naamwoorden te maken.

2°. Om van zelfstandige naamwoorden en van kleinere deelen der reden, werkwoorden te maken, als *tok* om van de werkwoorden eenen transitiven *za* te geven.

3°. Om aan eenig woord eene nadere beteekenis te geven, zonder het in eenen anderen hoofdrang te doen overgaan.

Afgeleide zelfstandige naamwoorden.

§ 55. Het voorsteeken *ka*, maakt het stamwoord tot een lijdend zelfstandig naamwoord, b. v. *tjööng*, stelen, wordt *katjööng*, het gestolen; *hajoen*, willen, *kahajoen*, het gewilde.

§ 56. Het achtersteeken *an*, dat ook om den klank te beverderen gewijzigd wordt, maakt het grondwoord tot een onzijdig zelfstandig naamwoord, als: *toëks*, schrijven, wordt *toëssaan*, schrift; *heling*, denken, wordt *helingangan*, de gedachte.

§ 57. Door het voorsteeken *ka* en het achtersteeken *an*, wordt het grondwoord in een bijvoeglijk naamwoord, deelwoord of zelfstandig naamwoord veranderd, b. v. van *rahos*, voelen, komt, *karahossan*, voelbaar of bevoeld; van *hamör*, vermengen, komt *kahamöran*, vermengbaar of vermengd; *holo*, slecht, wordt *kahalan*, slechtheid; moetende uit den *zin* worden opgemaakt, welke dezer drie beteekenis men te verstaan hebbe.

§ 58. Het voorsteeken *pé*, vormt de wortelwoorden tot persoonlijke zelfstandige naamwoorden; b. v. *dhamél*, werken, wordt *pédhamél*, de werker.

§ 59. Door *pé* of *pa* voor, en *an* achter het wortelwoord te zetten, verandert het in een bedrijvend zelfstandig naamwoord; b. v. *wiwit*, beginnen, wordt *pawiwitan*, het begin; *dhadhös*, formeeren, wordt *péndhadhössan*, de formeering.

Afgeleide werkwoorden.

§ 60. Het voorkeeken *ha* wordt in deszelfs verschillende gedaanten dikwels gebezigd voor werkwoorden, in den bedrijvenden vorm en voor naamwoorden en kleinere deelen der rede om werkwoorden te vormen; b. v. *koelo hakientoen*, ik zend, van *kientoen*, zenden; *hadhō*, ver, wordt *koelo hangadhō*, ik verwijder; *tjakēt*, nabij, en *koelo hanjakēt*, ik nader. Het voorkeeken *mē* komt voor *po*, als: *poendoet*, halen, nemen; *koelo mēmmoendoet*, ik neem. Zie verder § 183.

§ 61. Het voorkeeken *pro* wordt voor een zelfstandig naamwoord in enkele gevallen geplaatst, om een werkwoord te vormen, als: *tendo*, teken, wordt *protendo*, kenmerken of ten blijk, zoo ook: *pēr*, als: *topo*, boetdoening, afscheiding van de wereld, wordt *pēr-topo*, boete doen; ook een kluizenaar, of iemand die boete doet, (dit is zeker uit het Sanscritisch overgenomen, waarin het *pratap* luidt, van het grondwoord *tap*.)

§ 62. Door het voorkeeken *ha* en het achterkeeken *akēn*, worden overgaande werkwoorden, (verba transitiva) gevormd. Zoo, wordt *hijjal*, verdwijnen, *hangitjallakēn*, doen verdwijnen, zoo als zulks duidelijk blijkt uit den brief van den Keizer van Java, § 289, alwaar staat: *Koelo karso hangitjallakēn sakathahhé hannyaattannipoen hawōn kraman Pangéran Dipo Negoro, kalih Mangkoe Boemi, hing ngatassipoen doematéng titjāng tannah Djawi*, ik zal al de slechte oogmerken doen verdwijnen van de rovers, Dipo Negoro en Mangkoe Boemi, welke zich een regt aanmatigen over de bevolking van het eiland Java. Wijders *handhadhōsakēn wiloedjēngngipoen sawarnine bōngso hing nēgari ngriki*, alle klassen van volk van dit land gelukkig doen worden. Somsjds is de zin tweeledig, als: *hangnglahirrakēn*, openbaren, doen zien.

§ 63. De achteraanhechting van *kēn* of *akēn*, vormt de woorden tot bedrijvende of overgaande werkwoorden, als: *hinggil*, hoog, wordt *hinggillakēn*, verhoogen, aanhoogen, of hoog doen zijn; *handhap*, laag, beneden, wordt *ngandappakēn*, verlagen of laag doen zijn; *hoerip*,

leven, *hoerippakēn*, verlevendigen, of levendig doen zijn.

§ 64. De achteraanhechting *i* vermeerdert de kracht van het werkwoord, en wordt tot nadruk (Emphatically) gebezigd, als: *Sampoen Koelo tampénni*, reeds heb ik ontvangen; *Koelo sampoen haannoepiksaanni*, ik heb reeds onderzocht.

§ 65. Tot het vormen van lijdende werkwoorden, wordt de *n* achter de eerste letter van het bedrijvend werkwoord geplaatst, terwijl bij deze invoeging de eerste voakaalklank in *i* gescherpt wordt, als *dharbē*, bezitten, wordt *dhinarbē*, bezeten worden; zijnde de *n* hier ingevoegd, en aan de *dho* de klank van *i* gegeven.

§ 66. Naar den aard der klanken van de eerste letter, wordt ook de lijdende vorm door *kin*, *rin*, *sin*, *dhén*, *dhi*, *gin* en *dji* enz. uitgedrukt, zoo als zulks alphabetisch in de tafel der afgeleide woorden onder § 189 vermeld is.

§ 67. *Si* en *ka* vormen het deelwoord, als: *sinerrat* en *kaserrat*, geschreven of geschreven geworden.

Over de bijzonderheden van de soorten der woorden.

§ 68. Gewoonlijk onderscheidt men het Javaansch in de *bohoso kromo*, hoofstaal of hooge taal, en in de *bohoso ngoko*, lage taal, hetwelk twee verschillende talen en geene loutere tongvallen zijn, b. v. *grjō*, H. en *hoemah*, L. beteekenen beide een huis; en *tōjo*, H. en *baannjōs*, L. beduiden beide water, welke woorden geheel van elkander verschillen.

§ 69. De hoofstaal of hooge taal wordt door minderen tot meerderen en onder satsoenlyke lieden gesproken, maar de lage taal tegen en onder minderen gebezigd. Dit gebruik is ook in den briefstijl van toepassing, b. v. *de tuin en het paleis van den grooten Heer zijn zeer fraai*, wordt in de hooge taal aldus gezegd: *taman sarto dhalēmmipoen kangdjēng toewan besar hinggih ngalangkoengngi pērjoegi*; terwijl zulks in de lage taal aldus wordt uitgedrukt: *kēbon lan noemahhé toewan besar hijo ngaloewihhi bagoes*. In deze voorbeelden is alleen *toewan besar* hetzelfde, omdat daardoor de titel

van Gouverneur-Generaal wordt uitgedrukt, hetwelk door *goesti hingkang ngagoeng* kan aangeduid worden, doch alsdan het denkbeld van God, den hoogsten Heer tevens zou bevatten, hetwelk vermeden moet worden.

§ 70. Men moet alzoo twee talen in het Javaansch te gelijk leeren, hetwelk zeker éénder moeijelijkheden is, die velen hebben ageschrikt, om, bij gebrek aan hulpmiddelen, dezelve te beoefenen; doch die grootelijks zal worden opgeheven, door hetgeen verder dien aangaande zal gezegd worden; daar ik telkens, waar mij zulks nuttig zal voorkomen, het verschil der hooge en lage taal, benevens het gebruik van dezelve zal trachten aan te tonen.

De Boso Madjo bestaat uit woorden die onder alle klassen in vertrouwelijke gesprekken en ook in geschriften gebezigd worden, en als gemengde taal te beschouwen zij, dewijl de hooge en lage taal vooral in geschiedeniszen dooreen wordt gemengd.

De Kawische taal, is de oude taal der voormalige priesters, bevat vele Sanscritische woorden, en wordt nog dikwerf, zelf in gesprekken gebezigd; de woorden in dezelve, zijn in de woordenboeken aan een K kenbaar.

Omtrent het aanwenden der verschillende talen zijn zes opmerkingen.

1°. Wanneer men tegen hoogeren in rang over zich zelven spreekt, moet men de middentaal en niet de hoogste taal bezigen.

2°. Wanneer men tegen hoogeren in rang over grooten spreekt, bezigt men de hooge taal.

3°. Wanneer men tegen hoogeren in rang over minderen in rang spreekt, bezigt men de middentaal.

4°. Tegen minderen in rang maakt men gebruik van de lage taal.

5°. Tegen minderen in rang over grooten sprekende, gebruikt men de hooge taal.

6°. Tegen minderen in rang bezigt men de lage taal als men van zich zelven spreekt.

Ofschoon het Javaansch bijna geene verbuigingen kent, acht ik het echter dienstig de gewone taalvormen daar op toe te passen, dewijl wij daaraan gewoon zijn; en bij voorkeur heb ik de zes latijnsche naamvalen gekozen, omdat die algemeen bekend zijn; en, omdat de spraakunst

dien moet om Javaansch te leeren schrijven en spreken, zoowel als om het te leeren verstaan, welk eerste oogmerk niet bereikt kan worden, tenzij men weet hoe onze grammaticale wijze van uitdrukking zich in het Javaansch laat overbrengen.

Zelfstandige naamwoorden.

§ 71. De zelfstandige naamwoorden zijn in het Javaansch, met betrekking tot hun geslacht, getal en naamval, aan geene verandering in den uitgang onderworpen, wordende dit alles door omschrijving aangeduid.

§ 72. Wil men bepaaldelijk een geslacht aanduiden, zoo voegt men de woorden *mannelijk* en *vrouwelijk* achter het zelfstandige naamwoord. *Mannelijk*, *djalér*, H. *lanang*, L. vrouwelijk, *héstri*, H. *wadhón*, L. Om nu een hengst uit te drukken, zegt men: paard mannelijk, *koe-dho djalér*, H. *djaran lanang*, L. alzoo ook eene merri, *koe-dho héstri*, H. *djaran wadhón*, L.

§ 73. Wanneer men een bepaald getal wil uitspreken, plaatst men hetzelfde achter het zelfstandige naamwoord, b. v. vier buffels, *mahéso sékawan*, H. *kébo papat*, L.; komende het getal achter het zelfstandige naamwoord en ook achter het bijvoeglijke, b. v. vijf mannen, *tjāng djalér gangsal*, H. *wóng lanang limo*, L. zijnde *djalér* en *lanang* bijvoeglijke naamwoorden, betekenende: *mannelijk*.

§ 74. Het zelfstandig naamwoord wordt ook wel verdubbeld, mits er geen getal genoemd wordt, b. v. *lientang-lientang*, A. cene menigte van sterren; doch komt er veel of weinig voor, zoo heeft die verdubbeling geene plaats; als: veel mensen, *kathah tjāng*, H. *hakéh hoeuñg*, L.

§ 75. Het zelfstandig naamwoord wordt in het meervoud verdubbeld als er een bepaald lidwoord achter komt, als: die tijgers, *simo-simo poennikoe*, H. *matjan-matjannikoe*, L.

Gevolgtrekking.

§ 76. Na het aangemerkte, zal men beseffen, dat: die vijf tijgerinnen, vertaald wordt door *Simo-héstri gangsal poennikoe*, H. *matjan wadhón limang ngikoe*, *limang ngikoe* in plaats van *limo hikoe*, zoo als zulks volgens Eupho-

nische regels bepaald is. Vóór het getal wordt dikwels *hingkang* gesteld, dat welluidend en hooisch klinkt, en zoo veel beteekent als: *de-welke (zijn)*, dus: mannen die vijf (zijn).

Naamvalen.

§ 77. Er bestaat geene verandering in den uitgang der zelfstandige naamwoorden, tenzij er een bezittelijk voornaamwoord onder verstaan worde; de verbuiging moet alzoo door de hulpwoordjes worden aangeduid, wier beteekenis nader verklaring zal vorderen.

Eerste naamval.

§ 78. De eerste naamval, of nominativus, stelt het woord meest vooraan in de rede, en het is voornamelijk daaraan, dat dezelve onderscheiden wordt, als: *siti*, H. *lēmnah*, L. aarde; *paksi*, H. *manoek*, L. vogel. De mensch leeft, *tjāng gessang*, H. *wōng ngoerip*, L. Men kan het zelfstandig naamwoord ook in het midden brennen, als: reeds heeft het kind gegeten, *Sampoen poetro dhahar*, H. *wis hanak mangangan*.

Tweede naamval

§ 79. De tweede naamval of genitivus voegt de betrekking der zelfstandige naamwoorden te zamen, en komt in vier betrekkingen voor:

1°. Als werkende oorzaak, en dan is het woord dat in den tweeden naamval voorkomt ook in volgorde het tweede, en volgt op het woord waarvan het gezegd wordt de werkende oorzaak te zijn, als: *pē'dhamē'lān'ni poen nratoe*, H. *pē'gawē'jan'nē rodjo*, het bedrijf van den vorst.

Aanmerking.

§ 80. In hooge taal is *poen* of *poon*, waarvoor de *i* als scherpe klinker gevoegd wordt, hetzelfde als *é* in de lage taal, en baiten twijfel een eerstitel, misschien wel de *suivere*, *edele*, *goede*. *Pou* is in het Sanskritis ch *suiveren*, waarvan het lijdend deelwoord *pouta* is, maar volgens de regels even goed *pouua* zijn kon. Men zou dus eigenlijk moeten vertalen: *het bedrijf van den edelen*, *den vorst*, of in allen gevallen: *het bedrijf van hem*, *den vorst*, daar het timmer van den kan beteekenen.

§ 81. Om den tweeden naamval uit te drukken wordt ook achter den nominativus de lettergreep *ing* gevoegd met dezelfde medeklinker vóór zich waarmede het zelfstandig naamwoord eindigt, zijnde eene wijziging van *hing*, bij, tot, naar, in als *stking bērkat'ing nērpati*, door den zegen van den vorst (*); *hawōr sēwaranning wōng baris*, L. gemengd (met) de stemmen der krijgslieden (of die den wapenhandel uitvoerenden).

§ 83. 2°. Komt de tweede naamval voor als de eigendom en de bezitting, b. v. de vader van den zoon, *romo poetro djalēr*, H. *bapak hanak lanang*, L. het paleis van den vorst, *kadatōn nratoe*, H. *hoemah rodjo*, L. de dochter van eenen boer, *poetro héstri tjāng dhoesoen*, H. *hanak wadhōn wōng dhēso*, L.

§ 84. 3°. Als tijd en plaats van het aanwezen eener zaak, en alsdan wordt de tweede naamval gevormd, zoo als in § 79 is aangetoond, b. v. de oogst van verleden jaar; *hasil warso hingkang sampoen lientang*, H. *hasil tahoenkang woes liwat*, L.

§ 85. 4°. Als het geheel waarvan deelen genomen zijn, als: een kom water, *sa-toewōng tōjo*, H. *sa-mangkōk baannjoe*, L. een handvol gekookte rijst, *sa-gégém sékoel*, H. *sa-gégém ségo*, L.

Derde naamval.

§. 86. De handelingen hebben somtijds een voorwerp, op hetwelk zij overgaan en dat in den derden naamval voorkomt. Deze naamval wordt door verscheidene voorzetels aangeduid, die komen of aanbieden beteekenen, als: *doematēng*, H. komen, *datēng*, H. komen, *ta-toer*, H. *hatoer*, H. aanbieden, *marang*, L. komen, *maring*, L. komen, *mring*, L. komen, *tēkko*, L. komen, *karo*, L. met, aan, wordende soms de *o* achteraan gevoegd om de welluidendheid te bevorderen, b. v. *poenniko hingkang sērrat doematēngngō hingkang héjang*, deze brief komt aan (tot)-grootvader; *sang rodjo*

(*) Doch wanneer een zelfstandig naamwoord in eenen vokaal eindigt, komen er twee *nn* voor *ing*, b. v. *sabdhō*, bevel, *sabdhāanning ngrodjo*, bevel van den vorst.

Makmoed ngandikho dalēng nging rēkijono Patih, de koning Machmoed beval aan den heer Patih (ambtenaar van den tweeden rang, betekenende *Rēkijono* ook *priester, geestelijk heer*); *sērrat poenniki dhiko hatoerrakēn kang-djēng Toewan besar*, H. breng gij dezen brief aan den Grooten Heer (eigenlijk bied gij aan); *lajang ngiki hatoerno toewan Residēn*, L. breng dezen brief aan den Resident; *Marang naléndro*, H. aan den vorst; *hawéhho doeuit karo tjōmpo*, L. geef het geld aan den kok.

§ 87. In de vorstelijke brieven wordt door-gaans het woord *hingkang* achter *doematēng* of *katoerro* geplaatst, en drukt den verhevenen stijl uit, betekenende, *de welke, of die is, dus: aan, die vorst is.*

§ 88. Het woord *aan* wordt niet altoos vertaald, b. v. de burgers zijn aan de wetten des lands onderworpen, *tijang nēgari kawēngkoe hoekoem nēgari*, H. *wong nēgoro kareh hoe-koem nēgoro*, L.

Vierde naamval.

§ 89. De vierde naamval is het voorwerp der handeling en dus lijdende, b. v. breng den brief, *baktoto sērrat*, H. *gawanēn lajang*, L. ik ont-vang het levensonderhoud, *koelo nampēnni rēd-jeki*, H. *hakoe nrino rēdjeki*.

§ 90. Achter den vierden naamval komt ook wel *i-poēn* of *é*, b. v. *mirēng wērlēssipoēn tijang sēppoeh*, H. *ngroengngoe wērlaanne wōng toewo*, L. tijding van ouders, (eig. onde-lieden) hooren, (zijnde dit eene gemeenzame spreekwijs, zoo als wij wel eens in de platte taal zeggen: *oude lui*).

§ 91. Er zijn afgeleide werkwoorden, welke den vierden naamval in zich sluiten, b. v. *ham-boentoet koedho*, den staart van een paard vast-houden, zijnde *hamboentoet* afgeleid van *boen-toet*, een staart.

Vijfde naamval.

§ 92. De vijfde naamval is aan den eersten gelijk, en wordt bij aan- of uitroeping gebezigd, b. v. *Hé Halijas! pogéne siro kēdhah toet wingking hing kami*, G. Hé Halijas! waarom wilt gij mij volgen? *hijo Halijas!* ja Halijas! *hadoeh hiboe kawoelo!* H. ach mijne moeder!

Zesde naamval.

§ 93. De zesde naamval is niets anders dan de vierde naamval, door voorzetels beheerscht, als: *van, door, met, in, aan, naar, op, enz.* *van* betekent *saking*, H. en *tekko*, L. b. v. haal gij de beurs van mijne slaapkamer, *dhiko mēndhēltto kanthōng saking pēilēmman koelo*, H. *hamétko kanthōng tekko pētoeroenkoe*, L. van Samarang, *Saking Samawis*, H. *tekko Samarang*, L.

§ 94. Als een persoon of zaak het middel is, waardoor iets geschiedt, wordt zulks door dewoordjes *door* en *met* uitgedrukt: *door* is *kalih*, H. *kalawan*, L. *met* is *dēning* en ook *saking*, b. v. de mensch is geschapen door God met ligchaam en ziel, *manoengso woes kada-dēkhakēn dēning Allah kalawan rogo lan Soek-maanné*, G. De woorden *mring* en *tekko* van den derden naamval worden ook wel tot dit einde gekruikt.

§ 95. Tijd en plaats, als: *in, op, te* wordt door *hing* uitgedrukt, b. v. in vroegeren tijd, *hing waktoe dhiengngin*, L. *hing kolo roemijn*, H. in het land, *hing nēgari*, H. *hing nēgoro*, L.

Lidwoorden.

§ 96. De lidwoorden, door ons bij zelfstan-dige naamwoorden gevoegd, kunnen in het Ja-vaaansch niet vertaald worden, omdat de Javanen geene lidwoorden hebben; wordende het on-bepaalde woordje *een* door het telwoord *sa-toenggil*, H. *sidji*. L. uitgedrukt, b. v. *tijang sa-toenggil*, H. *wōng sidji*, L. een mensch.

§ 97. Het gebrek aan lidwoorden wordt door aanwijzende voornaamwoorden te gemoet gekomen. Het woord *een* wordt ook weggelaten. De verschillende voorbeelden, worden hier zoo nauwkeurig mogelijk, aldus uitgedrukt: een kind eens konings, *poetranning ngratoe*, H. *hanak rodjo*, L. een kind des konings, *poetranning ngratoe poennikoe*, H. *hanak rodjo hikoe*, L. het kind eens konings, *hingkang poennikoe poetranning ngratoe*, H. (eig. hetwelk, dat kind eens konings), *sing ngikoe hanak rodjo*, L. het kind des konings, *hingkang poennikoe poetranning ngratoe poennikoe*, H. *sing*

ngikoe hanak rodjo hikoe, L. (zoo veel als *qui ille filius regis*).

§ 98. De betrekkelijke voornaamwoorden vervangen wel eens onze lidwoorden. *Zij* zijn *hing-sang*, L. *kang*, L. *hingkang*, welke, dewelke, die, wie, dat, *sang rodjo Makmoed ngandiko*, de (dewelke) koning Machmoed beval.

Bijvoegelijke naamwoorden.

§ 99. Bijvoeglijke naamwoorden duiden de eigenschap of hoedanigheid der personen of zaken aan, die door het zelfstandig naamwoord betekend worden.

§ 100. De bijvoeglijke naamwoorden zijn: *hageng*, H. *geddé*, L. groot; *halit*, H. *tjilik*, L. klein; *djembar*, H. *hombo*, L. breed; *hinggil*, H. doewoer, L. hoog; *sahé*, H. *bettjik*, L. goed; *hawón*, H. *holo*, L. kwaad; *pethak*, H. poetih, L. wit; *habrit*, H. *habang*, L. rood, enz.

§ 101. Deze woorden worden achter de zelfstandige naamwoorden geplaatst, b. v. *siti hinggil*, H. *lémah doewoer*, L. hoog land; *tjjang ngawón*, H. *wóng ngolo*, L. een slecht mensch; *hingkang* wordt in den verhevenen stijl tussen beide gevoegd, b. v. *katoerro hingkang héjang*, *kangdjéng toewan hingkang witjaksomo*, aan den grootvader, den doorluchtigen, den verstandigen heer.

§ 102. Onder de afgeleide bijvoeglijke naamwoorden, telt men, *warni-warni*, H. *warnowarno*, L. veelkleurig; zijnde eene verdubbeling van het zelfstandig naamwoord *warni*, H. *warno*, L. kleur; *kamoektén*, H. *cabagdjén*, L. gelukkig, van *moekti*, *bagdjo*, L. geluk, enz.

§ 103. De van de werkwoorden afgeleide deelwoorden behoren ook tot de bijvoeglijke naamwoorden en worden op dezelfde wijze gebezigd, b. v. *serrat kang kabékto*, H. *lajang kang tagowo*, L. de gebrachte brief.

§ 104. De lijdende deelwoorden, die als bijvoeglijke naamwoorden gebruikt worden, bestaan dus uit de onbepaalde wijs met de vooraanhechtingen *ka* of *ké*, b. v. *rabi kang kékasih*, L. *héstri hingkang karémmén*, H. de beminde vrouw.

§ 105. Vele bijvoeglijke naamwoorden in het

Javaansch afgeleid van zelfstandige naamwoorden, zijn van eenen werkenden zin. De afleiding geschiedt door *ka* voor en *an* achter dezelve te plaatsen, b. v. *hörmata*, eer, wordt *ka'hörmatan*, eerbaar; *njoto*, blijk, klarheid, wordt *ka'njatan* blijkbaar, klarblijkelijk.

§ 106. Op dezelsde wijze worden zij van de werkwoorden afgeleid, doch komen alsdan in eenen lijdenden zin voor, b. v. *héling*, L. denken, *ka'héling'gan*, de geen waaraan gedacht wordt; *dahar*, H. eten, *ka'dahár'an*, hetgeen gegeten wordt; *gawé*, werken, *kagawéjan*, hetgeen bewerkt wordt.

§ 107. De verdubbeling der bijvoeglijke naamwoorden vormt bijwoorden, die den aard van iets te kennen geven, b. v. *hénggal-hénggal*, H. *kébbal-kébbat*, L. haastig, van *hénggal*, H. *kébbat*, L. haast, b. n. *lambat-lambat*, H. langzaam, van *lambat*, H. *halón-nalón*, L. van *halón*, L. langzaamheid, b. n.

§ 108. De voorhechting *ka* en de achteraanhechting *an*, duiden ook bij zelfstandige of bijvoeglijke naamwoorden, het wezen of den aard der zaak aan, als: *ka'poedji'an*, A. losselijk, van *poedji*, los, *ka'miskien'nan*, H. *kamlarattan*, L. armelijk, van *miskien*, H. *mlarat*, L. arm. Bij het zakelijke deel van werkwoorden gevoegd, drukken zij de daad eens werkwoords uit, als: *ka'soekan*, A. behagelijk, van *soeko*, behagen; of de mogelijkheid van dezelve, als: *ka'péddjah'han*, H. *ka'mati'yan*, sterfelijk, van *péddjah*, H. *mati*, L. sterven; voorts wordt die mogelijkheid ook uitgedrukt door de woorden: *keegnging*, H. en *kènno*, betekenende, kunnen, voor het werkwoord te stellen: als: *böttén keengnging péeldjah*. H. *hora kénno mati*, L. onsterfelijk (niet kunnen sterven).

§ 109. De bijvoeglijke naamwoorden, die in het Nederduitsch met *on* beginnen en berooving of ontbering te kennen geven, of met *loos* eindigen, worden gevormd door *bottén*, H. *hora*, L. *tanpi*, H. *tanpo*, L. (beteekenende geen, niet) voor het grondwoord te plaatsen, als: *bottén ntsin*, H. *hora wédhíh*, L. onbeschaamd; *böttén lajak*, H. *hora patoet*, L. onbescheiden; *böttén jotro*, H. *hora doeñiet*, L. geldeloos; *tanpo somo*, weergeloos. Hierop zijn echter uitzonderingen, in geval de Javaan ons

woord in een enkel kan uitdrukken, als: on-diep, *tjéhék*; onbesuisd, *sémbromo*, enz.

§ 110. Om het onvolmaakte uit te drukken is er eene zachtere manier, door *kierang*, H. *koerang*, L. ontbreken, vóór het grondwoord te stellen, als: *kierang lajak*, H. ontbreekt bescheidenheid; *koerang ngéling*, L. ontbreekt bedachtzaamheid.

§ 111. Het ondoenlijke wordt uitgedrukt door *niet te doen*, als: onpeilbaar, *bottién ka'doegi*, H. *hora ka'doego*, L.; onuitvoerlijk, *bottién ka'damél*, H. *höra ka-gawé*, *ta* drukt hier zoo veel uit, als: *te, lijk of baar*, dus: *niet te peilen*, *niet uitvoerbaar*; zoo als men in het Fransch zegt: *pas à*.

§ 112. De bijvoegelijke naamwoorden, die eene zaak of persoon als niet geëindigd of als onbegonnen voorstellen, worden in het Javaansch door: nog niet, *dhéréng*, H. *dhoeroeng*, L. uitgedrukt, als: *dhéreng mantoen*, H. *dhoeroeng ngoewis*, L. onafgedaan, *dhéréng njahoer*, H. *dhoeroeng bajar*, L. onafbetaald.

§ 113. *Hadjéng*, H. *harép*, L. beteekenende: willen, begeeren, vóór het werkwoord geplaatst, duidt de geschiktheid, of het vermogen van iets te doen aan, als: *hadjéng gégooeroe*, H. *harép gégooeroe*, L. leerzaam; *hadjéng sabar*, H. *harép tahan*, L. verdraagzaam.

§ 114. *Kadhi*, H. *kojo*, L. beteekenende, *gelykerwijs*, als, *gelyk*, worden vóór de naamwoorden geplaatst, om aan te duiden, dat de zaak als zoodanig geacht, of daarvoor moet gehouden worden, als: *kadhi siti*, H. *kojo lém-mah*, L. aardachtig; *kadhi kadjéng*, H. *kojo, kajoe*, L. houtachtig, (eig. als hout enz.).

§ 115. Zelfstandige naamwoorden worden ook als bijvoeglijke gebruikt, als: *pérkawis doennjo*, H. *pérkoro doenjo* wereldsche zaak, zjnde *dhoennjoe*, wereld; *hadhat djawi*, H. *hadhat djowo*, Javaansche gewoonte.

§ 116. Door *hingkang* vóór een bijvoegelijk naamwoord te plaatsen, verandert het wel eens in een zelfstandig naamwoord, als: *hingkang ngagéng*, *hingkang witjaksomo*, de groote, de verstandige, dat eigenlijk beteekent: die groot, die verstandig is, *kang séklangkoeng sah saking titjéng sédhajo*, H. de beste aller menschen. De bijvoeglijke naamwoorden hebben in

het Javaansch geen geslacht, getal, of verbuiging. Het woord *schoon* of *fraai* maakt eene uitzondering, wordende *hajoe*, uitsluitend voor eene vrouw en *hasigit* voor eenen man gebezigd.

Trappen van vergelyking.

§ 117. *Nglangkoengngi*, H. *kalih*, H. *karð*, L. *loewih*, L. of *manéng*, L. beteekenende meer, overschrijden, vormen den vergrootenden en *séklangkoeng*, H. *loewihhi*, L. den overtreffenden trap; beide worden voor het bijvoegelike naamwoord geplaatst, als: *rintjang koelo héstri bódho, nglangkoengngi bódho sangking rintjang koelo djalér, kang séklangkoeng bódho sangking sédajanné rintjang djalér hingkang koelo hoeninggani*, H. *batörkoe wadón bódho, loewih bódho, tékko batör koe lanang, sing loewihhi bódho tékko sékabéhhé batör lanang, sing dhak kawroehhi*. L. onze meid is dom, dommer dan onze knecht, die de domste van al de knechten is, die ik ken.

§ 118. Men ziet alzoo, dat achter de woorden, die den vergrootenden trap aanduiden, *sangking* of *saking*, H. *tekko*, L. gevoegd worden en zoo veel als *dan* te kennen geven, als: *sékkoe poenniki nglangkoengnni sahé saking sékkoe poennikoe*, H. *séggoo hiki ngloewihhi bétjik tékko séggoo hikoe*, L. deze rijst is beter dan die rijst; voor *saking* en *tékko* bezigt men ook *kadhés*, H. en *kadhi*, L.

§ 119. Door *an*, volgens Euphonische regelen, achter het bijvoeglijke naamwoord te stellen, wordt insgelijks de vergrootenden trap aangeduid, als: *sahé'jan*, H. *bétjikkán*, L. beter *hagéngangan*, H. *géddejan*, L. groter, terwijl *saking* en *tékko* er worden bijgevoegd, in voege vermeld bij § 118.

§ 120. *Moho*, H. *sangngéet*, H. *pisan*, L. welke beide laatste verdubbeld worden, beteekenende: zeer *bij uitstek*, vormen ook den overtreffenden trap, als: *poenniko sangngéet dhadhés soeko boengngahépoen mannah koelo*, H. dat verschaft mijn hart de grootste blijdschap; *holo pisan-pisan*, zeer slecht. Als er op het zelfstandige naamwoord niets volgt, dan worden deze woorden veelal voor hetzelvige geplaatst, als: *sangngéet-sangnéet hauén mannahépoen*, H.

pisan-pisan holo hattine, L. zijn hart is zeer slecht.

Van de Getallen.

Bij § 13 zijn de talletters reeds aangewezen; het is thans noodig de getalnamen nauwkeurig op te geven, daar dezelve om de welluidendheid veranderingen ondergaan, die van de gewone regelen afwijken en geen ander regt dan het gebruik hebben.

	LAAG.	HOOG.	LAAG.	HOOG.
Een,	<i>Sidji.</i>	<i>Satoenggil</i> , H. <i>Héko</i> , K.	<i>Patang poeloeh.</i>	<i>Kawan doso.</i>
Twee,	<i>Lörö.</i>	<i>Kalih</i> , H. <i>Doe-wi</i> , K.	<i>Patang poeloeh limo.</i>	<i>Kawan doso gan-gsal.</i>
Drie,	<i>Tëloe.</i>	<i>Tigo</i> , H. <i>Tri</i> , K.	<i>Kapat sasör.</i>	<i>Kawan easör.</i>
Vier,	<i>Papat.</i>	<i>Sakawan</i> , H. <i>Tja-tor</i> , K.		
Vijf,	<i>Limo.</i>	<i>Gangsal</i> , H. <i>Pön-tjo</i> , K.	<i>Sékét</i>	<i>Gangeal doso.</i>
Zes,	<i>Ném.</i>	<i>Nenném</i> , <i>Sadh</i> , K.	<i>Sékét limo.</i>	<i>Gangsal sasör.</i>
Zeven,	<i>Pitoe.</i>	<i>Pépitoe</i> , H. <i>Sap-to</i> , K.	<i>Kawidak.</i>	<i>Nemdoso.</i>
Acht,	<i>Wöloe.</i>	<i>Hastho</i> , K.	<i>Kaném sasör.</i>	<i>Nemdoso gangsal.</i>
Negen,	<i>Söngngö.</i>	<i>Nowo</i> , K.	<i>Pitoeng poeloeh.</i>	<i>Pitoeng doso.</i>
Tien,	<i>Sépoeloeh.</i>	<i>Sádhoso</i> , <i>Dhoso</i> , K.	<i>Wöloeng poeloeh.</i>	<i>Wöloeng doso.</i>
Elf,	<i>Sawélas.</i>	<i>Sawélas.</i>	<i>Sangngang poeloeh.</i>	<i>Sangngang doso.</i>
Twaalf,	<i>Rölas.</i>	<i>Kalih wélas.</i>		
Dertien,	<i>Tëloelas.</i>	<i>Tigo wélas</i> , (<i>las</i>).		
Veertien,	<i>Patlélás.</i>	<i>Kawan wélas.</i>		
Vijftien,	<i>Limolas.</i>	<i>Gangsal wélas.</i>		
Zestien,	<i>Nembélas.</i>	<i>Némwélas.</i>		
Zeventien,	<i>Pitoelas.</i>	<i>Pitoelas.</i>		
Achtien,	<i>Wöloelas.</i>	<i>Wöloelas.</i>		
Negentien,	<i>Söngngolas.</i>	<i>Söngngolas.</i>		
Twintig,	<i>Röng poeloeh.</i>	<i>Kalih doso.</i>		
Een en twintig,	<i>{ Sa-likör.</i> <i>Röng poeloeh sidji.</i>	<i>Salikoer.</i> <i>Kalih doso satoenggil.</i>		
Twee en twintig,	<i>{ Röng likör.</i> <i>Röng poeloeh lörö.</i>	<i>Kalih likör.</i> <i>Kalih doso kalih.</i>		
Vijf en twintig,	<i>{ Sa lawé.</i> <i>Limo likör.</i>	<i>Gangsal likör.</i>		
Dertig,	<i>Tëloeng poeloeh.</i>	<i>Tigang doso.</i>		
Vijf en dertig,	<i>Tëloeng poeloeh limo.</i>	<i>Tigang dhoso gangsal.</i>		

Honderd miljoen, *Boro*. Duizend miljoen, *Perti*. Tien duizend miljoen, *Pertomo*. Honderd duizend miljoen, *Goelmo*. Billioen of miljoen van den tweeden rang, *Kérno*. Tien billioenen, *Woerdhi*. Oneindig getal, *Pöngtjöng*.

Tusschen twintig en dertig wordt veel het woord *likör* even als in het Maleisch gebezigd, als: 21, *sa-likör*; 22, *röng-likör*; 23, *tëloe-likör*, 24, *pat likör*; 25, *limo likör*; 26, *ném-likör*; 27, *pitöeng-likör*; 28, *wöloeng likör*; 29, *sangngang likör*. Voor 24 wordt ook *salawé préh* gebezigd.

Aanm.) Voor *vijf* en *twintig* en *vijftig* bestaan de bijzondere woorden, *sa-lawé* en *sékét*, die geheel van de tientallige benamingen afwijken, en welligt zijn ingevoerd toen er nog een gebrek aan namen voor getallen bestond. *Lawé* betekent een strengetje, en *sékét* of *sa-iekat* een streng, die de een uit vijf en twintig en de ander uit vijftig draden bestonden, en hunnen naam gezegde getallen leenden. *Sidji* is een verkorting van *sawidji*, één pit, één korel. *Toenggil*, eenig, alleen, en beide dienen thans om de eenheid uit te drukken. *Loréng* betekent de witte en zwarte strepen van den tijger; *loro* wordt thans voor twee gebezigd. *Kalih*, dat in de hooge taal *met* betekent, sluit het denkbeeld van één uit, geest eene wederzijdsche betrekking te kennen, als: *dese met die*, en wordt als *twee* gebruikt. Het woord *drie*, *tri* is van Sanscritschen oorsprong. *Tjatör* is vier, en betekent *geruit*, zoo als een schaakbord, dat *papan tjatör* betekent. *Kawan* is een troep of kudde, welligt van vier stuks, daar dit woord ook voor dat getal gebezigd wordt. *Pónijo* is vijf, mogelijk van *pónjo indro*, dat de vijf zinnen betekent. *Sasóekoe* is een vierde, en *soekoe* een poot van een viervoetig dier, dus *sa*, dat één betekent, er voor geplaatst, zal oorspronkelijk geweest zijn, een van de vier, dus een vierde.

De gebroken getallen worden door *poro* (een deel) gevormd, behalve $\frac{1}{2}$, dat door *sapalih*, H. *saléungngah*, L. *separō*, L. betekenende eene helft of gedeelte, uitgedrukt wordt. Het woord *poro* wordt verkort in *pra* en *per*, een derde, *sapratéllón*, L. *sapertigan*, H. een vierde, *saprapat*, L. *sapérkawan*, H. een vijfde, *sapérli-man*; een zesde, *praném*; een zevende, *prapitoe*; een achtste, *prawolón*; een negende, *prasongngo*; een tiende, *saprupoelón*, L. *sapradoean*, H. drie vierde, *téloeng prapat*, *téloeng soekoe*; twee derde, *rong praléllón*, L. *kalih pratigan*, H. een en een half, *karo téngngah*; twee en een half, *téloeng tengngah*, L. *tigang téngnah*, H. zeven en een half, *kawoloe tengngah*; vier vijfde, *patang praliman*, L. de eerste, *hingkang roemijn*, H. *kang diengngin*, L. *kang moelo-moelo*, L. *kang sa-pisan*, H. *kang milo-milo*, H. de tweede, *kaping kalih*,

H. *kapiendo*, L. de derde, *kaping tigo*, H. *ping téloe*, L. de vierde, *kang sakawan*, H. *ping pat*, L. de vijfde, *kaping gangsal*, H. *ping limo*, L. de zesde, *kapingném*, A. de zevende, *ping pitoe*, A. *kaping saptoe*, H. de achtste; *kaping hastho*, H. *ping woeloe*, L. *kawoloe*, L. de negende, *ping sōngngo*, A. de tiende, *kaping doso*, H. *ping spoeloh*, L. de twintigste, *ping rōng poeloe*, L. *kaping kalih dhoso*, H. de dertigste, *ping téloeng poeloe*, L. *kaping tigang dhoso*, de vijf en dertigste, *ping téloeng poeloe limo*, L. *kaping tigang dhoso gangsal*, H. de acht honderdste, *ping woloeng ngatoes*, L.

De verdubbeling is kenbaar aan *ping* of *kaping*, als: *ping limo*, vijf malen; *kaping ngatoes*, honderd malen, ook de honderdste. Ilet getal 50 boven de 100 of 1000 wordt door *bělah* (slijten, delen, halveren) uitgedrukt, en in het midden geplaatst, als: 150, *karo bělah hatoes*, L. *kalih bělah hatoes*, H. als of er stond: anderhalf honderd; 750, *kawoloe bělah hatoes*, L. achthalf honderd.

De onbepaalde getallen worden door het achteraanhechtersel *an* of *han* gevormd. Bij tienen, *poeloehan*; bij honderden, *hatoessan*; bij duizenden, *héwon*; bij tien duizenden, *lēksan*; bij honderd duizenden, *kělhén*; bij millioenen, *joetan*.

Als eene bijzonderheid wordt nog opgemerkt dat in sommige plaatsen op Java het woordje *béh* als 50 gebezigd wordt; als *béh satoenggil*, 31; *béh kalih*, 32 enz. In de lage taal gebruikt men alleen de laatste lettergreep, b. v. *béh dji*, 31, voor *béh sidji*; *béh ro*, 32, voor *béh loro*.

Bij vermenigvuldiging bezigt men *kaping*, dat maal betekent, als: *kaping sapisan*, eenmaal; *ping piendo*, H. tweemaal; *gangsal kaping gangsal*, H. vijfmaal vijf.

Wil men *elk een*, *elk twee* enz. uitdrukken, dan verandert de eerste Haksoro van het hoofdgetal; de *so* in *njo*, *ko* in *ngo*, *to* in *no*, *po* in *mo*, *lo* in *nglo*, *ro* in *ngré*, *go* in *njo*.

Elk een, *njatoenggti*, H. *njidji*, L.

» twee, *ngalih*, H. *ngloro*, L.

» drie, *nigo*, H. *nëloe*, L.

Elk vier, *njakawan*, H. *mapat*, L.
» vijf, *njangeal*, H. *nglimo*, L. enz.

De woordjes *tikēl* en *rangkēp* beteekenen zoo veel als *voudig*, *dubbel*, als: *tikēl tēloe*, L. drievooudig; *rangkēp limo*, L. vijfvooudig. Als *rangkēp* achteraan komt, beteekent het *paar* of *dubbel*, als: *poeloeh rangkēp*, twintig of een paar tienen.

Het woord *wōng* drukt bij het getal somtijds *stuk*s uit, als: *djaran hono wōng tēloe*, er zijn drie *stuk*s paarden.

VOORNAAMWOORDEN.

Persoonlijke.

In het Javaansch zijn zeer vele woorden, om den eersten persoon uit te drukken, en zij hebben gedeeltelijk eene tweede beteekenis; het zal noodig zijn dezelve op te geven, en in hun gebruik aan te tonen.

§ 121. *Koelo*, beteekenende *dienaar*, wordt als *ik* gebezigd; doch is niet zoo nederig als *kawoelo*. De Keizer schrijft *koelo hangaloerri hakathah-kathah tabeh*, fl. ik (de dienaar) bied zeer veel groeten aan. In den brief van den Sultan van Djokjokarta tijdens hij in nood was, wordt telkens *kawoelo* gebezigd; als: *kawoelo hadaré pannoewoen datēng tandjēng ngéjang toewan besar*, H. ik heb een verzoek aan grootvader den grooten heer, eig. de dienaar bezit een verzoek, komende (aan) den doorluchtingen, die heer groot (is); *kawoelo kākērakakéh kasoempah*, *soemonggo kawoelo hinggih hangnglampahhi*, ik wilde bezwaren worden (een eed doen) opdat ik er mij voorwaar na gedrage.

§ 122. *Koelo* wordt ook op eene beleefde wijze van meerderen tot minderen gebruikt, *koelo sampoen tampi sērrattipoen hadhi*, *hawijōe hadhi kang hanggadhahhi panoewoen datēng hing koelo*, *koedho titijan*, ik heb den brief van mijnen jongeren broeder ontvangen, dewijl dezelve een verzoek aan mij heeft, om een rijpaard, (eig. de dienaar reeds ontvangen den brief van mijnen jongeren broeder, uitende: mijn broeder bezit een verzoek komende tot mij (om) een rijpaard).

§ 123. *Hingsoen* en *soen*, ik, vermoedelijk eene verkorting van *hing soewoen* of *noewoen*, de verzoeker, of die verzoekt. Dit woord wordt veel in de geschiedverhalen gebezigd, zoo vindt men in het verhaal genaamd, *dhamar woelan*: *hingsoen tannarso kromo*, ik verlang niet te huwen; *jen ningsoen hanieng'ngali*, indien ik zie; *hisoen* wordt ook gebezigd, als: *hisoen soegéh pri badhi*, ik ben zelve rijk. De verkorting *soen* heeft ook plaats als de voorgaande lettergreep reeds den klank *ing* heeft, als: *kang podo wérroeh maring soen*, die alle kennis hebben aan mij, of, die mij alle kennen. Ook vóóraan komt dit woord, als: *soen karjiwo gamél siro*, ik dien (als) uw stalknecht.

§ 124. *Kami* en *mami*, K. dienaar, beteekent *ik* en *wij* in den hoogen stijl, b. v. *kami hanjabdhō*, *mami wékkas*, ik beveel of wij bevelen.

§ 125. *Hinnjōng* wordt ook als *ik* gebezigd; b. v. *hinnjōng mōngso wēdijo*, zoude ik bevreesd zijn! *hingngōng* heeft dezelsde beteekenis, als: *hage hingngōng pisalin*, spoedig worde ik verkleed! verkort: *ngong*, als: *ngong sahossi béténg djodjo*, ik zal (als) eene horstwering verschijnen.

§ 126. *Maniro* komt ook als *ik* voor, b. v. *ngéndhi hono bopo*, *hestri loemoeh hing prýo*, *bissek maniro hakrami*, waar mijn vader zijn de vrouwen afkeerig van de mannen? morgen zal ik huwen.

§ 127. *Habdhi dhalém*, dienaar, slaaf van den vorst of van het paleis, vervangt ook het woord *ik* in den nederigen zin; b. v. *habdhi dhalém bottén poeroen hanjébo*, H. ik ben niet vermetel om te verschijnen. Eindelijk wordt in sommige geschriften ook nog *rējang* en *patik* gebezigd voor *ik*; *patik noewoen pēng ngapointen sampéjan dhalém*, H. ik smeek u vergiffenis; *hambo*, dienaar, slaaf, wordt ook enkele malen gebezigd.

§ 128. In de lage taal heeft men de woorden *hakoe*, *koe*, *dhak*, *tak* en *hawak'koe*, (mijn ligchaam), b. v. *hakoe wis tempo lajang*, L. ik heb den brief ontvangen; *hakoe hora hēdhan mēngkono*, L. ik ben zoo dwaas niet; *batōrlanang sing dhak kawroehhi*, L. de knech-

ten, die ik ken; *tak* en *koe* komen voor om den klank of maat te bevorderen; *hawakkoe hora tahan*, ik (mijn ligchaam) kan het niet uithouden; *hikoe tak héman*, dat bejammer ik.

§ 129. *Kito* wordt veel in poëzij aangetroffen, en zoo wel voor de eerste als tweede persoon gebezigd. De meest gebruikelijke woorden voor *ik* zijn in de hooge taal *kawoelo* en *koelo*, en in de lage taal *hakoe*. In oude geschriften vindt men: *hoeloen*, *kami*, *hingwang*, *ménno* en *moro*.

§ 130. Er bestaat geen geslacht en geene verbuiging in den naamval, zoodat de naamvalen eveneens gevormd worden als van de zelfstandige naamwoorden.

Tweede naamval.

§ 131. Door *saking*, H. en *tékko*, L. wordt de tweede naamval aangeduid. *Poennikoe saking koelo*, H. *hikoe tékko hakoe*, dat is van mij.

Derde naamval.

§ 132. Deze wordt even als die der zelfstandige naamwoorden gevormd. *Doematéng hing koelo*, H. aan mij; *moego kówé toetorro hikoe marang ngakoe*, L. eilieve, verhaal mij dat; *karo*, L. wordt ook gebruikt.

Vierde naamval.

§ 133. Deze komt, even als van de zelfstandige naamwoorden, achter het werkwoord, als: *tjjang poennikoe hambakaanni koelo hing gri-jannipoen*, H. zij brengen mij naar hun huis; *hadhi hanggovo hakoe klawan kréto*, L. mijn jonger broeder brengt mij met den wagen.

§ 134. Voor den vierden naamval worden dikwérft dezelfde woordjes geplaatst als voor den derden, b. v. *sampéjan niengngali doemataéng kawoelo*, H. gij ziet mij; *kówé ngroengnroe maring ngakoe*, L. gij hoort mij (naar mij).

§ 135. Het voorzetsel *hing* wordt ook voor het naamwoord geplaatst: *wóng ngikoe harépmatéuni hing ngakoe*, zij zullen mij doden.

Vijfde naamval.

§ 136. Dezelsde tusschenwerpsels komen voor de persoonlijke voornaamwoorden als voor de zelfstandige, als: *hadoeh kawoelo*, ai mij! *hadoeh hakoe wóng mlarat*, L. ach mij ellendige!

Zesde naamval.

§ 137. *Saking koelo*, H. *tékko hakoe*, L. van mij; *kalih koelo*, H. *kalawannakoe*, L. met mij; *dhéning koelo*, H. *déning ngakoe*, L. door mij. Deze aanwijzingen zijn tot gemak voor den leerling geven, en dienen ook voor al de volgende naamwoorden, zoodat verder deze omschrijvingen niet worden opgegeven.

Tweede persoon.

§ 138. *Sampéjan*, H. *kówé*, L. deze beide woorden zijn het meest in gebruik; wijders bezigt men voor *gij*: *hidjéngngan dhiko*, H. *riko*, *pandjénnéngngan dhalém*, H. (Hofhouder), *kandjéngngan toewan*, (doorluchtig heer), *siro*, L. *saliranniro*, H. (uw ligchaam), *badhanniro*, L. (uw lijf), *hawakkiro*, L. (uw lijf), *kowén*, L. *dhiko*, *handhiko*, *poro*, L. *pakkanniro*, L. *siro*, L. *kito*, K. gij; *sérral poetro sampéjan*, de brief uws zoons, *lajang hanak kowé*, L. id. *goesti*, H. heer; *poekeloen*, H. heer.

Meervoud.

§ 139. Het meervoud bestaat niet in het Javaansch gelijk in het Nederduitsch en andere talen, om door een enkel woord, *wij*, *gyl*, *zij*, uit te drukken, wordende achter het enkelvoud het woord *sédojo*, H. *sékabéh*, L. hetwelk alle betekent, gevoegd, als: *kawoelo sédojo*, wij (alle dienaren); *hambo sédojo*, alle dienaren of slaven, b. v. *lan poenopo salah hambo sédajaanne habdi poekeloen*, H. en waarmede hebben wij, alle uw slaven, uwe Majesteit beleedigd? eig. staat hier bijna woordelijk: en wat (is) de fout des dienaars, alle slaven van uwe Majesteit; zoo zegt men in het Hoogduitsch: die Diener alle; *kówé sékabéhhé wóng Djowo*, L. gij (zijt) alle Javanen.

§ 140. In sommige gevallen wordt het enkelvoud voor het meervoud gebezigd en het laatste er onder verstaan. Het huis onzer kinderen zou men moeten vertalen: *grijo poetro sédajannipoen koelo*. *Hanak poetoe kawoelo*, onze kleine kinderen. Men kan dit ook wel in het enkelvoud overbrengen, doch moet het verband nagaan, in hetwelk het voorkomt.

Derde persoon.

§ 141. *Hij* wordt in de hooge taal door *pijambak*, dat *self* betekent, uitgedrukt, door den uitgang *é* of *i-poen* er achter te voegen, die het bezittelijke uitdrukt; terwijl zulks in de lage taal door *dhéwék* geschiedt: *pjambakkipoen* *böttén wontënnings grijo*, H. hij is niet te huis; *dhéwékké horo noning ngoemah*, L. id. *Hij*, wordt alzoo uitgedrukt door *zyne zelfheid*. Wijders bezigt men nog *génjo*, L. *génnipoen*, H. van *plaats*, dus *zyne plaats* wordt hier als *hij* gebruikt, en hiervan ook wel *dhéanjo*, dat ook voorkomt als het Maleische *bolehno*, bij *kau*, het *kau*, welligt, mogelijk.

§ 142. *Tjyang poenikoe*, H. *wöng ngikoe*, L. hetwelk *dat menesch* of *die man* beteekent (zie § 136), wordt gewoonlijk voor het persoonlijk voornaamwoord *hij* gebezigd: *tjyang poenikoe böttén datëng*, H. *hij* komt niet; *wöng ngikoe hora ietko*, L. id.

§ 143. Het meervoud wordt even alsdat van den eersten en tweeden persoon gevormd; *pjambakké sëdhajo bekto rédhono kalih kawoelo sëndojo*, H. déwékké kabéh gowo dwewiet karo hakoe kabéh, L. *zij* brengen geld aan ons, (eig. *zij* (hij) allen brengen schatten aan ons (ik) allen; men kan ook zeggen: *tjyang tjyang poenikoe*, H. *wöng wöng ngikoe*, L. *dié menschen (zij)*, (menschen menschen die).

§ 144. *Tjyang*, H. *wöng*, L. *mensch*, wordt gebezigd om den derden persoon aan te duiden, b. v., even als in het Engelsch *people says*. *Tjyang trijós pérkawis pérjédan*, H. *wöng tjalhoe pérkoro prang*, L. Men spreekt van den oorlog. *Tjrijossipoen tyanning kitho kadhi poendhi*, H. *toetoeré wöng koetho këprije*, L. wat zegt men in de stad?

§ 145. *Mawön*, H. *bahé*, L. *bussahös*, B. betekenende *slechts*, wordt voor alleen gebezigd, om de tegenwoordigheid van iederen anderen persoon uit te sluiten, b. v., *koelo mawön sampoen miharso*, ik alleen heb het gehoord; *hakoe bahé wis dëllëng*, L. ik alleen heb het gezien.

§ 146. *pjambak*, H. *dhéwé*, L. dienen om de medewerking van iederen anderen persoon uit te sluiten, als *sampéjan pyambak sampoen*

dhamél poennikoe, H. *kowé dhéwé wié gawé hik-e*, L. gjij zelf hebt het gedaan; *hij* zelf, is: *pjambakkipoen pyambak*, H. *dhéwékké dhéwé*, L. (eigenlijk: *zyne eigene zelfheid* of *zyns zelße zelßheit*).

Wederkeerende voornaamwoorden.

§ 147. De reeds vermelde persoonlijke voornaamwoorden: zie § 121 en vervolgens, worden bij herhaling als wederkeerende voornaamwoorden gebezigd, als: *koelo hanjikso koelo*, H. ik straf mij; *hakoe ngapoessi hakoe*, L. ik bedrieg mij. Gewoonlijk voegt men er *pjambak*, H. *dhéwé*, L. achter, hetwelk meer nadruk geeft als: ik bedrieg mij zelf. enz. De verbuigingen in het meervoud, worden op de reeds aangegeven wijf, gevormd. *Tjyang-tjyang poenikoe hanjoesahkén pjambakkipoen*, H. Zij vermoeden zich (of: maken het zich moeilijk).

Bezittelijke voornaamwoorden.

§ 148. De persoonlijke voornaamwoorden vormen, achter de zelfstandige naamwoorden, het bezittelijk voornaamwoord, blijvende de verbuiging, het geslacht en getal, dezelfde, b. v., *poetri koelo*, H. *mijne dochter*; *hawakkoe*, L. *mijn ligchaam*; *margi sampéjan*, H. *dhalan kowé*, L. *uw weg*.

§ 149. De derde persoon wordt verkort door *pyambak*, H. *dhéwé*, L. weg te laten en alleen *i-poen*, of é achter het zelfstandige naamwoord te plaatsen, b. v., *hastannipoen*, H. *tangngaanné*, L. *zyne hand*. De é wordt ook wel in de hooge taal gebruikt, doch voornamelijk in geschriften, die in eene zekere maat geschreven worden, als: *tjakëtting margi wismaann*, L. S. nabij den weg (is) zijn huis.

§ 150. Een tweede manier om den derden persoon te vormen, is: de achteraanvoeging van *iro* (eene verkorting van *maniro*, zie § 126 en 152), die ook voor den tweeden persoon gebruikt wordt, en dus wel eens moeilijk te onderscheiden is; als: *koemëdoet latienniro*, zijne lippen beesden (van gramschap). *Siti Saleh mélboe hing wismaanniro klawan tresnaanniro*. Siti Saleh keerde in hare woning met haren kommer. In den tweeden persoon komt het ook

voor, als : *ramaniro woes nilar kami*, G. uw vader heeft mij verlaten.

§ 151. De derde manier is, om in geschiedeniszen *eki* of *eréki*, achter het zelfstandige naamwoord te stellen, als: *négaranéki*, zjn land, b. v., *Soeltan Hibraiem*, *mahoe myōe tinangkil hing djobo*, *piennarak kaprabonéki*, Sultan Ibraiem, kwani uit, verscheen buiten, zetelde zich op zjnen rijkstroon.

§ 152. In den volgenden zin, welke uit eene geschiedenis is gekozen, zal men het verschillend gebruik van al de opgegevene woorden aantreffen: *kénnndg ngopolth sirékoes lamoen tandérbe bopo*, *hono dñé soedarmaanniro Strékoe haran Hibraiem Soeltan rodjo Ngerak négori*. *Saméngkoonné sang noto hikoe nénggih ninggallakén kralónnéréki wah sëdoja kamoel-jannipoen*, *handhadhössakén pékier salirannipoen*, *hing saméngko romanniroth hononing Mékah*, *négoro*, *hing masdjidil haram ngabékti hakarjio ngibadat hing pangnégranniro*, waarom zoudt gij geenen vader hebben? uw vader heet Sultan Ibraiem, en was koning in het landschap Eirak. Die vorst verliet zijn koningsrijk, al zijne waardigheden, en werd uit eigen beweging bedelmonnik; nu is uw vader te Mekka in den geheiligden tempel, zjnen heer aanbiddende. *Dhoewé*, L. en *gadah*, H. betekenken bezitten, en worden gebezigt, wanneer de bezittelijke voornaamwoorden bepalend zijn, als: *het mijne, doewékkoe*, L. *gadahhan koelo* (eig. bezit van mij).

Vragende voornaamwoorden.

§ 153. De vragende voornaamwoorden zijn: *sientén*, H. *sopo*, L. wie; *hingkang poendhi*, H. *sing ngéndhi*, L. welke; *poenopo*, H. *hopo*, L. wat, waaraan; *kadhi poendhi*, H. *kojo-hopo*, L. hoedanige.

§ 154. Dezelve worden voor en achter de werkwoorden en zelfstandige naamwoorden geplaatst, als: *sientén wonténing ngriko?* H. wie is daar? ook *hingkang wonténing ngriko*, *sienten?* H. *sing ngono kono*, *sopo?* L. die daar is, wie(is het)? *péngganggé sientén poennikoe?* H. *péngganggo sopo hiko?* L. wiens kleed is dat? *sientén pédhatoe poennikoe*, H. *sopo pédhati hiko*, L. wiens kar is dat? ook

kan in dezen zin *sientén* achteraan komen, als: *taman poennikoe*, *sientén*, H. *kébonnikoe sopo*, L. wiens tuin is dat? wordende *is* er onder verstaan; *tijang hingkang poendhi sampoen dhámél poennikoe*, H. *wóng ngéndhi wis gawé hikoe*, L. welke man heeft dat gedaan? *poennopo poennikoe*, H. *hopo hikoe*, L. wat is dat? *kadhi poendhi pérkawis poennikoe*, H. *kojo hopo pérkoro hikoe*, L. hoedanig is die zaak: kunnende, zoo als gezegd is, deze vragende voornaamwoorden ook achteraan komen.

Aanwijzende voornaamwoorden.

§ 155. Deze zijn: *poenniki*, *niki*, H. *hiki*, L. *mriti*, H. *kéné*, L. deze; *poennikoe*, H. (van *poen-hiki* en *poen-hikoe* samengesteld, zie over *poen* § 87); *hikoe*, L. die, dat, dezelve; *mriko*, H. *koonno*, L. gene, giudsche; *hingkang*, H. *kang*, A. *sing*, L. de gene; *samidhentén*, H. *podhodhéné*, L. *podhohoego*, L. dezelfde; *mékaten*, H. *méngkéné*, L. dezulke; *mékaten hoegi*, H. *méngkono hoego*, L. dergelijke; *kadhi mékaten*, H. *kojo ménkono*, L. dergelijke, zoodanige; *hingkang mékaten*, H. *sing ménkono*, L. dusdanige; *pýambak*, H. *déwé*, dezelve.

§ 156. Al deze woorden hebben geslacht, getal, noch naamval, en komen achter de zelfstandige naamwoorden, als: *d'hoenjo poenniki*, H. deze wereld, *lémah hikoe*, L. dat land; *tijang mékaten hoegi*, H. dergelijke mensen én. Met omschrijving komt het aanwijzend voornaamwoord somtijds vooraan, b. v., *poenniki hingkang sérat*, H. deze brief (eigenl. deze, de brief).

Betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 157. De betrekkelijke voornaamwoorden zijn: *hingkang*, H. *kang*, L. *sing*, L. *welke*, *de-welke*, *die*, *wie*, *wat*, zij volgen op de zaak, waarop zij betrekking hebben, als: *poennikoe tijang*, *hingkang koelo hoeningngo*, H. *hikoe hoeuwóng sing koe hawroehhi*, L. Hij is de man, dien ik ken.

§ 158. Deze woorden worden in den tweeden naamval keubaar door *ipoen* of *e* in het op

hun volgende woord, b. v. *rodjo hingkang hat-madjaannipoen sampoen sédo*, H. de vorst wiens telg ontslapen is (eigenlijk de vorst dewelke zijn kind reeds slaapt); *wong*, *sing djaraanné woes mati*, L. de man wiens paard dood is. De derde naamval wordt ook onder die woorden verstaan; *tijang hingkang kawoelo sampoén djandji*, de man wien ik beloofd heb. Dit is insgelijks op den vierden en zesden naamval van toepassing. Met *wien* wordt dus: *wien* of *met wien*, *kalawan poennikoe*, H. *tékkó hikoe*, L.

Werkwoorden.

§ 159. De werkwoorden zijn in het Javaansch zeer eenvoudig, en het zou noodeloze moeite zijn om dezelve, na onze vervoegingen te willen behandelen; de Javaan kent geene andere tijden dan de verledene, tegenwoordige en toekomstige.

§ 160. De werkwoorden ondergaan geene verandering in hunnen uitgang, onverschillig van welken persoon, of van welk getal men spreekt, dus: *ik*, *gij*, *hij* eet, blijft *dahar*, met de vooraanstelling van *koelo*, *sampejam*, H. *píjambak*, *hakoe*, *kówe*, *déwé*, L. In het meervoud is zulks hetzelfde, en men plaatst de persoonlijke voornaamwoorden die in § 139 enz. zijn verhandeld, vóór het werkwoord.

Onbepaalde wijs.

§ 161. De onbepaalde wijs is het werkwoord in zijne oorspronkelijke gedaante, zonder door vóór- of achteraanhechtingen vergezeld te zijn. Tegenwoordige tijd, *békto*, H. *gowo*, L. brengen; verledene tijd, *sampoen békto*, H. *wis gowo*, L., gebragt hebben; *sampoen* en *wis* beteekenen, *reeds*; voor *wis* wordt ook *woes* gebruikt; toekomende tijd, *mangké békto*, H. *méngko gowo*, te zullen brengen; zie verder § 171 en 172: *bákal* en *bádé* worden ook voor den toekomenden tijd gebruikt, en komen in verschillende beteekenissen voor als: *om*, *sal*, *sal worden*, *ten einde te: koedhoeh*, L. vervangt het woord *moet*, *koedhoe hakoe gowo hikoe*, L. ik moet dat brengen.

§ 162. Deze tijden vormen al de overigen,

en men moet opmerken dat voor den toekomenden tijd ook dikworf *hadjéng*, *harso*, *karso*, H. *harép*, L. betekenende: *willen*, geplaatst wordt.

Deelwoorden.

§ 165. De tegenwoordige tijd, wordt veel uitgedrukt door het werkwoord *wontén*, H. *hono*, L. dat *zijn* betekent, vóór het werkwoord te plaatsen, waarvan men het deelwoord wil aanduiden; als: *wonten békto*, H. *hono gowo*, L. brengende (is brengen); *malih*, H. *maannéng*, L. betekenende meer, en *maksi*, *hisih*, *misih*, *sagli*, *sawéng*, die nog beteekenen, worden ook gebruikt om den tegenwoordigen tijd der deelwoorden aan te duiden; als: *malih dahar*, H. *maannéng mangangan*, etende; *misih hawéh*, L. gevende, *sawéng loemampah*, H. gaande.

§ 164. Om het denkbeeld van den verledenen tijd uit te drukken, neemt men in het Javaansch toevlucht tot *kolo*, H. *wajah*, H. *mongso*, L. betekenende, toen, tijdens, in der tijd, welke woorden vóór de onbepaalde wijs worden gesteld, als: *kalannipoen sampoen békto*, H. *mangsaanné wis gowo*, H. gebragt hebbende (eig. toen gebragt was of is). De toekomende tijd wordt op die wijs met bijvoeging der woorden in § 162 vermeld, gevormd; *kalaannipoen karso hambékto*, zullende brengen. De verleden tijd van het deelwoord wordt ook door *sa* vóór en *nné*, L. *ipoen*, H. achter het werkwoord te plaatsen, gevormd; als *saganténné*, L. *sa-gantessipoen*, afgelost zijnde, van *ganti*, L. en *gantos*, H.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.

§ 165. Het persoonlijk voornaamwoord, voor de onbepaalde wijs geplaatst, vormt den tegenwoordigen tijd, b. v., *koelo békto*, H. *hakoe gowo*, ik breng. Men voegt ook *ha* voor het grondwoord met de wijziging, voorgeschreven bij § 58, dit geeft meer klem aan de aantoonende wijs en is een grootscher manier van uitdrukking, als: *koelo hambékto*, H. *hakoe hanggowo*, L. ik brenge.

§ 166. Met zwier (*avec emphase*) sprekende, wordt achter het werkwoord *i*, en als het in een vokaal eindigt *ni* gevoegd, om den *hiatus*

te vermijden: zoo wordt *dharbē*, bezitten, *handarbēnni*, H. *hingkang handharbēnni tah-talatah hing noesie djawi sēdhojo*, die de onderhorigheden bezit van het geheele eiland Java. *Sampoen koelo tampēnni*, H. Ik heb ontvangen, *hakoe hawéhhi*, L. ik geve.

Onvolmaakt verledene tijd.

§ 167. Deze wordt doorgaans in de gesprekken en geschriften even als de tegenwoordige tijd gebezigd: uit den zin moet het blijken welke tijd bedoeld wordt, als: *dhoek prapto djoedjoeg paséban*, toen hij kwam, ging hij regelrecht naar de wandelplaats (plein).

§ 168. De onvolmaakt verledene tijd wordt in den tweeden en derden persoon soms aangeduid, door den uitgang van *e*, *ipoen* of *iro*; zie § 149 en 150 achter het werkwoord te plaatsen, als: *halōn hatoerre kang poetro*, L. op eene zachte wijs sprak het kind: *hatoerriro haris*, H. zij sprak liefelijk; *halerrés hatoerripoen*, H. ernstig sprak bij.

Volmaakt verledene tijd.

§ 169. Deze tijd (zie § 161) wordt door *sampoen*, H. *wis*, L. aangetoond; *koelo sampoen bēkto*, H. *hakoe wis gowo*, L. ik heb gebracht, *sampoen* en *wis* worden ook wel voor-aan geschreven: *sampoen koelo tiengngali*, H. *wis hakoe dēlēng*, L. reeds heb ik het gezien.

§ 170. De meer dan volmaakt verledene tijd wordt in het Javaansch niet uitgedrukt, maar men moet den volmaakt verledenen tijd er voor houden, wanneer die op den onvolmaakt verledenen tijd volgt, b. v., *dhoek praptanniro*, *koelo miharso, pijambakkipoen Sampoen niengngali*, H. tijdens zijne komst, hoorde ik, (dat) hij gezien had, (er staat heeft).

Eerste toekomende tijd.

§ 171. Deze wordt door *hadjēng*, *kadjēng*, *harsō*, *karso*, en *harēp* gevormd, betekenende willen als: *koelo karso hambéktaanni*, H. Ik zal brengen, *hakoe harēp gowo*, L.

Tweede toekomende tijd.

§ 172. Deze bestaat niet dan alleen door *mangkē koelo sampoen bēkto*, H. *mēngko hakoe wis*

gowo, L. Ik zal gegeven hebben, (eig. wacht, ik heb gegeven).

Gebiedende wijs.

§ 173. Deze wordt gevormd door den uitgang te verlengen met *ono*, *ēn*, of *ēnno*, waarvóór, om den hiatus te vermijden, de laatste medeklinker van het woord verdubbeld wordt: als: *bēktolo*, H. breng; *hawéhho*, L. geef; *hoetjello*, L. laat los; *tjōpōltēn*, trek uit; *goentiengngēn*, A. snuit, *doematēngngo*, H. kom; *gawējo*, werk; *tēkkoho*, L. kom; *gawanēntō*, (van *gowo*) breng; *boekak*, L. (van boeko) open; *patēunono*, sla dood; snuit uit (de kaars); *wennéhono*, geef; *tataannēn*, (van *toto*) rangschik; zijnde de laatste zes woorden afwijkende van den gewonen regel, waarvoor geen andere regel dan het gewoon spraakgebruik schijnt te bestaan, dat ook in dit opzigt, veel wijzigt ter bevordering van de welluidendheid, als: *gawējo*, werk! in plaats van *gawéhho*.

§ 174. In de hooge of beschaafde spreekwijs laat men het achteraanhechtsel weg en plaats *sampējan*, voor het werkwoord; *sampējan paringngi kawoelo*. Geef gij het mij; en nog beleefd: *moegie sampējan paringngaken kawoelo*, gelieve U.E. het mij te doen toekomen.

§ 175. Tot gemak van den leerling, volgt hier een opgaaf van verschillende voorbeelden, hoe de gebiedende wijs gevormd wordt, met aanwijzing der woorden, van welke zij afstammen.

Habah-habahhono, zadel, van *habah habah*, zadelen.

Hoendangngono roep, van *hoendhang*, roepen. *Hoebēngngō*, ga rond, van *hoebēng*, rondgaan.

Noewoennēn, verzoek, van *noewoen*, verzoeken.

Tjaboettēn, vat, gríjp, trek uit, van *tjaboet*, uittrekken.

Tjoetjōppēn, slurp uit, van *tjoetjōp*, uit-slurpen.

Tjékkellēn, houd vast, van *tjékkēl* vasthouden.

Réwangngō, help, sta bij, van *réwang*, helpen; makker.

Harēbnetto, ontruk, van *rēboet*, ontrukken.

Korrahhono, spoel om, van *korrah* omspoelen.

Kērriggēn, verzamel, van *kērrig*, verzamelen, *kērrōkkēn*, roskam, van *kērrōk*, roskammen.

Kōngkōnnēn, zend, van *kōngkōn*, zenden.

Kēmmoelo, dek u, van *kēmmoel*, dekken; deken.

Dhanggannēn, ligt op (de klink van de deur), van *dhangngan*, oplijten.

Dhēllēngngēn, zie, van *dhēllēng*, zien.

Dhoedhoehno, wijs aan, van *dhoedhoech*, aanswijzen.

Dhédhékkēn, zet, van *dhédhék*, zetten.

Talénnono, bind, van *talénni*, binden, of van *tali*, een band.

Hanaboewo, sla, van *taboeh*, slaan.

Tienggallēn, laat blijven, van *tienggal*, blijven, laten.

Toenggangngono, rijd, van *toenggang*, rijden.

Toetoerro, vertel, van *toetoer*, vertellen.

Toenggoenēn, wacht, van *toenggoe*, wachten.

Soelammēn, borduur, stop, van *soelam*, borduren, stoppen.

Sēlangngono, leen, geef, van *sēlang*, lenen, geven,

Sikāttēn, borstel, van *njikāttēn*, borstelen.

Sēdijano, maak gereed, spreid uit, van *sēdijo*, gereed maken.

Soerēnni, kam, van *soeri*, een kam.

Sahōssēnno, doe verschijnen, maak gereed, van *sahōs*, verschijnen.

Sōkkono, schenk in, van *sōk*, inschenken.

Waralhēn, zeg, beveel, van *warah*, zeggen, aanzeggen.

Wijakkēnno, doe open, van *wijak*, openen.

Loemajoewo, loop, van *loemajoe*, lopen.

Lēbōkkēnno, kom binnen, van *lēbōk*, ingaan.

Loenggoewo, zit, van *loenggoe*, zitten.

Loengngoho, loop, ga, van *loengngo*, gaan, lopen.

Loengngakno, neem weg, ga er mede heen, van *loengngo*, heen gaan.

Lēbekno, breng in, van *lēbek*, binnen brengen; binnen.

Pasangngēn, steek aan, span aan, van *pasang*, aansteken, aanspannen.

Papaggēnno, bindt aan, vang aan (den strijd), van *papag*, aanvangen.

Paroddēn, rasp, van *paroed*, raspen; *pi-kierren*, denk, van *pikir*, denken.

Pilijēn en *pilihhono*, kies, zoek uit, van *pilih*, kiezen.

Dōkōnēn, leg (dat) neder, van *dōkōk*, nederleggen.

Djadjallēn, pas aan, van *djadjal*, aanpassen.

Djadoekko, haal, van *djaloek*, halen.

Jēktēnnono, openbaar, van *jēkti*, openbaren; klaar, openbaar.

Njatēunono, doe blijken, van *njoto*, blijken.

Miloewoe, volg, van *miloe*, volgen, *mēltōnnono*, kom uit, van *mētoe*, buiten.

Gawēnēn, gawējo, *gawēkno*, doe, maak, van *gawē*, doen, maken.

Gōlekēnno, zoek, van *gōlek*, zoeken, *gosōtkēn*, wrijf, van *gosōk*, wrijven.

Gowoho, gawanēn, *gawakno*, breng, van *govo*, brengen.

Bētkōno, vul, van *kēbek*, vol, vullen.

Brissihhono, maak schoon, van *brissih*, schoon.

Thōthōkkēn, breek (het ei), van *thōthōk*, openen, stuk slaan.

Ngadhēggo, sta op, van *ngadhēg*, staan.

§ 176. Uit deze opgaaf blijkt 1°. dat de medeklinkers aan het eind verdubbeld worden en *ēn* aannemen, terwijl die klank soms verlengd wordt met *no*, als: *lēbōkkēnno* en *lēbōkkēnno*, kom binnen, van *lēbōk*, ingaan.

2°. Dat de uitgang *o* verlengd wordt, zoo als is aangewezen.

3°. Dat de uitgang *i* verandert in *ēnnono*, en *ih* in *ījen* en *ihhono*.

4°. Dat de uitgang *oe* verlengd wordt met *wo* of *woe*.

5°. Dat achter de medeklinkers een vondig de *o* kan komen door den medeklinker te verdubbelen.

6°. Dat de uitgang *ngō* ook *ngakwo* en *wo*, *wakno* wordt.

§ 177. De korte uitgangen van *ēn*, *o*, *akno*, zijn onwellevend, en worden tegen minderen of in drift gebezigd, die van *ono* of *ēnnono* zijn fatsoenlijk en verdienend de voorkeur.

§ 178. Om verwarring te vermijden, dient eindelijk, dat ieder werkwoord, dat met eenen medeklinker eindigt, *ono*, *ngō* en *ēn* kan aannemen, men kan dus zeggen: *hoendangngono*,

hoendangngō en *hoendangngēn*, roep, van *hoendang*, roepen, zijnde het eerste het wellevendste, het tweede minder, en het derde, gansch niet beleefd. Dit is op de andere werkwoorden, eindigende met vokalen, insgelijks van toepassing. De afwijkingen zijn bij § 173 aangetoond.

Aanvoegende wijs.

§ 179. De aanvoegende wijs wordt gevormd door *soepadhōs*, H. *soeprih*, H. *soepojo*, L. dat, opdat, beteekenende, vóór de aantoonende wijs, en een aanhechtsel achter dezelve te plaatsen, als: *soepadōhs koelo hambēktoho*, H. dat ik breng; *soepojo hakoe hanggōwōho*, L. id.

Het achteraanhechtsel is tweeledig.

1°. Als de laatste *Haksoro* van de aantoonende wijs geenen vokaalklank heeft, b. v. in *toembas*, dan wordt dezelve verdubbeld, als: *toembasso*; *woeroek*, *woeroekko*; *woelang*, *woelangngō*.

2°. Als de laatste lettergreep den vokaalklank behoudt, komt *wo* achter de *soekoe*, en *ho* achter de *o*, dus *Toekoe* wordt *Toekoewo*; *Bēktō*-*Bēktoho*.

3°. Als de laatste *haksoro* in *i* eindigt, valt soms de *i* weg en komt er *ono* voor in plaats, als: *Tiengngali* wordt *tiengngallono*; *Lilani*, *lilannong*; wordende tevens de medeklinker *t*, *n*, enz. verdubbeld. *Hatoerrī* wordt *hatoerrono*.

4°. Als een werkwoord in *oen* eindigt, wordt die klank *oennono*, als: *soewoen*, *soewoennono*.

5°. Woordens van twee lettergrepen in *h*, *i* of *e* eindigende, nemen *jo* aan, als: *galih* wordt *galijo* of *galijo*; *dhadhi*, *dhadhijo*; *saré*, *sarejo*.

Wenschende wijs.

§ 180. *Moegi*, H. *moego*, L. zoo veel beteekenende als: moge, dat, gelief, als: *moegi goesti kawoelo wiloedjēngngō*, H. *moego toe-wankoe sēllamētto*, moge mijn heer welvarenden zijn.

LIJDENDE VORM.

Onbepaalde wijs.

§ 181. De lijdende vorm wordt aangeduid door: vóór den eersten vokaal van de onbepaalde wijs van den bedrijvenden vorm *i*, en een *n* om den *hiatus* te vermijden, te voegen, als:

hajoen, willen, *kinajoen*, gewild worden. In dit voorbeeld is de medeklinker ook verwisseld door *k*. Naar aanleiding van de tafel der afgeleide werkwoorden, blijkt het, dat men ook kan zeggen: *rinajoen*, *ginajoen*, *dhēnnajoen*, welke alle hetzelfde als *kinajoen* beteekenen, en in het gebruik in dier voege verwisseld worden, dat de medeklinker van het voorgaande woord als medeklinker van het werkwoord in den lijdenden vorm overspringt of verdubbeld wordt, b. v. *pjambak kinajoen*, hij wordt gewild; *gambar rinajoen*, het schilderij wordt begeerd, enz., zoo dat het ter bevordering der welluidendheid mogelijk is, dat in dit opzigt, zoo veel veranderingen plaats hebben, als er medeklinkers zijn.

§ 182. Niet alle werkwoorden zijn mij voorgekomen dezelfde verandering te ondergaan: ik geef dus hier eene aanwijzing van die, welke ik heb aangetroffen, zonder te bewisten dat er geene andere wijzigingen kunnen bestaan of nog gevormd worden om der welluidendheid wille.

Ho verand. in den lijdend. vorm in *kino*, *rino*, *gino*, *dhēno*, *djhē*, *dji*.

No verand. in den lijdend. vorm in *kino*, *sino*, *rino*, *dhēn*, *tinoe*.

Tjo verand. in den lijdend. vorm in *tjino*.

<i>Ro</i>	»	»	»	»	<i>rino</i> .
<i>Ko</i>	»	»	»	»	<i>kino</i> .
<i>Dho</i>	»	»	»	»	<i>dhēno</i> .
<i>To</i>	»	»	»	»	<i>tino</i> , <i>rino</i> .
<i>So</i>	»	»	»	»	<i>sino</i> .
<i>Wo</i>	»	»	»	»	<i>djiwi</i> , <i>tiwi</i> .
<i>Lo</i>	»	»	»	»	<i>lino</i> .
<i>Po</i>	»	»	»	»	<i>pino</i> .
<i>Do</i>	»	»	»	»	<i>dino</i> .
<i>Djo</i>	»	»	»	»	<i>djino</i> .
<i>Jo</i>	»	»	»	»	<i>djino</i> .
<i>Njo</i>	»	»	»	»	<i>djino</i> .
<i>Mo</i>	»	»	»	»	<i>dhēnwi</i> .
<i>Go</i>	»	»	»	»	<i>gino</i> .
<i>Bo</i>	»	»	»	»	<i>bino</i> .
<i>Tho</i>	»	»	»	»	<i>thino</i> .
<i>Ngo</i>	»	»	»	»	<i>dhēnko</i> .

wordende de uitgang van den vokaalklank gewijzigd naar den klank van het grondwoord, als: *tjalōr*, wordt *tjinatōr*, *tjōlōng*, *tjinōlōng*, enz. Zie de tafel van afgeleide woorden.

§ 183. Ter vorming van de wijzen en tijden in den lijdenden vorm maakt men van dezelfde hulpwoorden op dezelfde wijze gebruik zoo als bij de aantoonende, en vervolgens in den bedrijvenden vorm is opgegeven, als: *koelo sampoen binéktō*, H. ik ben gebragt geworden; *hakoe wiś ginowo*, L. id.

§ 184. In den zwierigen en krachtigen stijl voegt men ook *kēn* achter den lijdenden vorm, als: *kinintoennakēn*, gezonden worden.

Gebiedende wýs.

§ 185. *binéktoto*, H. *ginawanēn*, *ginohowo* of *ginawanēntō*, word gebragt: moetende de wortelwoorden aan het begin, ingevolge § 182, en aan het einde, ingevolge § 175, veranderd worden.

§ 186. Over het vormen van afgeleide werkwoorden, zie men § 60 en vervolgens, benevens de tafel der afgeleide woorden achter de woordvorming. Er moet hier nog aangemerkt worden, dat van zelfstandige, bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden, ook werkwoorden kunnen gevormd worden, als: *ponokawan*, dienaar, wordt *monokawan*, dienen, b. v., *hono wong ngannjar rawoeh*, *monokawan dhadhi pēkkatik*, L. er is een jong mensch komen dienen als stalknecht. Wijders *harit*, L. een grasmcisje, wordt *hangngarit*, grassnijden, *bētjik*, L. goed, wordt *ham-bētjikhakēn*, goedmaken; deze afleidingen geschieden volgens de reeds opgegevene euphonische regelen, en worden in de woordenboeken aangevoerd.

Onsijdige werkwoorden.

§ 187. Men vormt van bedrijvende werkwoorden, *onsijdige*, 1°. door inlassching van *m*, tusschen de eerste en tweede *Haksoro*, en door aan de eerste de *soekoe* te hechten; als van *ganthōl*, haken, bw. vormt men *goemanthōl*, iets dat haakt, o. w. *gantōs*, aflossen, *goemantōs*, in eens anders plaats zijn. 2°. Door voor een bijvoegelijk naamwoord of bijwoord *dhadhōs*, H. of *dhadhi*, L. te voegen, dat worden beteekent, als: *dhadhōs hadēm*, H. *dhadhi hasrēp*, L. bekijken; *dhadhi hatōs*, L. verharden; *dhadhōs loempoeoh*, H. verlammen.

Inlichting over de tafel der afgeleide woorden, te vinden achter de woordvorming.

§ 188. 1°. De wijzen en tijden, die niet op dezelfde voorkomen, zijn reeds vroeger bij de beschrijving der werkwoorden opgegeven.

2°. Kolom 5 drukt den lijdenden vorm van het voorgaand werkwoord uit, en is door: *doen worden* vertaald, dat echter beter door omschrijving kan gezegd worden, b. v.: *doen geschreven worden*, zou moeten zijn; *maken dat er geschreven wordt* enz., men moet dienaangaande ons taalgebruik in aanmerking nemen, dewijl men zeer goed kan zeggen: *doen geschapen worden*.

3°. Kolom 8 geeft den toestand van het werkwoord; kolom 9 den toestand van den werker, en kolom 10 den toestand van het bewerkte te kennen.

4°. Sommige woorden met *ha* beginnende, worden dikwerf met *hang*, en die met *dhi* aanvangen, met *dhén* geschreven: zijnde de opgegevene voorbeelden naar euphonische regelen geschreven, waarvan echter wel wordt afgekeken. Zoo vindt men wel *hangngientoen* voor *hakientoen*, en *dhénahar* voor *dhinahar*, enz.

5°. De derde kolom of lijdende vorm, is niet toepasselijk op onzijdige werkwoorden, als: *beven*, *gelden*, *bezwijken*; echter wel, wanneer het onderwerp der rede onbepaald kan uitgedrukt worden, als: *linampah*, er wordt gewandeld, als wanneer er: (door mensen) onder verstaan wordt.

§ 189. Zie de tafel van afgeleide woorden achter de woordvorming.

Wederkeerige werkwoorden.

§ 190. De wederkeerige werkwoorden zijn in het Javaansch tweesoortig:

1°. Achter wederkeerige werkwoorden, die niet als bedrijvende kunnen gebezigd worden, herhaalt men in het Javaansch den persoon niet, als: *poenopo sampjan bōlēn wirang*, H. *hopo kōwē hora hisin*, L. Hoe, schaamt gij u niet, of, hoe, zijt gij niet beschaamd.

2°. Achter de wederkeerige werkwoorden, die tevens als bedrijvende kunnen gebezigd worden, herhaalt men in het Javaansch den persoon,

als: *koeo hamoelang koeo*, H. *hakoe hamoe-roek hakoe*, L. Ik onderwijs mij; tot duidelijkheid voegt men er *pijambak*, H. *dhéwé*, L. zelf, achter.

Onpersoonlijke werkwoorden.

§ 191. De onpersoonlijke werkwoorden nemen in plaats van *het*, *is* vóór zich; als: *wonten djawoech*, H. *hono hoedhan*, L. het regent, (eigenlijk: is regen) *wonten soesah hing ka-welo*, H. *hono sedhilih maring ngakoe*, L. het valt mij moeijelijk (is moeijelijk voor mij).

Telwoorden.

§ 192. Over de telwoorden is onder het hoofddeel: Talletters, zie § 15, voor zoo veel bunne opvolging in orde betreft, reeds gehandeld; weshalve nu slechts enige bijzonderheden omtrent dezelve zullen medegedeeld worden. Wanneer men in het algemeen van een mensch spreekt, als van een zeker mensch, dan wordt het telwoord in het Javaansch niet gebezigd, als: *tijang*, H. *horuwng* of *wong*, een mensch: maar zegt men één man, in tegenstelling van meer mannen, dan komt één man achter het zelfstandig naamwoord, als: *tijang satoenggil*, H. *wong sidji*, L. één mensch.

§ 193. Wanneer een telwoord in het Nederduitsch een voornaamwoord voor zich heeft, wordt zulks in het Javaansch door vooraanstelling van *hingkang*, H. *kang* of *sing*, L. en door achteraanhechting van *poennikoe*, H. *hi-hoe*, die dat, of eenig ander voornaamwoord uitgedrukt, als: *hingkang griyo satoenggil poen-poennikoe*, het eene huis (quae domus una, haec). Bij de verbuiging vervalt *hingkang*, en komt *saking*, *dhoemateng* enz., in plaats. Komt er daarentegen een bezittelijk voornaamwoord in het Nederduitsch vóór het telwoord, dan volgt *hingkang* achter hetzelfde na het zelfstandig naamwoord, als: uw eene kind, *poetro sam-pejan hingkang satoenggil*, H. het kind van u, hetwelk één (is). *hanak kowé kang sidji*, L. kunnende dit ook bij omzetting gezegd worden, als: *hingkang satoenggil poetrannipoen sampejan*, H. *kang sawidjining nganak kowé*, L. (Het eene der kinderen van u).

§ 194. In plaats van de telwoorden als zelf-

standige naamwoorden te bezigen, worden zij door *ping*, dat, *maal*, betekent, uitgedrukt, dus in plaats van *drie výven*, zegt men: *tigo ping gangsal*, H. *telloeng ping limo*, L. (driemaal vijf). Eenmaal en tweemaal maken eene uitzondering, want eenmaal betekent: *sapiendhah*, H. *sapisan*, L. en tweemaal: *pingkalih*, H. *piendho*, L. dus: twee eenen is *kalih sapiendhah*, H. *loro sapisan*, L. en vier tweeën, *sakawan ping kalih*, H. *pat piendho*, L.

§ 195. De zelfstandige naamwoorden, die in het Nederduitsch in *er* uitgaan en van telwoorden afgeleid zijn, laten zich in het Javaansch alleen door omschrijving uitdrukken, b. v.: *een zestiger*, een man van zestig jaren; *tijang hingkang sawidhak warso joeswannipoen*, H. *wongkang nem dhoeso tahoen hoemoerre*, L. (eigenlijk een man van zestig jaren ouderdom). *Een zestiger*, een schip van zestig stukken, *bahito pérjoedhan kalajan sawidhak mrijem*, H. *kapal prang kalawan nemdoso mrijem*, L.

§ 196. Beide wordt gewoonlijk door *twoe* uitgedrukt, echter heeft men er in het Javaansch *kalijan*, H. *karo* L. voor; *hing kalijan has-thannipoen*, H. *hing karó tangngaanne*, L. zijne beide handen (eigenlijk de twee handen van hem of zijne).

§ 197. De telwoorden met *half* te zamengesteld, worden in het Javaansch uitgedrukt door *saténgngah*, (een half,) achter het telwoord te stellen, als: *satoenggil saténgngah*, H. *sidji saéngngah*, L. anderhalf (eig. een eenhalf).

§ 198. *Sientén-sienten*, H. *sopo-sopo*, beteekenen al wie, ieder, een iegelijk, elk, wie ook, elk een, en worden als algemeene telwoorden voor het werkwoord geplaatst, als: *sientén-sientén dhamél serrat*, H. *sopo-sopo gawé lajang*, L. al wie eenen brief stelt. Wanneer al als zelfstandig naamwoord in het Nederduitsch gebezigd wordt, verandert het in *sedhojo*, H. *sékabéh*, L. (alles) *pangngéran hingkang gesangngakéen sedhojo*, H. *Allah kang ngoerippaké sékabéh*, L. God die het al bezield. Deze woorden worden achter de telwoorden geplaatst, als: *gangsal sedhojo*, H. *limo sékabéh*, L. alle výf. Zie verder § 258.

§ 199. Spreekt men van *tijdperken*, als: alle dag, alle maanden, alle jaren, dan bezigt men

sabēn, A. *prapto sabēn dhientēn*, H. *tēkko sabēn dhino*, alle dag komen; *sabēn sasi*, H. *sabēn woelan*, L. alle maanden, iedere maand.

§ 200. Geen, wordt als: niet een, vertaald, *bōtten wōntēn tijang satoenggūl*, H. *hora nono wōng sidji*, L. er is geen mensch (eig. is niet mensch een). Vele, weinigen, anderen enz. worden door vele mensen enz., vertaald. *De hoeveelste* zegt men door *tanggal piro*, L. *tanggal pientēn*, H. (eig. hoeveel dagtekening).

Bijwoorden.

§ 201. In den gewonen stijl, worden de bijwoorden in het Javaansch achter de werkwoorden, van welke zij de omstandigheden uitdrukken, geplaatst; zij zijn onderscheiden in betekenis en zullen met enkele voorbeelden in de woordvoeging worden opgegeven.

§ 202. Uit den aard der bijwoorden van *ondervraging* komen zij ook vóór de werkwoorden, als: *poennopo sampéjan dhamēl poen-nikoe*, waarom doet gij dat?

§ 203. Van *tijd*: *sēmangkē*, H. *sēmōngkō*, L. *apoenniki*, H. *sahiki*, L. nu, heden, ook *dhientēn poenniki*, H. *dhino hiki*, (deze dag). *wiengngi*, A. gisteren; *dhéréng lami*, H. *dhoe-roeng lawas*, L. onlangs, (niet lang geleden); *hembēn*, A. *bēn*, A. overmorgen; *bindjung*, H. *bissōk*, L. morgen; *kolo roemijin*, H. *wak-toe dimin*, L. eertijds; *kiенно*, H. *koenno*, L. voormals; *salaminipoen*, H. *salawasse*, L. altijd; *bōtēn piendhah-piendhah*, H. *hora pisan pisan*, L. nooit; *kadhang kawis*, H. *kadhang kolo*, L. somtijds; *hing hantawis*, H. *singngan-toro*, L. intusschen; *srīng-srīng*, A. veeltijds.

§ 204. Van *plaats*, *mriki*, H. *hing ngriki*, H. *kēné*, L. *hing kēné*, L. hier; *hing poendhi-poendhi*, H. *hing ngōndhi-ngēndhi*, L. ergens; *moebēng*, A. overal; *hing nginggil*, H. *hing dhoewoer*, L. boven; *hing ngandhap*, H. *hing ngisōr*, L. beneden; *mriki*, H. *mrēnné*, L. herwaarts, hierdoor; *mriko*, H. *mrōnno*, L. derwaarts; *sēpandjang*, H. *sēdhawan*, L. langs.

§ 205. Van *groothed*: *kathah*, H. *hakéh*, L. veel; *kēdhik*, H. *sathithik*, L. weinig; *sēklangkoeng*, H. *loewihhi*, L. zeer; *tjékkap*, H. *tjoekōp*, L. genoeg, L. *temmēn*, zeer.

§ 206. Van *hoedanigheid*: *sahé*, H. *bēt-*

tjik, L. wel: *lēpat*, H. *salah*, L. verkeerd; *gampil*, H. *gampang*, L. ligtelijk; *mēllas-sasih*, H. *mlarat*, L. armelijk; *hino*, H. *tjatjad*, L. eerloos; *kalawan satoegēl-satoegēl*, A. stuksgewijs.

§ 207. Van *bevestiging*: *hingga*, H. *noe-woen*, H. *hijo*, L. ja; *tērrēs*, H. *bēnnēr*, L. waarlijk; *tēmtoe*, A. *jēktōs*, K. *pēstih*, L. zeker; *njoto*, L. gewis, klaar; *bōtēn keengning dhi koewatōssi*, H. *hora kēnno di koewatiri*, L. ongetwijfeld, (eig. het kan niet betwijfeld worden.)

§ 208. Van *ontkenning*: *bōtēn*, H. *hora*, L. neen, niet; *bōtēn piendhah-piendhah*, H. *hora pisān-pisān*, L. geenszins.

§ 209. Van *twijfeling*; *mēnnawi*, H. *mēn-nowo*, L. *nékke*, L. mogelijk; *keengnging*, H. *kēnno*, L. veilligt, (eig. kunnen, dus meer bevestigend.)

§ 210. Van *aansporing*: *hajo*, welaan! *ladjēng*, H. *batjoet*, L. voort! voorwaarts! *sē-miengkir*, H. *mienggierro*, L. op zij! ga op zij (van den weg.)

§ 211. Van *verkameling*: *sarēng*, H. *ba-rēng*, L. gezamenlijk; *sami*, H. *podo*, L. te gelijk.

§ 212. Van *a/kondering*: *samowono*, A. inzonderheid; *pijambak*, H. *hidjén*, L. alleen; *mēh*, A. schier; *klangkoeng sozko*, H. *loewih boengngah*, L. eer, liever.

§ 213. Van *aanwijzing*: *mēkatēn*, H. *mēng-kono*, L. zoo; *hingga poenniko*, H. *hijo hiko*, L. namelijk.

§ 214. Van *ondervraging*: *kadhi poendhi*, H. *kadhi poennopo*, H. *kojo hopo*, L. *kēprije*, L. hoe; *poenopo*, H. *hopo-hopō*, L. *pogēne*, L. waarom.

§ 215. Van *orde*: *roemijin*, H. *dhimin*, L. *diengngin*, L. eerst; *sēsampoenné*, H. *sa-woessé*, L. daarna.

§ 216. Van *herhaling*: *sapiendhah*, H. *sā-pisan*, L. eens; *kaping kalih*, H. *kaping piendho*, L. tweemaal.

§ 217. Die bijwoorden, welke eigenlijk bijvoegelijke naamwoorden zijn als hoog, laag, ver, kort enz. worden eveneens als de bijvoegelijke naamwoorden vergroot, hetwelk op dezelfde wijze geschiedt, als verklaard is bij § 117.

§ 218. In het Javaansch voegt men ook wel twee en meer bijwoorden bij elkaar: als: *hing nginggil mriki*, H. *hing dhoewoer kéné*, L. hier boven; *méh méllassasih sapiendhah*, H. *méh mlarat sapisan*, L. bijna geheel arm.

§ 219. Er zijn verscheidenen uitdrukkingen in het Javaansch, welke uit verschillende woorden bestaan, en als bijwoorden gebezigt worden; als: *hing poerwannipoen*, H. *hing ngawitaanné*, L. ten eerste; *hing kawoentak*, H. *hing kawingking*, L. ten laatste; *sabén-sabén dhientén*, H. *sabén-sabén dhino*, L. van dag tot dag; *hing djawi*, H. *hing djobo*, L. naar buiten; *mijés-mandjing*, Uit en in, enz.

Voorzetels.

§ 220. Er bestaat in het Javaansch eene geheel andere manier om datgene uit te drukken, wat wij door onzcheidbare voorzetels verstaan, dan in het Nederduitsch. Zoo wordt ons woordje *be*, wanneer het dient om den zin te versterken, als *bedenken*, dat meer zegt dan *denken*, betekenende zoo veel als eene zaak wel overwegen, door herhaling van het werkwoord *denken* uitgedrukt, als: *hémoet*, H. *héling*, L. denken, en *hémoet-hémoet*, H. *héling-ngéling*, L. bedenken.

§ 221. Het voorzetsel *her*, dat zoo veel betekent als: nogmaals, wordt door *malih*, H. *manéng*, L. uitgedrukt, als: *hémoet malih*, H. *héling manéng*, L. herdenken. Dit heeft alleen betrekking op werkwoorden, die wederom, *nogmaals iets doen*, uitdrukken, en niet op andere als *herbergen* enz., waarvoor afzonderlijke benamingen zijn in het woordenboek.

§ 222. Wanneer ons voorzetsel *ont*, eene ontrooving te kennen geeft, wordt het door een werkwoord met een zelfstandig naamwoord vertaald, als *tigas djönggo*, H. *kétök goeloe*, L. den hals afkappen, (onthalzen); *boeko tóppéng*, A. het masker afnemen, openen, (ontmaskeren).

§ 223. Voor het voorzetsel *ver* dat in het Nederduitsch vóór werkwoorden geplaatst wordt, als: *vergeven*, *verdrukken*, *verheffen*, enz. kan geen algemeene regel worden opgegeven, omdat men in het Javaansch daarvoor bijzondere werkwoorden heeft, die men alleen uit het woordenboek

kan leeren kennen, en die niet tot de spraak-kunst behooren.

§ 224. Onze scheidbare voorzetels komen daarentegen in aanmerking, en in het Javaansch vóór de zelfstandige naamwoorden waarop zij onmiddelijk betrekking hebben. Zij zijn *doematiéng*, H. *dhaténg*, L. aan; *mríng*, A. naar, tot; *hing*, A. aan, bij, naar, op; *saking*, H. *klawan*, L. door, met; *klientang*, H. *kliwat*, L. na, voorbij; *sawab*, H. *sabab*, L. om; *hing lèbèt*, H. *hing djérro*, L. binnen, in. Het gebruik zal met eenige voorbeelden in de woordvoeging worden aangewezen.

Voegwoorden.

§ 225. Er zijn verschillende soorten van voegwoorden, als: *verbindende*, *soho*, H. *lan*, L. en; *hoegi*, H. *hoego*, L. ook; *bótén mauón*, H. *hóra bahé*, L. *hóra bussahé*, L. niet alleen; *télapí hoegi*, H. *hangning hoego*, L. maar ook; *verhalende*: *kadhi poendhi*, H. *kojo prijé*, L. hoe, *péngngé*, H. *mögkn*, L. dat.

§ 226. Oogmerk aanduidende: *soepadhé*, H. *sopoju*, L. *hamoerih*, H. *hamrih*, L. opdat, ten einde, *bádé*, H. *bakal*, L. om.

§ 227. Reden gevende: *hingkang mawi*, H. *kang mowo*, L. omdat; *krantén*, H. *krono*, L. want; *sawab*, H. *sabab*, L. dewijl.

§ 228. Reden voortzettende: *hing poerwanipoen*, H. *hing wiwittaanné*, L. ten eerste; *saksono*, *kadijò poenniko*, H. *soho*, H. *lan*, L. verder; *sami hoegi*, H. *podho hoego*, L. insgelijks; *télléseen*, A. eindelijk; *samantén malih*, H. *samakötén manéng*, L. daarenboven.

§ 229. Verklarende: *hingga poenniko*, H. *hýo híko*, L. namelijk, *poennikoe wónléen*, H. *híkoe hono*, L. dat is; *kadhé*, H. *kojo*, L. als:

§ 230. Besluitende: *sawab poennikoe*, H. *sabab híkoe*, L. daarom; *milo mékatén*, H. *moelo méngkono*, L. derhalve; *mékatén*, H. *méngkono*, L. zoo.

§ 231. Tegenstelling aanwijzende: *télapí*, H. *tapi*, L. *kangning*, H. *hangning*, H. doch, maar, echter; *sannés sangking poennikoe*, H. *sédjén tékko híkoe*, L. daarentegen; *hoetawi*, H. *hoetowo*, A. of.

§ 232. Uitsluitende: *kédjawine*, H. *kédjabané*, L. behalve, uitgezonderd.

§ 233. *Voorwaardelijke*: *jén*, H. *mennawi*,
H. *lamón*, A. *mennowo*, L. *indien*, *zoo*,
ten *zij*.

§ 234. *Vergelijkende*: *kadhi*, H. *kadhōs*,
H. *kojo*, L. *gelijk*, als, *zoo* als.

§ 235. *Tosgevende*: *sēnadjan*, A. *maski*,
alhoewel; *hoegi*, H. *hoego*, L. *toch*, ook

§ 236. *Tijdsopvolging aanduidende*: *sēlaminé*, H. *sasoewéné*, L. *terwijl*; *hing ngantawis*, H. *sing ngantoro*, L. *inmiddels*, intus-
schen; *string-ering*, A. *nu en dan*.

Tusschenwerpsel.

§ 237. Van *dræfheid*: *hadhōh*, A. *hadih*,
A. *watalah*, A. ach! *hēman*, belaas!

§ 238. Van *verwondering*: *hé*, o! *Van be-
vel om stil te houden*: *hēh* A. hei!

§ 239. Van *afkeer*: *sih*, A. *tjih*, A., foei!
Sampoen, H. *hodjo*, L. *hodjono*, L. laat af!
doe het niet!

§ 240. Van *bevestiging*: *hingga*, H. *hijo*,
L. ja! zeker!

§ 241. Van *hoop*, *insja allah*, (Arabisch),
bij God! gave God!

§ 242. Van *vragen* of *smeeken*, *bojo*, L.
eilieve!

DERDE HOOFDDEEL.

Woordvoeging.

De woordvoeging is de aanwijzing van de onderlinge betrekking en beheersching der woorden, en van die orde en schikking van dezelve, om eenen zin of eene rede uit te maken, welke volgens den natuurlijken schakel en betrekking der denkbeelden, in des menschen geest, en volgens de bijzondere wetten en eigenschappen eener taal gevorderd wordt. Uit het eerste oogpunt beschouwd, is de woordvoeging voor alle talen gemeen, uit het laatste is *zij* voor elke taal bijzonder. Het is hier de plaats, over die woordvoeging te handelen, welke aan de Javaansche taal geheel eigen is.

Verbinding van naamwoorden

§ 243. Twee zelfstandige naamwoorden tot eene zaak betrekking hebbende, worden in diervoege naast elkander geplaatst, dat het hoofdwoord vooraan staat, als: *kasoemoe kēntjono*, H. gouden bloem (eig. bloem gouden), *praboe héstri*, H. vorstin, koningin, (eig. vorst, vrouw,) wordende, *héstri* als zelfstandig-, en ook als bijvoeglijk naamwoord gebezigd,) *tijang doesoen*, H. *wóng dhèso*, L. dorpslieden. *Noeso djawi*, H. *poelo djowo*, L. het eiland Java.

Er heeft in het Javaansch ook wel eene omzetting van zelfstandige naamwoorden plaats; b. v. *zijne vrouw en kinderen*, vindt men geschreven door: *apoetraniro garwo*, H. *hanakké rabi*, (eig. zijne kinderen en vrouw).

§ 244. Wanneer er twee zelfstandige naamwoorden met een bezittelijk voornaamwoord verenigd worden, komt het laatste tusschen beide; als: *rintjang koelo héstri*, H. *batōr-koe wadhōn*, L. mijne meid; (eig. bediende mijne vrouwelijke); *gēdhōng kawoelo sēndjoto*, H. mijn wapenhuis; (eig. pakhuis mijn wapenen), daarentegen is *gēdhōng sēndjoto kawoelo*, H. het magazijn van mijne wapens; zoodat het persoonijk voornaamwoord betrekking heeft op het zelfstandig naamwoord, waarop het onmiddellijk volgt.

§ 245. Voor de zelfstandige naamwoorden

wordt somtijds tot nadruk een betrekkelijk voornaamwoord geplaatst, als : *hingkang wijtjoksono*, H. de verstandige, (die verstandig (is). *Sang rodjo Makmoed*, A. de koning Machmoed.

§ 246. Over den tweeden naamval is bij § 79 gehandeld, echter moet hier nog aange merkt worden, dat wanneer twee of meer zelf standige naamwoorden onmiddelijk op elkander volgen zonder op eene en dezelfde zaak betrek king te hebben, het eerste in den eersten naam val en de volgende in den tweeden naamval voorkomen, als : *watékké wöng djaman mangkin*, L. de gewoonten der mensen van dezen tijd (tijd deze).

§ 247. Een zelfstandig naamwoord, een bij voegelijk aannemende komt het laatste gewoonlijk achteraan, als : *ratoe soegih*, H. een rijk vorst, *mantri gagah prakoso*, een dapper, moedig rijksgroote; doch somtijds komt het bijvoegelijk naamwoord vóóraan, wanneer er meer op de eigenschap dan op de zaak zelve gedoeld wordt, als : *hapik témén wöng modjo pahit*, L. zeer schoon (zijn) de mensen van Madja Pahit; *dhéné bagoes hoetomo wöng kang woes wikang hanahoeri*, L. zeer schoon is hij, die reeds weet te antwoorden.

§ 248. Een zelfstandignaamwoord is dikwels van een bijvoeglijk ontleend, als : *bagoesse tan nono tandhing*, L. hare schoonheid heeft geene wedergade. Zijnde *bagoesse*, het bijvoegelij knaamwoord met het voornaamwoord é verbon den, en zooveel als of wij zeggen : *haar schoon*.

§ 249. Een betrekkelijk voornaamwoord komt tusschen het zelfstandige en bijvoegelijke naam woord in, als : *pradjoerit hingkang prajogi*, de goede troepen, of de troepen die goed zijn; *toewan hingkang ngagéng*, de groote heer; *sopo, kang katradjang boebar*, wie is het die overvallen, verstrooid is?

§ 250. Het betrekkelijk voornaamwoord komt, volgens den natuurlijken loop der gedachten, vóór het bijvoeglijke, als : *hoeuwöng dhoso kënno bëndoeming Allah kang moho koewoso*, zondige mensen treft de vloek van God, den Al mogtigen; *sikso kang ngadil*, de rechtvaardige straf; *Allah kang moho wëllas*, God die zeer barmhartig is. *Mönkto sakdhé manoengso woes tinoeroennakénsaking Adham*, kang woes

hawit hangnglakónni doso maring Allah, en alle mensen zijn afgestaand van Adam, die het eerst zonde bedreven heeft jegens God. *Balik siro ngaweloeho, mring nogoro Modjo pahit, sadhoeloeré ramanniro, pan maksih dhadhi pëpatih, hono hing Modjo pahit, Patih Lögendér ranipoen; ramaniro kang toewo; Patih Lögendér kang rahi, hyo hikoe sadhoeloerré ramaniro*. Het ware beter dat gj diendet, (balik beteekent ook: ga terug) in het rijk van Madja Pahit; de broeder uws vaders. hij is nog Patih, hij is te Madja pahit, Patih Logendér is zijn naam, hij is uw oom (oude vader); Patih Logendér de jonge, (jonger broeder), ja hij is de broeder uws vaders.

§ 251. Het betrekkelijk voornaamwoord wordt somtijds weggeleten, als : *wöng hangngelati sanak*, iemand zoekende familie, zijnde *kang* hier weggeleten.

Verbinding van werkwoorden.

§ 252. De onzijdige werkwoorden, als : komen, zitten, liggen, sterven enz. worden zoo wel vóór, als achter het naamwoord geplaatst, dat de werkende persoon aanduidt, als : *töntro prasamijo soedjoed*, alle legerscharen bewezen hulde; *sëdajannipoen, poekoelloen narso ngléllamar*, H. Zij allen, meesteres willen (u) het hof maken. — In deze twee voorbeelden staan de werkende personen vóór, en in de volgende achter de werkwoorden, als : *sampoen pëpék kan mantri, hanoelijo mijos sang praboe*. Toen verzameld waren de rijksgrooten, kwam de vorst uit. *Joto nembali hoenatoer poen Patih*, wijders boog en sprak de Patih.

§ 253. Men laat ook wel eenen volzin voor afgaan eer de bedrijvende persoon voorkomt, *wah pro pëksi jannénggih déréng samijo mibér sangking hënggénjo, joto soeltan Hibrahem mijos mandjing hing wono-wono*, H. toen de vogelen, ja nog niet alle, gevlogen waren, uit hunne nesten, toen ging Sultan Ibrahim uit en in de wildernissen; *banggoen rahiennané, joto nënggih satoewono déréng wontén mëdhahangngelatti tédannipoen, wah lientang déréng sërrap tjahjanjo joto Soeltan Hibrahem dikir ring Allah*. Toen nabij het ontwaken van den dageraad, toen inderdaad de

wilde dieren nog niet waren uitgegaan om te zoeken hun voedsel en de sterren nog niet verdoofd (waren) hunne glansen, toen loofde Sultan Ibrahim God.

§ 254. De werkwoorden in den lijdenden vorm komen insgelijks vóór en achter de persoonlijke voornaamwoorden of bedrijvenden persoon, als: *tjinandhak noelyo binoewang ki Dhamar woe-lan*, (hij) werd gevangen genomen en gebannen, Damar Woelan. In de volgende zinnen komen de werkwoorden achter aan: *hawak manniro woes ginandjar kralon nenggih maring Allah kang moho moelyo hing dalém doenujo hikoe*, G. Ik ben gezegend met heerschappij, ja, door God die zeer verheven (is) in de wereld; *Hemas kalawan Sēloko tinoempoek hing pagēlaran*, A. Goud en zilver werd opgestapeld in de vergaderzaal. *Mōngko Sawoessé kabéh woes dhipriko lan dhihoekoommi, noelyo saroepané wōng ngolo bēkal dhilēbokhakēn hing gēnni nērroko, bēkal dhipiloro barēng lan sakéhhe Sétan lan hiblis hikoe salawas-lawassé: toer sagoengngé wōng bēljit dhigowo hing soewargo, sarto barēng lan sakéhhe malahékat, podo moho soetjékhakēn goesti Allah hing dalém kasoekan kang moeljō lan hélio salanggēngngé*, L. En nadat alle zijn ondervraagd en geoordeeld geworden, vervolgens de gelijksoortige slechte mensen zijn rijp om geworpen te worden in het vuur der helle, om te worden gepijnigd gezamenlijk met alle Satans en Duivelen voor eeuwig (altoos voortdurend), voorts alle goede mensen worden gevoerd in den hemel te samen met alle engelen, alle hoog verheerlijkende den Heere God in vreugde, die uitnemend en aangenaam is in eeuwigheid.

§ 255. De werkwoorden nemen soms in de gebiedende wijs het voornaamwoord van den tweeden persoon aan en laten het dikworf weg, zoo als uit den volgenden zin duidelijk blijkt. *Pékenniro gēnténnono linggih kralon manniro hiki, hamrintahho sēdaroen dēdēk mērrangning nēgoro, bēbeljikkēn nēgoro hiki printah Ngérak négari, lan gawénnēn ngadillérekoe hing ngatas pro hoematting jang sēdajau nēnggih, pamrih siro loepoetto hing kiro kiro*, G. vervang (mij), te zitten in mijne heerschappij, voer het bewind over al de bewoners van het

rijk, verbeter dit land door de bevelen over Eirak te voeren, en oefen regtvaardigheid uit over alle volken, over alle ja! opdat gij bevrijd wordt bij het oordeel!

§ 256. Er is ook eene gebiedende wijs, die tevens iets afkeurt of gebiedt iets niet te doen, deze is kenbaar aan het woord *sampoen*, H. (dat men niet verwarring moet met den volmaakt verledenen tijd, die door datzelfde wordt aangeduid), *hodjo*, L. dat met nadruk uitgesproken *hodjohono* wordt, gevende alle zoo veel te kennen, als: *laat af, laat het niet geschieden, doe niet, houd op* enz., als: *hodjo siro djoepoek hartaanne*, L. gij zult zijne goederen niet nemen; *siro mētoe hing djobo pēpēkkēn sakijéh hing mantri saroepaanning boepati sēdhojo, hodjono kantoen hasebo hing pagēlaran*, G. gij, ga uit, naar buiten, verzamel al de rijksgrooten en de aanwezige regenten, dat er geene nalatig zijn te verschijnen in de vergadering. Het woord *hodjo* heeft dezelfde kracht als *djangan* in het Maleisch en wordt eveneens gebezigd, het kan ook aan het einde worden geplaatst, *dinamē poenniko, sampoen*, H. *ginawé hikoe, hodjo!* L. zou dat gedaan worden, neen!

Verbinding van de kleinere deelen der rede.

§ 257. De getallen worden achter de zelfstandige naamwoorden geplaatst, als: *kapal kālik*, H. twee schepen; *wōng lōro*, L. twee mensen; *tanggal ping kawan likoer*, H. de vier en twintigste dag; *tjāng sadoso*, H. tiët mensen.

§ 258. De algemeene telwoorden worden zoo wel vóór als achter de zelfstandige naamwoorden gesteld; doch in het dagelijksch gebruik komen zij meestal achteraan, als: *tjāng sēdhojo*, H. *wōng kabéh*, L. alle mensen. In de geschriften vindt men daarentegen *sēdajau nēngtjāng*, H. *sēkabéhhe hōewōng*. *Hoendhangngō sakéh wōng toenggōe tampongngān*, L. roept de gezamenlijke volken, (die) de grenzen bewaken.

§ 259. Bijwoorden komen zoo wel vóór als achter de naamwoorden, als: *klangkoeng karto djamāné*, H. zeer rustig was zijn tijd (regeering); *bagoes tēmmēn*, zeer schoon, (schoon zeer); *heman tēmmēn*, zeer jammer, (jammer zeer);

saklangkoeng bromotijo, L. zeer vertoornd, *moho soetji*, zeer heilig.

§ 260. Bijwoorden komen insgelijks vóór en achter de werkwoorden, als: *botén niengngali*, H. *hōra dhélléng*, L. niet zien; *hōra kétang hawak kisoen dhadhi tawan*, L. (ik) acht het niet dat ik gevangen word; *dhadhōs méllassasih*, H. *dhadhi mlarat*, L. arm worden.

§ 261. De voorzetsels komen vóór de woorden, die zij beheerschen, als: *doematéng sam-péjan*, H. *maring kówé*, L. aan u; *hing kitho*, H. *hing koetho*, L. in de vesting; *saking Allah*, H. van God; *kalawan rogo lan soekmané*, A. met lijf en ziel; *sawab dhōsannipoen*, H. om zijne zonden; *winré lawan sasotjio hardhoonno lan mas*, A. vermengd met edele gesteenten, geld en goed.

§ 262. De voegwoorden worden zoodanig geplaatst, dat zij de eene rede aan de andere verbinden, als: *langngit lan boemi*, A. hemel en aarde; *poenniki lan poennikoe hoegi*, H. dit en dat ook; *bōten mawón tojo poennikoe, télapí tojo poenniki hoegi*, H. niet alleen dat water, maar dit water ook; *sopojo dhadhijo bētjik pégawé jaanné*, L. opdat zijn werk goed worde; *ka-laanne dhéwékké hono hing dhoennjo hiki hamrih hanoeloeng hotowo hannjelaméttaké manoengso*, L. tijdens hij in deze wereld was om de mensen te helpen of gelukkig te maken.

§ 263. De tusschenwerpels komen of alleen te staan, of vóór het woord waarop zij betrekking hebben, als: *hadoeh goesti!* A. ach heere! *hinggih*, H. *hijo*, L. ja! *bojo handhiko kakang lali kēpati*, eilieve, gij mijn broeder (zijt) al te vergeetachtig.

Over de weglatting van sommige woorden, en eenige bijzonderheden aangaande de verbinding.

§ 264. Het werkwoord *wontén*, H. *hono*, L. zijn, wordt dikworf weggeletten, als: *d'liko hoego sanak koelo*, G. gij ook (zijt) mijn bloedverwant; *héh wong ngéndhi*, hé man van waar (zijt gij), *hopo séddiyanniro*, L. wat (is) uw begeeren?

§ 265. De zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden nemen aan het einde dikworf het voorzetsel *hing* aan, dat *aan*, *in*, *bij*, enz. be-

teekent, en dat Euphonisch verandert wordt, als *poetro goesti*, het kind van den heer, wordt *poetranning goestii*; H. het kind van den heer, als in het Fransch bij de Gasconjers: *le fils à Monsieur*; *gandjaranning ngrodjo*, A. (in plaats van *gandjar*), het gunstbewijs van den Koning; *langkoepping kawoelo*, H. de inborst van den dienaar; *bērkatting nér-pati*, H. de zegen van den vorst, *gagawéjan-ning papatih*, L. de handeling van den onderregent; *hanak bagoessing goesti*, L. het lieve kind van mijnheer.

§ 266. De werkwoorden ondergaan dezelfde verandering, als: *mědhahalling djawi*, H. in plaats van *měddhal hing djawi*, naar buiten gaan; *handerraanning pagélaran*, vullen de vergaderzaal; *pégallting goesti*, L. den meester verlaten, in plaats van *pégat*.

§ 267. Met de kleinere rededeelen heeft wel eens hetzelfde plaats, *saroepaning*, in plaats van *saroepo* gelijk, als, een figuur hebben, figuurlijk aanwezig zijn; *sakathahhing*, H. zoo veel, in plaats van *sakathah*; *sadjróning binnen*, in plaats van *sadjro* of *sadjérro*. Deze wijziging geschied eensdeels om de welluidendheid te bevorderen, en anderdeels om den overgang meer te doen opmerken, en het is van veel belang, zich daarin te oefenen, ten einde niet te vergeefs naar een woord in het woordenboek te zoeken, dat op deze wijs gevormd is.

§ 168. Het bijwoord *moho*, zeer; wordt immer voor het bijvoeglijk naamwoord geplaatst en verschilt in dat opzigt met andere bijwoorden, als: *moho koeoso*, zeer magtig; het wordt het meest gebezigd om de eigenschappen van het Opperwezen uit te drukken en komt dan in den hoogsten trap voor, als: *Allah moho adhil sarto moho soetji lan moho koeoso lan moho wéllas*, A. God de allerregtvaardigste, en de heiligste, en de almagtige, en de allerbarmhartigste.

§ 269. Na de pligtplegingen in brieven zoo als nader zal blijken, gebruikt men even als in het Maleisch, verscheidene woorden, die zoo veel beteekenen als: na het bovenstaande, na het voormalde, enz. *sasampoenné kadhijo soho poenniko*, eigenlijk: daarna, verder en dat, welke gewoonte oorspronkelijk Arabisch is.

De beheersching van naamwoorden.

§ 270. Twee zelfstandige naamwoorden bij elkaar komende, en verschillende zaken aanduidende, is het eerste beheerschend, en het tweede het beheerschte, en wordt beschouwd in den tweeden naamval te staan, als : *soekmo manoengso*, H. de geest des menschen, *sorötting srëngengengngé*, L. de stralen der Zon.

§ 271. Men plaatst ook wel tusschen de zelfstandige naamwoorden een voorzetsel, als : *printah saking ngrodjo*, L. bevel van den vorst; *pitoetoer lan kondo saking pëngangan-dikaanning Allah*, overleveringen en verhalen van de bevelen Gods; *poedji maring Allah*, L. de lof Gods, (de lof aan God).

§ 272. Tusschen de zelfstandige naamwoorden komen ook wel voornaamwoorden, als : *hoemah hoeuwöng kang lüjaanné*, het huis van een ander mensch (eig. het huis van een mensch die een ander (is)) *hatmadjaanning ngratroe hingkang ngagéng*, H. het kind van den grooten vorst.

§ 273. Het zelfstandig naamwoord wordt bij omzetting achter de bijvoegelijke naamwoorden geplaatst, *klangkoeng ngindhah wëdhanniro Siti Saleh poenniko*, H. zeer schoon (was) het geelaat van Sitih Saleh. In zoodanig geval neemt het zelfstandig naamwoord dat aan het einde staat in den uitgang het persoonlijk voornaamwoord aan, namelijk *é* of *ipoen*, dat zoo veel als *zijn* betekent, als : *doennjo poenniki tan télèp hanané*, deze wereld is niet bestendig (deze wereld niet bestendig zijn aanzijn), *bôlén sahé karsannipoen*, H. niet goed (is) zijn wil.

§ 274. De op zichzelve staande bijvoegelijke naamwoorden of bijwoorden die eene gewaarwording of eigenschap aan iets toeschrijven, eischen eenig voorzetsel vóór den persoon of zaak, waarop zij betrekking hebben, en nemen ter bevordering der welluidendheid zoodanig voorzetsel dikwerf in hunnen uitgang aan, als : *hétjaanning gali*, in plaats van *hétjo hing galih*, H. aangenaam voor het hart; *tjékallting margi*, H. nabij den weg; *bëtjik maring sakehhé manoengso*, L. goed voor alle menschen; *dhoeroko kalawan Allah*, L. wederspannig jegens God.

§ 275. Bijvoeglijke naamwoorden, die eene

maat te kennen geven, nemen *ipoen* of *é*, achter zich, als : *gangsal dëppo lëbëttipoen*, H. *limo dëppo djéröné*, L. vijf vademen diep; *sadhoso paal têbbehipoen*, H. *sapoeloeh paal hadhöhé*, L. tien palen ver; *satoenggil djam lamienipoen*, H. *djam sidji lawasse*, L. een uur lang.

§ 276. Een bijvoegelijk naamwoord vóór een zelfstandig komende, dat als bijvoegsel of verklaring van hetzelve dient, neemt dikwerf een voorzetsel aan, als : L. *pasar kang këbëg kalawan hoeuwöng*, een markt vol met mensen; *mòngko moedjar satëngngah hing laré hitoe*, L. nu zeide eenige (de helft) dier jongers. Hier komt *hing* voor om den tweeden naamval aan te duiden, hoezeer anders : aan, in, bij, met, betekenende, en is dus eene afwijking, *loepoet saking kiro-kiro*, A. vrq van het oordeel; *grijo poenniki sa-klangkoeng përjoegi saking sadajaanning gri-jannipoen*, H. dit huis is het fraaiste van al zijne huizen; *sientén saking hambaanning Allah*, H. wie van de dienaren Gods?

De beheersching der werkwoorden.

§ 277. De bedrijvende werkwoorden beheerschen woorden, aan welke iets toegegeigd of ontnomen wordt, en die in den tweeden, derden, vierden of zesden naamval komen. In het Javaansch is in dit opzigt de woordvoeging zeer natuurlijk, als : *sang noto hasoeng sëdëkah hing poro ngoelomo*, H. de vorst gaf aalmoezen aan alle Godgeleerden. In plaats van *hing* wordt ook *maring*, *datëng* enz. gebezigd, en soms wordt dit voorzetsel geheel weggelaten, als : *hasoeng gandjarran mantri*, H. gaf gunstbewijzen (aan de) rijksgrooten; *soepadhës sagëd hamoelyakhakén tantrénnung négari*, H. om te kunnen herstellen de rust des ríjks; *wör-tén ratoe satoenggal hing Ngérak wahoe né-garanniéki*, hawasto Soelltan Hibrahem, H. er was een vorst in het rijk Eirak, genaamd Sultan Ibrahim; *boepatijo samijo wëdi-wëdi hasih hinggih sang sriboepati*, H. al zijne krijgsversten vreesden (en) beminden den doorluchtiigen vorst; *koelo hanggientoenni sanoeng-gil koedho*, H. ik zend een paard; *raménnung prang*, *loedhiro lir lëpén bënno*, tan boeh

moesoeh pri badhi, hevig was de strijd, het bloed (vloot) als een zwellende rivier, de vijand keerde zich zelven niet; *lir gabah ngintéran*, *ramé habiloeloengngan*, *hawör pangngriki toerönggi*, *watang karémpak*, *lir sarah hanéng wari*, *riwat-riwoet tanono hingkang moendhoero*, als ledige korenhalmen slingerde men, lustig drong men op elkander, er mengde zich het gebriesch der paarden onder, de lansen braken, als spaanders (vuilnis) dreven, (waren) zij op het water, men worstelde onderling, er waren er geenen die deinsden.

§ 278. In het geschiedverhaal worden dikwurf de kleinere rededeelen weggelaten, als: toen, verder, wijders enz. Even als in den stroom der gedachten, komen de gebeurtenissen voor, zonder op al die verbindingen en zamenvoegingen der rede acht te geven, die wij zoo juist te boek stellen, als: *bedil lóra namoenni, hakoeuwé kewolo, singo kang panggah, pédjah, soemahab bolo ngébekki*; *bolo bang wélan, tannono sambat hadjrih, kapiharso ngobalhénno kang djagat, siwarané bédil moeni, watang kang tjaroekbrak lir pokking gôrdho sémpal, siwarané wadijalit, lir goenoeng rëbah*, het geschut bulderde niet, (men) worstelde slechts, wie weerstand bood, sneuvelde, opgehoopt (waren) de opdringende legers; de legers van het oosten, waren niet bevangen door schrik; men hoorde als schudde het aardijk; de stem van het geschut bulderde, de lansen die kletterden als zware boomstammen (die) gekloofd wordende, kraken; gemengd (was) het gedruisch der kleine legers, als een instortende berg. In dit voorbeeld ziet men dat alles in den tegenwoordigen tijd staat, als of het verhaal op het oogenblik gebeurt; iets, hetwelk bij geschiedschrijvers in het Javaansch zeer gemeen is; de vertaling is hier in den verledenen tijd gegeven, omdat die hier bedoeld wordt, en om den leerling aan die wijze van overzetting te gewennen, anders zou

het moeten geweest zijn: het geschut buldert niet, men worstelt slechts, wie weerstand biedt, sneuvelt, enz.

§ 279. Werkwoorden in eenen vragenden zin gebezigd, nemen somtijds *tah* en somtijds *poennopo*, H. *hopo*, L. dat *wat* beteekent, aan, terwijl bij het aanwenden van die laatste woorden, het werkwoord *zijn* ook wordt weggelaten, enige voorbeelden zullen dit ophelderteren, als: *wénténtah wérts poennopo hing kang sahé*, H. *honotöh wérto hopo-hopo sing bétjik*, L. is er wat (eenig) goed nieuw? *wérts poennopo hing djawi*, H. *wérto hopo hing djobo*, L. wat nieuw (is) er buiten? *poennopo dhiko mireng wérts*, H. *hopo kowé ngroengoe wérto*, L. hoort gij eenig nieuws?

§ 280. Zoo wel *tah* als *poennopo*, H. *hopo*, L. worden dikwurf weggelaten, als: *hoemoerré piro*, L. *joeswannipoen pienéh*, H. hoe oud is hij? (zijn ouderdom, hoeveel) *hiboe ramannipoen taksih gësséngng*, H. mak bapné hisih hoerippo, L. zijn zijne moeder en vader nog levende?

§ 281. De persoon, waarvan gesproken is, wordt wel eens verzwegen in het vervolg van het gesprek, in de vooronderstelling, dat er geen ander kan bedoeld worden; zoo zal men van iemand vragen waarover gesproken is: heeft hij broeders en zusters? en alsdan het woord *hij* weglaten, als: *honotöh dhoeloer laannang lan wadhén*, L. *wénténtah sédérék djalér soho héstri*, H. zijnde hij hier niet genoemd, hetwelk echter geschieden kan door *é* achter *dhoeloer*, en *ipoen* achter *dérék* te voegen; *grýannipoen pýambak*, H. *hoemahhé déwé*, L. houdt hij huis? is hij gehuwd? ook hij is gehuwd; *kalodjéngngan sampejan kadhi poendhi*, H. *kéwarasanmoe képrjé*, L. Hoe is het met uwe gezondheid? *poennopo sampejan loedjéng salaminipoen*, H. *hopo kowé waras salawasse?* L. zit gij altoos wel geweest?

ZAMENSPRAKEN.

HOOG.

§ 282. *Kawoelo noewoen Toewan, koelo noewoen hapoentén.*
Kawoelo habdhi dhalém hingkang hamitoeroet.
Kawoelo sédijo hing printah sampéjan.
Kawoelo habdi dhalém hingkang ngandap hasör.
Nglangkoengngi soeko boengngah koelo, haniengnalie sampéjan.
Habdhi sampéjan wöntén hing poendhi?
Sampéjan pinarak.
Sampéjan koelo haloeri pinarak.
Sampéjan loedjéng?
Kaloedjéngngan sampéjan kadhí poendhi?
Kawoelo nglangkoengngi loedjéng.
Nangning kadhípoendhi mènggah kaloedjéngngan sampéjan?
Poenopo sampéjan loedjéng salaminipoen?
Sangngét trimo kawoelo.
Sahé hoegi.
Salaminipoen kawoelo bötén koewawi.
Sampéjan koelo haloeri gantén?
Noewoen hingga.
Sampéjan dhamél poenopo?
Kadhí poendhi géen sampéjan dhamél poenniki.
Kawoelo dhamél poenniko mèkatén.
Sampéjan dhamél sahé.
Poenopo wérlossipoen ngrikoe?
Wérlossipoen hingkang sahé.

LAAG.

Amiet toewan, Hakoe djalek hapoero.
Hakoe botjahmoe sing hamitoeroet.
Hako sédijo printahmoe.
Hakoe botjahmoe sang ngasör.
Hakoe girang dhéleng marang kowé.
Ponokawanmoe hono ngéndhi?
Kowé loenggoewo.
Kowé loenggoeh.
Kowé (dhiko) bétjik?
Kawarassanmoe kěprýé?
Hakoe ngloewihi waras.
Tapi moenggoeh kawaras-sanmoe kěprýé?
Hopo kowé waras salawassé?
Bangngét trimakoe.
Bétjik hoego.
Salawassé hakoe hóra koewat.
Kowé nginang?
Ijo.
Kowé gawé hopo?
Kojo prýé gánmoe gawé kijé?
Hakoe gawé kijé mèngkéne.
Kowé gawé bétjik.
Hopo wértané kono?
Wértané sing bétjik.

Uw dienaar, Mijnheer! ik vraag om verschooning.
Ik ben uw gehoorzame dienaar.
Ik ben tot uwe orders.
Ik ben uw nederige dienaar.
Ik ben zeer blijde u te zien.
Waar is uw knecht?
Zit neder.
Ik verzoek u plaats te nemen.
Vaart gij wel?
Hoe is het met uwe gezondheid.
Ik ben zeer welvarends.
Maar hoe is het met uwe gezondheid?
Zijt gij altoos wel geweest?
Ik ben u zeer verpligt.
Vrij wel.
Gewoonlijk ben ik niet sterk.
Wilt gij siri eten?
Ja wel.
Wat doet gij?
Hoe doet gij dit?
Ik doe het op deze wijze.
Gij doet wel.
Wat nieuws is er?
Goed nieuws.

HOOG.

*Koelo sampoen noembas kapal.
Koelo badé swan kangdjéng
toewan bésaar.
Kawoelo daténg tiendjoe hing
sampéjan.
Kawoelo badé witjanténnan
hing sampéjan.
Poenopo bólén wöntén wér-
tessing kitho.
Koelo bólén hoeniengngo.
Poennopo tjérrijsse týang
mënggah hing pajoeedhan.
Brandal poennikoe bólén
keengnging nglawani týang
wélandi.
Týang wélandi poennikoe
sangngéet prékoso hing pajoe-
dhan.
Kawoelo woeniengngo poen-
niko lerrés.
Hinggih lerrés mèkatén.
Kawoelo badé noewoen pamit
dhalém sampéjan.
Hing mangking sampéjan
kawoelo tilar.
Wajah kawoelo sampoen lien-
tang.
Kawoelo mësthi wöntén ning
grjo.
Pédhäméllan koelo hing sa-
poeniki nglangoengngi ka-
thah.
Koelo rëmmén hénggal-héng-
gal.
Koelo mësthi goenggoeng
hing pikierran sampejan.
Koelo ngatoeri loedjéng kan-
tés panggih malih.
Sémbah soengkém kawoelo
moegi katoerro hing romo ka-
lajan niboe sampéjan.
Sampéjan matoer daténg
hing týang sëppoeh sampéjan
jén koelo ngatoerri loedjéng.*

LAAG.

*Hakoe wis toekoe djaran.
Hakoe harép sebo toewan
bésaar.
Hakoe tékko tilik marang
kowé.
Hakoe harép tjéllathoe ma-
rang kowé.
Hopo hóra hono wértaning
koeto.
Hakoe hóra wérroeh.
Képrije toetoeré hoeuwong
moenggoeh hing pëpërrang-
gan?
Brandal likoe hóra kënnóng
lawani wóng wéldndo.
Wóng wéldndo bangngéet wani
hing pëpërranggan.
Hakoe wérroeh hikoe bënnér.
Hijo bënnér mëngkono.
Hakoe harép pamit marang
kowé.
Sahiki kowé tak tienggal.
Waktoekoe wis kaliwat.
Hakoe mësthi hono hing-
nguemah.
Pégawéjannakoe sahiki ngloe-
wihi hakéh.
Hahoe dëmmén këbbat-këb-
bat.
Hakoe mësthi ngalém hing
pikierrannoë.
Hakoe ngawéhhi sëllamët sing
kasi katémmoe manéng.
Sémbah salamkoe marang-
ngo bapak lan bijoengmoe.
Warahho marang wóng toe-
wahmoe jén nakoe hawéh ka-
warasan.*

Ik heb een paard gekocht.
Ik hoop voor den grooten
heer te verschijnen.
Ik kom u bezoeken.

Ik wensch u te spreken.

Is er geen nieuws in de stad.

Ik weet het niet.
Wat verhaalt men van den
oorlog.

De muitelingen kunnen de
Hollanders niet wederstaan.

De Hollanders zijn zeer held-
haftig in den strijd.

Ik ben er van verzekerd.

Het is inderdaad zoo.
Ik moet afscheid van u nemen.

Nu verlaat ik u.

Mijn tijd is verstreken.

Ik moet te huis zijn.

Ik heb thans vele zaken te
verrigten.

Ik houd van spoed.

Ik moet uwe denkwíjs goed-
keuren.

Ik wensch u heil tot weder-
ziens.

Mijne eerbiedige hulde worde
uwen vader en moeder ange-
boden.

Zeg uwe oude lieden dat ik
hen heil toewensch.

HOOG.

Hing mangké poekoele pientén?
Tas wahoë bédhhoek.
Bédhhoek pandjang.
Poenopo poenniko sampoen wantji wangsoel dhaiéng grijo.
Moegi sampéjan tiengngali hörldjji sampéjan.
Poennikoe mélampah hénggal, lélénnan.
Sampoen sampéjan mědjahhi liliñ poennikoe.
Kawoelo městhí woengngoe kalajan hiendjing.
Kawoelo městhí sare.
Hing mangké sampéjan késah daténg hing pangkéngsampéjan pjambak, soho koelo sampéjan tilémmakén.

LAAG.

Sahiki poekoele piro?
Tcs mahoe bédhooek.
Bédhooek dhowo.
Hopo hiki wis mörngso moelih marang ngoemah.
Moego dhélennggo něng hörldjimoe.
Hikoe mlakoe kěbat, halónnalón.
Hodjo kowé maténni lilinnikoe.
Hakoe městhí tangngi kambik hésoek.
Hakoe městhí toeroe.
Sahiki loengngoho marang pangkéngmos déwé, sarto torokno hakoe.

Hoe laat is het?
 Het is pas twaalf uur.
 Het is middernacht.
 Het is reeds tijd om naar huis te keeren.
 Geliest op uw horlogie te zien.
 Het gaat te ras, te langzaam.
 Snuit de kaars niet uit.

Ik moet met het aanbreken van den dag opstaan.
 Ik moet slapen.
 Ga nu naar uwe eigene kammer en laat mij slapen.

LAAG.

§ 283. *Hoendhangngén ponokawankoe.*
Djoepoekkén měntégo hannjar.
Gawanén lajang ngikoe marang kantör lajang (pos.)
Adjakén hanakkoe marang Radhén najoe.
Röti hannjar kambik kédjoe idjo wénnéhno.
Toetoerno tabé marang toewannikos.
Lan takño marang toewankoe
Jén déwékké harép tékko mréné,
Sahoepomodéwékkédhino hiki hóra biso tékko,
Ijo měngko hésóekto.
Hakoe hóra biso tjéllathoe měllajoe.
Tapi ném woelan manéng hakoe bésóek biso tjéllathoe.

Sakpatoetté.
Sédelo héngkas déwékké harép tékko.
Déwékké hono.
Hakoe kiro déwékké sing ngono.
Déwékké hóra nono.
Hopo kowé? Hakoe.
Si hanoe hono éndhi, (ngéndhi).
Hono ngoemah. Moelo?

HOOG.

§ 284. *Koelo noewoen noen.*
Mlèbét. Pinarak. Sampéjan loedjéng?

Roep mijnen jongen.
 Haal versche boter.
 Breng dezen brief naar het postkantoor,

Breng mijnen kind bij Raden Ajoe.
 Geef versch brood met groene kaas.
 Zend groeten aan dien heer,
 En vraag aan mijn heer
 Of hij hier wil komen,
 Als hij op dezen dag niet kan komen,
 Dan morgen maar.
 Ik kan geen maleisch spreken.
 Maar nog zes maanden dan spreek ik het.

Zoo als het behoort.
 Hij zal aanstonds komen.
 Hij is het.
 Ik geloof dat hij het is.
 Hij is het niet.
 Zijt gij het? (wat, gij!) Ik ben het.
 Waar is N. N.
 Hij is te huis. Is het zoo?

Uw dienaar.
 Kom binnen. Ga zitten. Zijt gij wel?

HOOG.

Koelo noen loedjēng. Sampéjan saking poendhi?

Kawoelo saking Sédhadjēng.

Sawék tanggal kaping pientén Sédhadjēng sampéjan tilar?

Kawoelo kientén tatkolo tanggal kaping kalih dhoso.

Hing mangkin dhamél sampéjan poenopo?

Bötén wontén, kédjawi nitih roto kalajan něnoembas.

Pondhökkan sampéjan hing poendhi?

Hing něgari Soeroprienggo.

Hing gríjanning sientén?

Hing gríjannipoen Mas Soerijo Widjojo.

Sadherék sampéjan djalér héstri pientén?

Kédhik, namoeng söngngó.

Poenopo sédhojo sampoen himah-himah?

Noen, hingga. Soemönggo noen sammi loemam pah-loemampah. Noen séndhiko. Kerso késah daténg hing poendhi? Daténg hing kébón. Ijo dhéné kapik témmén sékarripoen wiwitan poenniki.

LAAG.

§ 285. *Hé man! Hopo? Poekoel piro? Poekoel sawélas. Hora běnnér. Hakoe hóra ngandé. Sang toetoer kówé sopo? Wóng djogo hiko. Moelo sih? Témmén. Kówé marang ngéndhi? Marang koelo. Gáwémoe mronjó? Akoe harép toekoe sengkéllat. Pierang séto kówé harép toekoe? Horo hakéh. Ming sathith-hik. Kówé harép toekoe djaranké? Hijo. Régané piro. Sékkét roepijah. Moerah témmém. Tapi hakoe hóra dhoewé doewiet sémmuno hakéhhé. Hopo, kówé hawéh tak sélang, tak toenggangngi marang koeto. Hóra. Hopoh? Sang mowo kówé wóng móntjo něgoro. Haranmoe sopo? Harankoe Troeno. Hoemormoe piro? Téloeng poeloeh tahoen. Bréng-ngosmoe tjoekoërrén. Hóra. — Sopono kono. Hakoe. Mélboewo. Sang kówé gowopo? Lajangngé toewan ano. Kówé tékko ngéndhi? Tékko Solo. Pirang dhino kówé loemakoe? Sawidhak dhino. Réwangmoe sopo? Paman lan adikkoe. Paman sopo? Sédhoeloermo sopo? Kówé go-wopo manéng? Hakoe gowo kris loro, toembak sidji, manoek séppoeloeh. Harép kówé gauwé opo manoek manoek hikoe? Békal tak dhéh hono*

Ik ben wel. Van waar komt gj?

Ik kom van Sidajoe.

Den hoeveelsten hebt gj Sidajoe verlaten?

Ik geloof op den twintigsten.

Wat komt gj nu hier verrigten?

Niets, dan in den wagen rijden, en koopen.

Waar woont gj?

Te Soerabaja.

Ten huize van wien?

Teu huize van Mas Soerijo Widjojo.

Hoe veel broeders en zusters hebt gj?

Weinig, slechts negen.

Zijn zij allen reeds getrouwed?

Ja wel. Laat ons gaan wandelen. Ik ben gereed. Waar wilt gj henen gaan? Naar den tuin. He! wat heeft deze boom fraaije bloemen.

Hé man! Wat? Hoe laat? Elf uur. Het is niet waar. Ik geloof het niet. Wie zegt het u? Die wachter. Is het waar? Zeker. Waar gaat gj heen. Naar de stad. Wat zult gj daar doen? Ik wil laken koopen. Hoe veel ellen wilt gj koopen? Niet veel. Maar weinig. Wilt gj mijn paard koopen? Ja. Wat prijs is het? Výstig ropjen. Zeer goedkoop. Maar ik heb zoo veel geld niet. Zeg, wil gj het mij ter leen geven om naar de stad te rijden? Neen. Waarom niet? Omdat gj een vreemdeling zijt. Hoe is uw naam? Mijn naam is Troeno. Hoe oud zijt gj? Dertig jaren. Scheer uwe knevels af. Neen. — Wie is daar? Ik. Binnen! Wat brengt gj mede? Een brief van den Heer N. Van waar komt gj? Van Solo. Hoe veel dagen reis hebt gj? Zestig dagen. Wie zijn uwe reisgenoten? Mijn oom en jonger broeder. Welke oom? Wie uwer broeders? Wat hebt gj nog meer meedegebragt? Ik breng twee kriessen, ééne piek, tien vogels. Wat wilt gj met die vogels doen? Ik zal die te Batavia verkoopen. Wat is er de prijs van? Negen en twintig Spaansche matten. Zeer duur. Wat is dat. Mijne muilen.

LAAG.

Bētawi kēné. Rēgané piro? Songgo likoer ringgit. Larang tēmmēn. Hopo hikoe? Troem-pahkoe. Hé! tak kiro hikoe hēmmas. Hora, hikoe hono toemphah soelamman. Ijo, wis bētjik.

HOOG.

§ 286. Kētjo lerrēs panggén-nan poennikü.

Poennopo sampejan bōlēn mi-rēng bēkkoerripoen poēlēr hing wiwitan hienggil poennikoe.

Bagoes lerrēs haniengngali paksi hamibēr.

Somoenggo sami lēnggah hing dhoekēt sakēdap.

Sampoen, poennikoe bōlēn sahē, kang mawi dhoekōltipoen tēllēs bēmboennan.

Sahéjan soemonggo sami lēnggah ngrieko hing pinggirripoen lēpēn hoetawi hing ngardhi halit.

Sahé pikierran poennikoe, saking ngriko keengnging niengngalü sēdhojo.

Sampejan niengngali wijarripoen sabin poennikoe hing tēngngēn, soho hardhi djédjér poennikoe hing kiwo sampejan.

Sampéjan niengngali saka-thah-kathah lēmboe soho mēndho-mēndho sami nēdo doekōtarto mēloempat.

Soemonggo ladjēng, jén sampejan poeroen soho loemampah lampah hing wono kang ngahoeb poennikoe soepadōs ha-sréppo.

Soerjo nglangkoengngi panassipoen

Poetjoekkipoenwiwitan poennikoe pērjoegi soho kathah gödōngngipoen.

Kientēn kawoelo waropoenniki dhadhi hoego,

LAAG.

Hé, ik dacht (dat het) goud was. Neen! het zijn geborduurde muilen. Zoo, dan is het wel.

• Zeer sangenaam is deze plaats.

Hoort gij het gekir der tor-telduiven in gindsche hooge boom-wel?

Het is fraai de vogelen te zien vliegen.

Laten wij een weinig op het gras nederzitten.

Wacht u, het is niet goed, daar het gras vochtig is door den daauw.

Laat ons liever op den dijk van gindsche rivier of op den heuvel gaan zitten.

Eene goede gedachte, van daar kan men zeer veel zien.

Ziet gij die uitgestrekte rijstvelden op uwe regter-, en die rij van bergen op uwe linkerzijde.

Ziet gij die menigte koeijen en schapen die grazen en rondspringen?

Laat ons voortgaan als gij wilt, en eene wandeling in dat lommerrijke bosch doen om te verkoeien.

De zon is zeer brandend.

Die boomen hebben fraaije kruinen en veel bladeren.

Ik geloof dat dit jaar wel zal slagen.

HOOG.

Tijang ngadjeng ngani hani panton.

Sampoen katoempoek pantonnipoen.

Mangké tjang ngempallakén pantoen poennikoe.

Sampoen dhi hinggahhakén ngloemboeng.

Hinggih sampéjan niengngali kathah lérés hoelam poennikoe, hing lèbèltipoen djoeblang ngélangngi wangsalwangsoel hing ngriko.

Sampéjan miréng kémriwikkipoen pantjoeran, soho gém-mroebijoegging lépén miwah kémressakking wiwitlan.

Jéktos tjang hingkang niengngali kalajan kientén, héran sédhojo daléng paniengngalan hingkang héndhah sarto tineroennakén hing kadhadhós-san doennjo poenniki.

Mangkin kapéthoek lépén poendhi.

Sémmonggo sampéjan mědhial saking wōno.

Poennopo keengnging njabrang kalajan koedho; poennopo keengnging dhipoen krobjékkie.

Bötén toewan, pasthi njabrang kalajan bahito tambangngan.

Soemoenggo toewan samilénggah.

Soemonggo sami bidal.

Hing poendhi pèsanggrahan kang sahé?

Tjéllék king margi hagéng.

Poennopo keengnging měsanggrahakén ngriki?

Hinggih toewan, kamar soho patilémman kawoelo pérjoegi.

Soemonggo téddak toewan.

Poendhi sipekatih.

Noen.

LAAG.

Hoewóng harép ngani hani pari.

Wis katoempoek pariné.

Méngkó hoewóng ngoem-poellakén pariné hikoe.

Wis dhi hoenggahhakén ngloemboeng.

Jo dhélengngén hakéh tém-mén niwak kikoe néng drjoono ségaran ngélangngi bólak balik néng kono.

Kówé kroengoe hoeniné pan-tjoeran lan gémroebijoegging kali lan kémrréssakking wiwitlan.

Njoto wóng kang dhéleng kambik kiro-kiro, héran kabéh marang pandhélengngan kang héndhah lan dhitóngtönnakén marang kadhadhíjan dhoenjo hiki.

Méngko kěpapak kali ngéndhi.

Sémmonggo kówé mělœe té-kang ngalas.

Hopo kénno njabrang karo djaran; hopo kénno krobjékkie.

Hóra toewan, městhí njabrang karo prahoe tambangngan.

Hajo toewan podo loenggoeh.

Hajo podo boedal.

Hing ngéndhi pónđékkán kang bétjik?

Tjarék king dhalan gèdhé.

Hopo kénno mondok kéné.

Hýo toewan, kamar lan patoeréenkoe bétjik.

Hajo moedoén toewan.

Héndhi sigamél.

Koelo, H.

Men zal de padi gaan snijden, (maaijen).

De padi staat reeds in opers.

Men zal dezelve ras inzamelen.

Het is reeds opgeschuurde.

Zie eens wat eene menigte visschen daar in dien vijver heen en weder zwemt.

Hoort gjij het gemurmel der waterspruitjes, het geruisch der rivier en het geritsel der boomten?

Voorwaar, zij die aandachtig opletten, verwonderen zich alle bij de prachtige vertooning die in de schepping verspreid is, (afgedaald is).

Waar ontmoet men eene rivier?

Als gjij uit het bosch komt.

Kan men er met de paarden door; is zij waadbaar?

Neen mijnheer, men vaart er over in eene pont.

Welaan mijnheer, laat ons opzitten.

Laat ons de reis aanvaarden.

Waar is een goede herberg?

*Digt aan den grooten weg.
Kunnen wij hier logeren?*

Ja mijnheer, ik heb goede kamers en slaapplaatsen.

Laat ons afstijgen mijnheer.

Waar is de stalknecht?

Hier ben ik.

HOOG.

Hingkang ngat̄salōs ngr̄ek-so kapalnikoe, soho dhiko toen-toen dat̄eng ning kandang.

Sampoen kirang nopo-nopo.

Mangké kawoelo sédijakha-kén sédhojo, sampoen sampéjan soesah-soesah.

Dé daharan sampoen sédijo wōnten ning médjo.

Kawoelo bōtēn loewé, kawoelo kessél-kessél lerrés.

Saliro kawoelo sakit sédhojo.

Kakirangngan kawoelo hamoeng kirang tilem.

Koelo městhi bajar pientén.

Sampéjan tiengngali sérattannipoen régi, soho sampéjan kientén-kiéntén kadhi poendhi.

Sadhojo sahé, niki hopo jotron dhiko.

Dhientén poenniki sahé lér-rés.

Dhientén poenniki ngadjak tijang mlampah.

Kawoelo kapiengngin lerrés dat̄eng ning kēbōn (taman).

Kawoelo hadjéng ninis.

Kawoelo městhi hamang.

Mangké kawoelo ladhössi soemönggo goennémman.

Witjantén ning margi mangké lēlampaahannipoen dhadhōs sakéjtjo.

Kientén sampéjan margi kang poendhi hingkang sakéjtjo.

Soemönggo késah dat̄eng ning wono, hoetawi hing ngoro-woro, hoetawi hing sabin.

Kientén sampéjan loemam-pah kimawōn.

Tamtōs, nangnging jen wōn-tén kang sami kessél, soemöng-

LAAG.

Sing ngati ati handjogo djarrannikoe lan toentoennén marang kandang.

Hodjo koerang opo-opo.

Méngko tak sédijakne kabéh hodjo soesah-soesah.

Pagngaanan wis sédijo, hono hing médjo.

Hakoe hora ngélléh, hakoe sajah témén-témén.

Hawakkoe loro kabéh.

Kakoerangngan nakoe hamoeng koeraug toeroe.

Hakoe městhi bajar piro.

Dhélengngén réga-régané rekéning, lan kira-kiranén kēprije.

Kabéh bëttjik, hiki hopo doe-witmoe.

Dhini hiki bagoes témén.

Dhino hiki ngadjak hoeuwóng midér.

Hakoe kapiengngin témén marang kēbōn.

Hakoe harép ninis.

Hakoe městhi dholan-dholan.

Méngko tak ladénni hajo podo goennémman.

Tjélat̄hōn ning dhalan, möngko lēlakonné dhadhi hénnak.

Kiramoe dhalan sing ngéndhi sing ngénnak.

Hajo podo marang ning ngalas, hoetowo hing ngorohoro, hoetowo hing sawah.

Kiramoe mélakos bahé.

Tamtoe, nangnging jén hono kang podo kessél, hajoe podo

Draag zorg voor de paarden,
en leid ze naar den stal.

Laat hen niets ontbreken.
Ik zal voor alles zorgen, be-kommer u niet.

Het eten is reeds opgebragt.

Ik heb geen eetlust, ik ben zeer vermoeid.

Mijn gansche lijf doet mij zeer.
Mij ontbreekt slechts rust.

Hoeveel moet ik betalen.
Bezie de prijzen der reke-ning en oordeel hoe of het zij.

Alles is wel, hier is uw geld.

Welk een schoone dag is dit.

Deze dag noodigt iemand uit om te wandelen.

Ik heb veel lust om naar den tuin te gaan.

Ik moet frissche lucht schep-pen.

Ik moet uitspanning hebben.

Ik zal u gezelschap houden dan kunnen wij te zamen wat kouten.

Het gesprek op weg, zal onze wandeling wat veraange-namen.

Welke weg dunkt u verma-kelijk te zijn.

Willen wij naar de bosschen, beemden of rijstvelden gaan.

Gij denkt te voet te gaan.

Zeker, maar als wij vermoeid zijn zullen wij een wagen of

HOOG.

go sami njéwo kréto, hoetawi kapal, jén wöntén ning margi.

Sampéjan tiengngali, bagoes temmen taman-taman poen-niki.

Wiwillan poennikoe kathah sëkarripoen.

Sampejan tiengngali kadjeng-kadjeng poennikoe thoe-koellipoen dhadhië sahé.

Ngriki pérjoegi hidjëmmipoen.

Bötén kadhoegi poenikoe, sojo dhén némoet témoet, sojo nglankoengngi kahérannan ti-jang manggih; kadhi týang ngoenggélakén soekoer salamét mëkatén: Pëdhaméllan dhalém, hagéng; hinggih goesti, hingkang moho moeljо sam-poен handhadhössakén hikmatipoen hing dhoennjo poen-niki kalajan kagoengnganni-poен goesti.

LAAG.

njéwo kréto, hoetowo djaran, jén nono néng dhanggoeng.

Dhélengngén bagoes temmén këbön-këbon niki.

Wiwillannikoe hakéh këm-bangngé.

Dhélengngén kajoe-kajoe hikoe toekoelle dhadhi bagoes.

Kéné bagoes hidjoené.

Höra kadhoego hikoe, sojo dhi pikier, sojo loewih kahérannan wöng némmoe; kojo wöng ngönnékhakén soekoer mèngkéné: Pëgawéjan dhalém, gëdhé; hijo, goesti sing ngotomo, wis handhadhëkkakén hikmatté hing dhoennjo hiki, kalawan kabésarané hikoe.

paarden huren, indien zij onder weg te krijgen zijn.

Zie de fraaie tuinen hier.

De boomen zijn vol bloesems.

Zie der planten groei welig staan.

Wat is hier een fraai groen.

Ondoorgondelijk is het, hoe meer men er op peinst, hoe meer wonderen men ontmoet; zoo dat men in dank uitroept: De werken des Verhevenen zijn groot, ja de heerlijke Heer heeft Zijne wonderen aan deze wereld betoond, met den luister des Heeren.

GEMENGDE GEZEGDEN.

§ 287. *Waktoe kawoelo hing mangké sësék (sëlléppék).*

Týang poennikae bötén hatéti.

Kahörmalltan sampejan bádhé bilahi.

Mangké kawoelo niengngali daténg paendhi pangngang-kahhipoen.

Hing sapoenniki pijambakkipoen sangngét nglampahhi poennikoe.

Kawoelo sampoen djagi pijambakkipoen tatkalo sakit.

Kawoelo sampoen toemoet pijambakkipoen koeling.

Hingkang ngiring pijambakkipoen, kathah.

Pijambakkipoen ering órwan hing goestinipoen.

Waktoekas sahiki sësék.

Wöng ngikaoe höra hatéti.

Kahörmalltanmoe bakal bilihi.

Mëngko hakoe dhéleng marang ngéndhi pangngarachhé.

Dhéwékké sahiki bangngnët nglikduni hikoe.

Hakoe wis djogo dhéwékké kolo loro.

Hakoe wis miloe dhéwékké midér.

Sing ngiring dhéwékké, hakéh.

Dhéwékké tjök sébo marang goestiné.

Ik heb thans geen ledigen tijd.

Die menschen zijn niet eensgezind.

Uwe eer loopt gevaar,

Ik zal zien waar hij op doelt,

Hij behartigt dat nu sterk,

Ik heb hem in zyne ziekte opgepast.

Ik heb hem overal gevold.

Hij heeft een' grooten stoet,

Hij maakt dikwerf zyne op-wachting bij zynen vorst,

HOOG.	LAAG.	
Kawoelo sampoen niengngali pjambakkipoen solo pangngi- ringngipoen.	Hakoe wis dheleng dhewekke sak pangngiringngé.	Ik heb hem met zijn gevolg gezien.
Hangé paparaban.	Han zgo paparaban.	Een aangenomen titel voeren.
Sahoepami sampéjan sampoen tjéijawis.	Jén kowé wis tjawis.	Indien gj het bij de hand hebt.
Saréngkawoelo miréng poen- nikoe.	Saréng ngakoe ngroengoe hikoe.	Zoo als ik dat hoorde.
Gatös kapanggih.	Soesah kélémmoe.	Moeijelijk om aan te komen.
Sagét hoegi tamat.	Biso hoego tamat.	Er komt toch een einde aan.
Kawoelo bólén katahan poennikoe.	Hakoe hora katahannikoe.	Ik kan dat niet velen.
Waktoe bólén kéndhél.	Waktoe hora ménning.	De tijd staat niet stil.
Poennikoe sadhojo péntjéng.	Hikoe kabéh péntjéng.	Dat is alles scheef.
Nitih koedho.	Noenggang djaran.	Een paard berijden.
Pjambakkipoen sampoen dhipoen toebsengngi.	Dhéwékké wis dhi toelóngngi.	Hij wierd bijgestaan.
Péndhaméllanipoen sandhé.	Pégawéjaanne woeroeng.	Hij kwam er kaal af.
Ngrisuk pérkawis sahé.	Ngroesak pérkoro béljik.	Eene goede zaak bederven.
Nanggél tijang kéndjaran.	Nanggoeng wóng kénjalaran.	Voor een gevangen borg blijven.
Noennakhakén tijang.	Noennakhaké hoeuwóng.	Iemand benadeelen.
Médlallipoen sami kalajan mélébéláipoen.	Métoené podo lan méboené.	De uitgaaf is gelijk aan de ont- vangst.
Pékoh.	Pékoh.	Kromme beenen hebben.
Séamminipoen sampéjan mlí- ringngi.	Sélawassé kowé njémmoni.	Gj zjt altijd spottend.
Sadhé mirah daténg tijang.	Döhdköl moerah marang ngoeuwóng.	Iemand iets goedkoop geven.
Poenniki mangké dhadhés hiembél sampéjan.	Hiki ménkó dhadhí him- boehmoe.	Dit zult gj op den koop toe hebben.
Pépé.	Pépé.	Zich in de zon bakeren.
Wijtantjén tjrobo.	Tjélathoe tjrobo.	Vuile taal uitslaan.
Kawoelo badhé nampénni jotro.	Hakoe harép nampaanni doewit.	Ik sta geld te ontvangen.
Poennikoe hingkang kawoelo rémménni.	Hiko sing tak démménni.	Dat is het dat ik bemin.
Sédhoho dhadés karsannipoen.	Kabéh dhadhí karéppé.	Alles is zijne gading.
Pjambakkipoen hadjéng poennopo.	Dhéwékké harép hopo.	Wat wil hij hebben.
Dhamél poennopo - poen- nopo.	Gawé hopo-hopó.	Aan iets bezig zeggen.
Poennikoe bólén wontén poennopo.	Hiko hora nono hopo.	Dat is niets.
Dhlantjang mrémbés.	Dhloewang mrémbés.	Papier dat vloeit.
Paring saksi.	Haúéh saksi.	Getuigenis geven.
Sami roepénnipoen.	Podo roepané.	Gelijken, eensoortig.

HOOG.	LAAG.	
Djuwanipoen (soekmanipoen) sahé.	Djaranne bëtjik	Hij heeft eené deugdzame ziel.
Bahito nradjang siliran.	Kapal nradjang ngangngin.	Een schip dat voor den wind zeilt.
Boedjeng mëssah.	Ngoebér moesoeh.	Den vjand verjagen.
Ngékir mriyés.	Ngékir mriyjo.	Peper stampen.
Poenniko margi radhin.	Hikoe dhalan roto.	Het is een gebaande weg.
Siliran sampoen kénadhél.	Hangngin wis mënning.	De wind is gaan liggen.
Padahaarran kawoelo toe- woek.	Wélenkoe warég.	Mijn buik is verzadigd.
Poenniki kagoengngannipoen sientén.	Hiki gorpékké sopo.	Wien behoort dit toe?
Poennikoe kawoelo bötén ma- benni.	Hikoe hakoe hóra madhónni.	Daar ben ik niet tegen.
Sampoen dhiko kërréng-kërr- réng.	Hodj kowé kërréngkërréng.	Wees zoo vergramd niet.
Pijambakkipoen sampoen ka- bentéł.	Déwékké wis kabéntéł.	Hij was zeer in het naauw.
Sampéjan witjantén kalajan pientér.	Tjélathoe wo kambik pientér.	Spreek vernuftig (schrander).
Poenniki kalientang kientén kawoelo.	Hiki kliwat kirakoe.	Dit is boven mijne gedachte.
Kawoelo klagéppan.	Hakoe mënggél-mënggél.	Ik ben geheel buiten adem.
Njéthölli tijang.	Njéthölli hoewöng.	Iemand wat op zijn achterste geven.
Wadjannipoen tjoekoel.	Hoentoenié tjoekoel.	Hij krijgt tanden.
Ngébekki gélas.	Ngébekki gélas.	Een glas vol schenken.
Mabénnakén tijang.	Madhökha tén noewöng.	Iemand in regten betrekken.
Tijang liennjuk.	Wöng géröd.	Een leugenaar.
Sampoen rientén.	Wis rahienco.	Het is volkommen dag.
Pijambakkipoen witjantén sloro.	Déwékké ijlathoe sloro.	Hij spreekt lomp.
Sadhé böröngngan.	Dhödhöl böröngngan.	In het gros verkoopen.
Ganggoe sliro pijambak.	Ganggoe badhan déwé.	Zich zelf tot een last zijn.
Goemoedjeng lakaklakak.	Goemoejoe lakaklakak.	Het uitbarsten van lagchen.
Tijang ngérlös toemampah dhamél.	Wöng pientér mélakoe gawé.	Een man voor zaken bekwaam.
Sabén dhientén pijambalki- poen daténg hing grjokawoelo.	Sabén dhino déwékké sündjo néng ngoemahkoe.	Dagelijks komt hij aan mijn huis.
Dhiko lampahlí poennopo printah kawoelo.	Lakönnono hopo printahkoe.	Doe wat ik beveel,
Papérrintahhan hing lahoet, sarto hing darat poennikoe.	Parintah hing lahoet lan ning darat tikoe.	Bevel te land en ter zee voeren.

GESPREKKEN VAN MEERDEREN TOT MINDEREN IN DE LAGE TAAL, EN VAN
MINDEREN TOT MEERDEREN IN DE HOOGE TAAL.

HOOG.	LAAG.	
§ 288.		
<i>Toewan s̄emonggo kareo sampéjan.</i>	<i>Hakoe b̄ekal k̄ongk̄on gawé p̄engnganggo.</i>	Ik heb kleederen te maken.
<i>Sindjang poennopo karso sampéjan kawoelo dhamēl.</i>		Mijnheer zoo als het u belieft.
<i>Wernine kadhi poendhi.</i>	<i>S̄engk̄ellat w̄ellondo.</i>	Van welke stof wilt gij dat ik ze maken zal?
<i>Sampéjan karso noembas s̄engk̄ellat pijambak, poennopo kawoelo hingkang noembas.</i>	<i>Werno hidjoe.</i>	Van Hollandsch laken. Van welche couleur ? Groen.
<i>Mesthi ngriki.</i>	<i>M̄engko hakoe miloe marang kōwé; gawanén nakoe gonné wōng dh̄odh̄ul s̄engk̄ellat.</i>	Gelieft gij het laken zelf te koopen, of zal ik het koopen ?
<i>Sampéjan karso poennopo toewan.</i>		Ik zal met u gaan ; breng mij ter plaats, waar men laken verkoopt.
<i>Poenniki poennopo hingkang nglangkoengngi haloes.</i>	<i>Hakoe har̄ep s̄engk̄ellat sing b̄etjik lan sing bagoes.</i>	Hier moeten wij zijn. Wat belieft mijnheer te hebben ?
.	<i>Hijo hiki sing b̄etjik.</i>	Ik moet goed en mooi laken hebben.
<i>Dheréng dhaténg toewan.</i>	<i>Hopo toekang s̄epatoe wis tēkko.</i>	Dit is het allersijnst.
<i>Toewan niki nopo toekang s̄epatoe, koelo kapéthoekking margi.</i>		Ja dit is goed.
<i>Hinggih toewan.</i> <i>Sampéjan tjoebi.</i>	<i>Hopo hiki s̄epatoekoe.</i>	Is de schoenmaker gekomen ?
<i>Jén sampoen dhi poenhangge dhadhōs w̄ijar.</i> <i>Tjoetjalliki lém̄m̄es.</i>	<i>Hono s̄esék tēmm̄en.</i> <i>Dh̄ok̄onén hing kl̄eboettēn.</i>	Hij is nog niet gekomen mijnheer. Mijnheer, hier is hij, ik heb hem onderweg ontmoet.
<i>Sampéjan hanjéng njoebi hingkang s̄nn̄es koelo b̄ekto m̄rikiniki.</i>	<i>S̄ol koerang koewat.</i> <i>Hakoe gawékno lijo.</i>	Zijn dit mijne schoenen ? Ja mijnheer. Mijn heer passe hen aan. Zij zijn zeer naauw. Sla ze op de leest. Als zij gedragen zijn, worden zij w̄ijder. Dit leder is zacht. De zolen zijn onsterk. Maak mij anderen. Gelieft u anderen te passen, die ik hier medegebragt heb ?

HOOG.	LAAG.	
<i>Gangsal talén.</i>	<i>Sikilkoe lōdōk. Höélmoe ngéélhōl kěprjé.</i>	Mijn voet zit ruimer. Hoe verkoopt gij ze? Vijf schellingen.
<i>Hinggih toewan, mriki koelo hoekoerné.</i>	<i>Njah hiki dhoewitmoe lan nakoe kōngkōnnēn gawékno manéng sidji mangkéné, lan sē-pasang sētiwél.</i>	Wel daar is uw geld, en laat mij nog een diergelijk paar maken, en een paar laarzen.
<i>Nikoe lérés hopoho toewan.</i>	<i>Ki doekoen hakoe ngónkon-ni lóuwé.</i>	Zeer wel mijnheer, laat ik de maat nemen.
<i>Roepi sampéjan sakit. Poendhi sakit sampéjan.</i>	<i>Hakoe loro, kabéh podo loro.</i>	Doktor ik heb om u gezonden.
<i>Sampéjan kasréppén sang-ngét.</i>	<i>Hakoe ngéllō, loro wéltlēng, loro lamboeng, lan nakoe hōra wroeh ngéndhi manéung.</i>	Dat is wel, wat scheelt u. Ik ben ziek, gansch ongesteld. Gij ziet er ziek uit. Waar scheelt het u. Ik heb hoofdpijn, pijn in de buik, lende pijn en ik weet al niet waar meer.
<i>Sampéjan městhi ngoendjoeck tadjin soho néldo sōp sawöng.</i>	<i>Rasakoe tjékköt-tjékköt bádhankoe.</i>	Gij hebt eene harde koorts.
<i>Wontén tijang tanggellélt dhaténg koelo, koelo městi sōndjo tijang sakit hing sannés poennikoe.</i>	<i>Gónkoe pýoro hawakkoe, kěprjé?</i>	Ik voel eene loomheid in mijn ligchaam. Gij moet geneesmiddelen gebruiken. Ga niet uit uwe kamer maar houd u te bed.
<i>Hinggih koelo městhi bidal. Karsaanné poeroen, sampoen nadjrih pérkawis halit měkatén.</i>	<i>Hopo géllis höélmoe loeng-nge?</i>	Welken leefregel moet ik houden? Gebruik rijstwater en eet kippensoep. Daar vraagt men naar mij, ik moet gaan om andere zieken te bezoeken.
<i>Sampéjan hapi japi sakit.</i>	<i>Sabén dhino tak roso koerang koewat.</i>	Gaat gij zoo spoedig heen?
<i>Sampéjan pérkjadhōs hing</i>	<i>Hakoe békal mati, lělarakoe wis toewo těmmén.</i>	Ja ik moet gaan. Schep moed, zijt niet neerslagtig over zulk eene kleine zaak. Alle dagen gevoel ik mijne krachten afnemen. Gij maakt uwe kwaal erger. Ik moet sterven, mijne kwaal is te zeer verergerd. Geloof mij, het is niets, gij

HOOG.

koelo, bōtēn dhadhi nopo, sam-péjan mangké loedjéng.
Djambét sampéjar wōntēn goennannipoen.

Gén sampéjan tētiendjo ping pientēn?

Sampéjan kadhi poendhi.

Kalih toewin tigang dhiéntēn malih, sampéjan keengnging mēdhthal.

Toewannikoe soekoer, nang-ning koeloe hadjéng nging galih sampéjan sampoen sakit-sakit malih.

Soemōnggo sampéjan tam-pénni.

Sampéjan karso kang sanné poennopo-poennopo?

Kawoelo sampoen dahar kathah.

Poennopo sampéjan bōtēn dahar.

Kawoelo sampoen tpewōk.

Poennopo dhientēn poenniki bōtēn dhientēn pōs?

Kawoelo kientēn hinggih, poennopo sampéjan tangngéllé.

Hingkang mawi kawoelo badé njérrat sérmat.

Datēng sientēn sampéjan njérrat?

Datēng sadhérek kawoelo.

Poennopo dhérek sampéjan bōtēn wōntēnning kiehō?

Wōntēnning kēbōnnipoen tjakéting kiehō.

Sampoen pientēn laminipoen gēnning wōntēnning ngrikoe?

Bōtēn lami pijambakkipoen wōntēnning ngrikoe.

Sampéjan karso késah hing poendhi?

LAAG.

Ijo, nangngin lōlōnnan.

Pingwoeloe, toewin söngngö.

Hakoe bētjikkan.

Kētrimo hakoe moenggoeh trisnamoe lan pēnnilikkanmoe.

Moro tampannono.

Kōwé harēp sang lōjō hopo-hopō?

Hakoe wis mangangan hakéh.

Hopo kōwé hōra mangangan?

Hakoe wis warēg.

Hopo dhiennō hiki dhoedhoe dhiennō pōs?

Hakoe kiro hījō, hopo kōwé takōn?

Sing mōwō hakoe harēp noelis-lajang.

Marang sopo kōwé noelis?

Marang dhoeloerkoe.

Hopo dhoeloermoe hōra nono ning koetho?

Hono ning kēbbonné tjarék-king koetho.

Hoewis piro lawassé hono hing kono?

Hōra lawas déwékké hono hing kono.

Kōwé harēp loengngo ngēndhi?

zult gezond worden.

Hebben uwe medicijnen ge-werkt?

Ja, maar langzaam.

Hoe dikwyls hebt gj̄ ontla-sting gehad?

Acht of negen malen.

Hoe bevindt gj̄ u?

Ik ben wat beter.

Nog twee of drie dagen, dan kunt gj̄ uitgaan.

Ik dank u voor uwe zorg en opwachting.

Het is tot uwen dienst, maar ik wensch, dat gj̄ niet meer ziek zult worden.

Neem dit dan.

Wilt gj̄ iets anders hebben?

Ik heb veel gegeten.

Waarom eet gj̄ niet?

Ik ben verzagd.

Is het beden geen postdag?

Ik geloof ja, waarom vraagt gj̄ dat?

Omdat ik eenen brief wil schrij-ven.

Aan wien schrijft gj̄?

Aan mijnen broeder.

Is uw broeder niet in de stad?

Hij is op zijne hofstede nabij dg stad.

Hoe lang is hij daar geweest?

Hij is niet lang daar geweest.

Waar wilt gj̄ gaan?

HOOG.

Kawoelo moegi sampéjan paringngi dhérlantjang sak lémbar, kalam sanoenggal, kalanwan, mangsi kédhik.

Moegi sampéjan mélèbet ting pangkéng koelo, ngriko sampéjan manggihsadhojo poenopo dhadhös karsannipoen sampéjan.

Poennikos poenopo?

Poennikoe pémangsén.

Kalam poenniki dhéréng dhi-poen karét.

Pésó kalam sampéjan poendhi?

Sampéjan sagét ngarét kalam?

Hinggih kawoelo sagét ngarét kadhi kadjieng kawoelo.

Poenniki pérjoegi.

Tanggal pientén hing mangké?

Tanggal ping sadhoso.

Sampéjan lémpit serrat poenniko.

Poennopo sampéjan sampoen titi mangsani?

Kawoelo kieniën hinggih, nangnging dhéréng kawoelo tondo hastani.

Poennopo hingkang kawoelo dhamél tjap?

Serrat poennikoe sampéjan tjappi kalih tjap kawoelo.

Lak poennopo kawoelo hanggé?

Sampéjan keengnging ngagém tjémméng, hoetawi habrit, sami hoegi hingkang poendhi.

LAAG.

Hakoe moego wénnéhono dhéllawang saklémbar, kalam sidji lan mangsi sathithik.

Moego kowé mélboewo hing kamérkos, kono kówé némmod kabéh hopo sing dhadhi harépmoe.

Hikoe hopo?

Hikoe pémangsén.

Kalammiki dhoeroeng dhi-karét.

Pésó kalammoe ngéndhi?

Kówé biso ngarét kalam?

Hijo hakoe ngarét kojo karepkoe.

Hiki bětjik.

Tanggal piro sahiki?

Tanggal ping sapoeloeh.

Lémpitén lajang ngiki.

Hopo kówé wis titi mangsani?

Hakoe kiro hoewis, nangnging dhoeroeng ngakoe tondo tangngani.

Hopo sang tak gawé tjap?

Lajang ngikoe tjappono kambik tjaptoe.

Lak hopo hakoe hanggo?

Kówé kěnno nganggo hiréng, hoetowo habang, podo dhéns sing ngéndhi.

Gelief mij een vel papier, één pen en een weinig inkt te geven.

Gelief in mijne kamer te gaan, daar vindt gj alle wat gj noodig hebt.

Wat is dat?

Dat is de inktkoker.

Deze pen is nog niet versneden.

Waar is uw pennemes?

Kunt gj pennens vermaaken?

Ja, ik kan ze naar mijn zin vermaaken

Deze is goed.

De hoeveelste is het?

De tiende.

Vouwt dezen brief toe.

Hebt gj de dagtekening gezet?

Ik geloof ja, maar ik heb denzelven nog niet ondertekend.

Wat zal ik tot zegel gebruiken?

Zegel denzelven met mijn wapen.

Welk lak zal ik gebruiken?

Gj kunt rood of zwart gebruiken, het is even veel welk.

OVER HET REIZEN.

Sampéjan tiendak daténg ning poendhi?

Kawoelo késah daténg ning....

Kówé loengngo marang ngéndhi?

Hakoe loengngo marang....

Waar gaat gj naar toe?

Ik ga naar....

HOOG.	
<i>Bidal sampéjan bénjung poenopo?</i>	
<i>Sémmangkin.</i>	
<i>Nopo sampéjan nitih roto, nopo mélampah hingngrikoe?</i>	
<i>Bötén, nitih koedho.</i>	
<i>Pékkati kapal korlo wédhaldo.</i>	
<i>Poenniki poenopo toewan!</i>	
<i>Génnikoe pientén paal?</i>	
<i>Kientén sampéjan nopo sagéd daténg dhientén niki?</i>	
<i>Keengnging poenopo bötén rawoeh, dhéréng sóntéń.</i>	
<i>Marginipoen nopo sahé?</i>	
<i>Nglangkoengngi pérjoegi sarto radin.</i>	
<i>Sampéjan méngeké bötén kapéthoek rawi.</i>	
<i>Nangngiug sampéjan méshti nradjéng wono, soho njabrang lépén.</i>	
<i>Póennopo wéntén bégalan ning margi hagéng?</i>	
<i>Kawoelo dhéréng miréng.</i>	
<i>Bötén dhadhös kawis, dhadhoso rientén dhaloe.</i>	
<i>Namoeng mérge poennikoe katah kapéthoek týang.</i>	
<i>Týang méngegök poendhi?</i>	
<i>Sémonggo sampéjan daténg ngingdoesoen, moegi sampéjan méngegök nénngngén.</i>	
<i>Poennopo bötén wéntén margi prapattan?</i>	
<i>Poennopo pjambak bötén mienggah redhi (hardi)?</i>	
<i>Bötén toewan, nikoe sampéjan dédék hing ngasto kiwo kimawón.</i>	
<i>Poennopo mérge hing wono soesah?</i>	
<i>Bötén piendah-piendah, sampéjan ngéntjéng kimawón, mangkin dhoemoegi.</i>	

LAAG.	
<i>Boedalmoe kapan?</i>	
<i>Sahiki.</i>	
<i>Hopo kówé noenggang kréto, hopo mélakoe hing kono?</i>	
<i>Höra, næenggang djaran. Gamél, djarankoe tòkno.</i>	
<i>Hiki hopo, toewan!</i>	
<i>Gönnikoe pirang paal?</i>	
<i>Kiramoe hopo, biso tékko dhino kyé.</i>	
<i>Kénnöng ngopo höra tékko, dhoeroeng söré.</i>	
<i>Hopo bétjik dhalaanné?</i>	
<i>Ngloewihhi bétjik lan roto.</i>	
<i>Kówé méngeké höra kěpapak rowo.</i>	
<i>Tapi kówé méshti nradjang ngalas lan njabrang kali.</i>	
<i>Hopo hono bégalan ningdhalan gédé?</i>	
<i>Hakoe dhoeroeng ngroengngoe.</i>	
<i>Höra dhadhi hopo, dhadhijo rino wéngngi.</i>	
<i>Ming dhalan hikoe hakéh kěpapak hoewóng.</i>	
<i>Hoewóng méngegök ngéndhi?</i>	
<i>Sémonggo kówé tékko ningdhéso, méngegökko nénngngén.</i>	
<i>Hopo höra nono dlanggoeng prapattan?</i>	
<i>Hopo hakoe höra moenggah goenoeng?</i>	
<i>Höra toewan hikoe dokokén nénng tangngan kóri bahé.</i>	
<i>Hopo dhalan ning ngalas soesah?</i>	
<i>Höra pisan-pisan, ngéntjéngno bahé, méngeké tékko.</i>	
	<i>Wanneer vertrekt gjí?</i>
	<i>Dit oogenblik.</i>
	<i>Gaat gjí in een wagen of te voet?</i>
	<i>Neen, te paard.</i>
	<i>Staljongen, breng mijn paard.</i>
	<i>Hier is het, mijnheer!</i>
	<i>Hoe veel palen is die plaats?</i>
	<i>Wat dunkt u, kunnen wij er van daag komen?</i>
	<i>Waarom (zouden wij er) niet komen, het is nog geen avond.</i>
	<i>Is de weg goed?</i>
	<i>Zeer fraai en effen.</i>
	<i>Gjí ontmoet er geene poelen.</i>
	<i>Maar gjí moet bosschen door trekken en rivieren oversteken.</i>
	<i>Zijn er roovers op den grooten weg?</i>
	<i>Ik heb er niet van gehoord.</i>
	<i>Neen, daar is niets, het zij bij dag of bij nacht.</i>
	<i>Ook is het een weg waar men veel volk ontmoet.</i>
	<i>Welken weg moet men inslaan?</i>
	<i>Als gjí aan het dorp komt, moet gjí regts inslaan.</i>
	<i>Zijn er geene kruiswegen?</i>
	<i>Moet ik den berg niet opgaan?</i>
	<i>Neen, mijnheer! dien moet gjí aan de linkerhand laten liggen.</i>
	<i>Is de weg door het bosch moeilijk?</i>
	<i>Gansch niet, ga maar regt uit, en gjí zult er komen.</i>

OEFENING IN HET LEZEN, SCHRIJVEN EN SPREKEN IN DE
HOOG EN LAGE TAAL.

REIS OVER JAVA.

§ 289.

HOOG.

Kawoelo gadah kadjēng badé késah datēng Soeroprienggo.

Poenopo sampéjan loemampah darat hoetawi noempak bahito.

Kawoelo badé loemampah darat dhalēng Soeroprienggo, wangsoel kalajan bahito hassep.

Sahoepami sampéjan loemampah darat městhī sampéjan uggagēmmo roto hingkang koewat.

Soho malih moegi sampéjan béktoho passipoon toewan Résidén.

Sampoen sampéjan liptjo béktojotro hingkang mawi hing mèrgi kadhamél bajarannipoon kernet.

Mangké koeseer kawoelo kéng kénne loemampah lélénnan.

Mangké kawoelo sérattipoenoppo hingkang héndhah, hingkang kawoelo tiengngali hing mèrgi.

Sampoen sampéjan loemampah salaminipoon hing mèrgi jagéng, nangnging sampéjan noewoенно hidhi dhalēng toewan Residén, soepadhōs boengngahhaké sampéjan keengningngi loemampah lélétte négori.

Hing Bögör moegi sampéjan niengngali sélo toelis.

Doesoen Tjampijo ngalang koengngi perjoegi.

Hing bögör poenopo wöntén pasanggrahhan sahé?

Pasanggrahhanipoen ngalangkoengi pérjoegi soho tijang

LAAG.

Akoe dhoewé njat harép loengngo marang Soerobojo.

Hopo kowé loemakoe darat hoetowo noenggang prahoe?

Hakoe harép loemakoe darat marang Soerobaijo lan tékko Soerobaço balik karo kapal lasép.

Sahoepomo kowé loemakoe darat městhī kowé gawéjo kréto sing koewat.

Lan manningngé kowé městhī gowoho passé T'owan Résidén.

Hodjo kowé lali gowo doeuit sang mowo néng dhalan ginawé bajaranné kernet.

Méngko koeseer tak warahé loemakoe lóbnan.

Méngko tak toelissanne hopo sang hannéh sang tak dhélené néng dhalan.

Hodjo kowé salawasé loemakoe néng dhalan gédé tapi djalokko hidhi marang toewantowewan Résidén sopojo kowé girangngi kennoho loemakoe sadjróning négoro.

Néng Bögör kowé dhélené ngo watoe toelis.

Dhéso Tjampijo ngaloewij i bagoesé.

Néng bögör hopo hono pasanggrahhan bétjik.

Pasanggrahhané ngaloewij i bétjik lan ning kono hoeuwong

Ik heb het voornemen eene reis naar Sourabaija te doen.

Zult gj over land of over zee gaan?

Ik zal over land naar Sourabaija reizen en van Sourabaija met de stoomboot terug komen.

Als gj over land reist, moet gj een zeer sterke wagen hebben.

Ook moet gj een pas van den Resident bekomen.

Gj moet niet vergeten duiten mede te nemen om onder weg aan de loopers te geven.

Ik zal den koetsier gelasten bedaard te rijden.

Ik zal eene aanteekening houden van het merkwaardige, dat ik onder weg zal zien.

Gj moet niet altoos op den grooten weg reizen, maar aan de Heeren Residenten verzoeken u het genoegen te verschaffen de binnenlanden te mogen bezoekeu.

Op Buitenzorg moet gj de batoe toelies gaan zien.

Het landgoed Tjampia is ook zeer schoon.

Is er een goede herberg te Buitenzorg?

De herberg is zeer goed, en men heeft er een prachtig ge-

HOOG.

keengnging niengngali saking ngriko Salak ngalangkoengngi bagoes.

Taman sarto dhalémmipoon kangdjéng Toewan Bessaar hinggih ngalangkoengngi pér-joegi.

Mërgi dhaténg Tjandjoor ngalangkoenhangi soesah.

Kapalsami bútén sagét narik kréto m'ngnginggil.

Ngriko tjang masang mahéso sékkawan hoetawi nén-ném hinggadjéngngan kapal sékkawan wahoe hingkang narik kréto dhaténg portjoeking hardhi Méga mëndong.

Mërgi njorkanni tetiengngalan ngalangkoengngi héndah.

Hardhi sami singngit.

Sampoen ratoes-ratoes ta-hoen laminipoen tjéék hing négarí Bogör wónten négarí Padjadjaran, hingkang rinoes-sak hing rodjo Modjolengko.

Mërginé ngalangkoengngi soesah kantös tjang maudap saking roto, loemampah mieng-gah hardhi.

Ki dhémmang mërgi niki dhiko kengkén dhandhössi.

Dhiko mësthi kengkénno né-gör wiwitan seppoeh nikoe hingkang jén rebah, dhadhöss bilahénni.

Séndhiko toewan mangké henggal kawoelo printahhané.

Prijantoon dhiko printahhi kampoeng ngikoe kengkén më-dhal tjang sadhoso dhadhössi mërgi niki.

Dhiko printahhi wiwitan se-poeh niki katégörro toewin kahoböngnggo.

Poenopoho tjang ngardhi mriki sami saténgngah woedho.

LAAG.

kënno dhééng goenoeng Salak loewiji bagoes.

Kébon lan normajé Toewan Bessar hijo ngaloewiji bagoes.

Dhalan marang Tjandjoor ngaloewiji soesah.

Djaran podo hóra biso narik kréto mandoewoer.

Köno wóng masang këbo papat hoetowo néném hingngareppan djaran papatmahoë sing narik kréto marang poeijoe king goenoeng Mega mëndong.

Dhalan nauwéh pandhélengngan ngaloewili bagoes.

Goenkoeng podo singngit.

Wis ratoes-ratoes ta-hoen lawasé tjaéék négoro Bogör hono négoro Padjadjaran sang dji-roesak marang rodjo Modjopahil.

Dhalanné ngaloewiji soesah kapak wóng moedoentélko kréto mëllakoe moenggah goenkoeng.

Dhéémmang dhalan kijé kóng-könneñ dhandhaanni.

Kowé mësthi kóngkönno né-gör wiwitan toewo likoe, sang-mowo jén roebóch dhadhi bila-hénni.

Hijo béljik toewan mëngko sahiki hoego tak printahhané.

Pigaji printahhono kam-poeng ngikoe kóngkönneñ mëttoo wóng sapeloeh dhandhaanni dhalan niki.

Printahhono wiwitan toewo hiki katégörro hoetowo kahoböngnggo.

Hopoho wóng goenkoeng kéné podo saténgngah woedho.

sigt op het gebergte Salak.

De tuin en het paleis van den Grooten Heer zijn ook zeer fraai.

De weg naar Tjanjor is zeer moeijelijk.

De paarden kunnen den wagen niet naar boven trekken.

Er worden vier en soms zes buffels voor de vier paarden gespannen, welke den wagen tot den top van den Megamendong trekken.

De weg levert heerlijke gezichten op.

Het gebergte is zeer eerbiedwekkend.

Digt bij Buitenzorg lag honderde jaren geleden, het rijk van Padjadjaran, dat door den vorst van Madjapahit is overweldigd.

De weg is zeer moeijelijk, zoo dat men somtijds uit den wagen gaat en te voet den berg beklimt.

Demang! gij moet dezen weg in orde laten brengen.

Gij moet die oude boomten laten omhakken, want als zij vallen, zouden zij ongeluk kunnen veroorzaken.

Goed, mijnheer! ik zal dadelijk daartoe order geven.

Priaai, geef last, dat uit die kampong tien arbeiders komen om dezen weg goed te maken.

Beveel dat die oude boomten omgehakt of afgebrand worden.

Hoe komt het, dat de bergmensen hier half naakt zijn?

HOOG.

Poenikoe taténnipoen týang ngriki.

Sawénnéh bótén gadah soho bótén sagéet noembas pangngangge.

Poenikoe pantjoeran pérjoegi.

Tojo poenikoe bénning soho hassérrép.

Hing wono ngriki wónien siemannipoen.

Ngriki kat!hah siemannipoen.

Dhéréng lami wónien týang gangsal dhéni glandang siemo saking kampoeng poenikoe.

Poenípo týang wónien hing kampoeng poenikoe bótén ngalangkoengngi hadjrih siemo.

Bótén t, ang samponen tatélan sawénnéh týang séppoech séppoechliipoen dhéni télo simmo.

Ngriki kawoelo niengali paksi héndhal héndhal.

Séndjoto kawoelo bekto mriki kawoelo hndjéng njéndjoto paksi poenikoe.

Samporn dhaloe, soemanggo sammi bídal.

Wantané kampoeng poeniki poenipo.

Wantannipoon kampoeng poeniki Tjipannas, hingkang mawi hing ngriki wónien soembé ran wédhang.

Ngriki kathah wowóhan négarí wélandhi.

Po'niki tamanné sientén.

Taman po'niki kagorong-ngannipoen kangdjéng toewan Bésscar.

Lénboe wéllandhi sammi këmo soho njoekani pérressan hagoeng.

Péñiraman ngriki pérjoegi dhinamél si'am týang sakit.

Sagéet dhoemorgi Tjyandjoer dhientén niki?

LAAG.

Hikoe toemané wóng kéné.

Sawénnéh miskin lan nörá biso toekoe pangnganggo.

Hikoe pantjoeran bagoes.

Banjoe hikoe bénning lan nadém.

Néng ngalas kéné hono matjanne.

Kéné hakéh matjané.

Dhoerorong lawas hono wóng liemo djiglandang matjan tékko kampoeng ngikoe.

Hopo wóng ngono kampoeng ngikoe hóra ngaloewihu wédhí matjan.

Hóra, wóng wis toeman lan sawénnéh wóng to'wo toe-wánné djipangngan matjan.

Kéné hakoe dhéréng hakéh manook bagoes.

Bédkoe gawanén, hakoe harép bédil mannoek kiekoe.

Wis söré, hójo podo boedal.

Harané kampoeng ngiki hopo.

Harané kampoeng ngiki Tjipannas, sangmowo kéné hono soembéran wédhang.

Kéné hakéh wowóhan négoré wéllondho.

Hiki kebúnne sopo.

Kébúnuki goepékké toewan Bésscar.

Sapi wéllondho podo lém-moe-lénmoe lan nawéhi soesoe hakéh.

Pangngandhoesn niki bétjik ginawé jadhoes wóng loro.

Biso tékko Tjijandjoor dhueno hiki?

Dat is de gewoonte dier menschen.

Sommige zijn arm en kunnen geene kleederen koopen.

Dat is een prachtige waterval.

Dat water is zeer helder en koel.

Zijn hier ook tijgers in het woud?

Er zijn hier veel tijgers.

Uit die kampong zijn onlangs vijf mensen door de tijgers weggehaald.

Zijn die mensen in de kampong niet zeer bang voor de tijgers?

Neen, zij zijn er aan gewoon en sommige hunner voorouders zijn ook door de tijgers opgegeten.

Ik zie hier veel fraaie vogels.

Geef mijn geweer, ik wil er eenige schieten.

Het wordt reeds laat, wij zullen maar voortreizen.

Hoe wordt deze kampong genoemd?

Deze kampong heet Tjipannas, omdat hier een bron van warm water is.

Hier zijn vele Hollandsche vruchten.

Van wien is deze tuin?

Deze tuin is van den Grooten Heer.

De Hollandsche koeien zijn zeer vet en geven veel melk.

Het bad is hier zeer goed voor zieke menschen.

Kunnen wij dezen dag nog te Tjandjoer komen?

HOOG.

*Hinggih toewan! nangnung
soemonggo bidal semmangkin.*

Nëddi ngoendjoek.

*Sampoen ngoendjoek tojo
poeniki kathah poeniko, has-
serrép soho jén tijang dhéréng
nate dhadhös sakit mërgi tojo
poenikoe.*

Sampéjan mienggah hingroto.

Gén sampéjan pinarak sahé.

Soemonggo, Koeser! lélénnan.

*Tijang kampoeng ngriki
sammi këdhah niengali.*

Tëgil kopi poenikoe pérjoegi.

*Rësidensi Priyangngan më-
dhal kopi ngalangkoengi ha-
goeng.*

*Kierang sapös soho wöntén-
ning Tj, andjoor.*

*Koeseer dhiko békto dhaténg
grijo séwo (herberg).*

*Sampéjan mandap saking
roto sampoen dhoemoegi hing
Tijandjoor.*

*Sélamét dhoemoegi hing
Tijandjoor.*

*Sidin dhandhösan koelo
dhiko lebëttakën pangkéng ni-
koe kang kiwo.*

*Koeseer sampéjan pariengi
sarœpijah.*

*Roto dhiko prikso sarto
dhiko këngékn gémmoek.*

*Jén wöntén hingkang risak
dhiko këngkén dhandhössie.*

*Hing ngriki borién wöntén
pandé.*

*Hinggih wöntén pandé,
naungnung kagoengnganni-
poen Goepérmén.*

*Toewan tössannipoon gél-
liendiangan sami tépis.*

*Mangké kawoelo njorwoen
toewan Risidén këngkén nieng-
ngali pandé ngalérérssakën
roto poenikoe.*

LAAG.

*Hijo toewan! nangnung hajo
boednl sahiki.*

Djalok NGOEMBÉ.

*Hodjo ngoembé banjoe hiki
hakéh-hakéh hikoe, hadém lan
jén wöng dhoeroeng to-man
dhadhi loro mërgo banjoe hikoe.*

Moenggahho kréto.

Görnroe loenggoeh bëtjik.

Hajo, Koesier lüönnan.

*Wöng kampoeng kéné podo
koedhoe dhééng.*

Kebün kopi jikoe bagoes.

*Rësidensi Priyangngan
mëtoe koepi ngaloew, i hakeh.*

*Koerang sapös lan nono néng
Tj, an-joor.*

*Koeseer gauwanén marang
hoemah séwo.*

*Mordoranno tékko kréto wis-
tékko Tijanjoor.*

Sélamét tékko Tijandjoor.

*Sidin barang barangkoe lë-
bökno kammarikoe sing tèng-
ngén.*

*Koeseer wéunéhono sarœ-
pijah.*

*Kréto priksannén lan kóng-
konnén gémmoek.*

*Jennono sing poetoeng
kóngkonnén bëtjikno.*

Kéné hóra nono pandé.

*Hijo hono pandé tapi pan-
déne Goepérmén.*

*Toewan wëssiné gëlliendieng-
ngan sami tépis.*

*Mengko hakoe djaloek Toe-
wan Risidén kóngkön mëikso
pandé lan bëtjikno kréto hikoe.*

*Ja wel, Mijnheer! maar dan
moeten wij nu vertrekken.*

Geef wat drinkwater.

*Gij moet niet veel van dit
water drinken, het is te koel,
en wanneer men er niet aan
gewoon is, wordt men er ziek
door.*

Klim in den wagen.

Zit gij goed?

*Welaan, Koetsier! rij be-
daard.*

*Het kampong's volk is hier
zeer nieuwsgierig.*

Dat is een fraaie koffijtuin.

*De Preanger Regentschappen
leveren zeer veel koffij.*

*Nog een post, en wij zijn te
Tjanjor.*

*Koetsier! gij moet ons naar
den herberg brengen.*

*Stap uit den wagen, wij zijn
te Tjanjor.*

Welkom te Tjanjor.

*Siedin! breng mijne goederen
in die kamer, aan de regter
zijde.*

*Geef een ropij aan den Koet-
sier.*

*Zie den wagen na, laat den-
zelven smeeren.*

*Als er iets gebroken is, moet
het gemaakt worden.*

Hier is geen smid.

*Ja, hier is wel een smid, doch
van het Gouvernement.*

*Mijnheer! de ijzeren banden
van de wielen zijn zeer dun.*

*Ik zal den Heer Resident ver-
zoeken, door den smid den
wagen te laten nazien, en in
orde te doen brengen.*

HOOG.

Dhiko nēdi kalam dawēt lan dhē lantjang.

Sērrat poeniki dhiko hatoerrakēn kangdjēng Toewan Rēsidén soho tabé kawoelo hingkang kathah-kathah.

Toewan Toewan Rēsidén kientoen tabé.

Sampéjan njoewoen nēdo hingkang sahé.

Tētēdan sampoer sēdijo.

Ngriki soesah pikantoek tētēdan tjoro Wēllandhi.

Hipahhipoen nawis.

Rēginé hanggoer rawon ngriki piēntēn sēbotōl.

Tigang rorpijah Toewan.

Hingkang sahé sēbotōl pien-tēn.

Ngriki soesah pikantoek hanggoer sahé.

Hing Bēawai hanggoer tōng sami dhén wadahi hing pēthi.

Wastannipoen dhipatōs Tijandjoor sientēn.

Wastannipoen Raden nadhipati Prawiro Dhirēdjō.

Pijambakkipoen paring na-joeban ramé.

Halōn-nalōn nēgari poenikoe sahé hēggenné.

Wringngin poenikoe lajang-ngipoen kējō.

Jén wōnlēn tijang pitoe na-nēm wringngin mēnnawi san-noenggal bōlēn tjoekoel.

Sientēn hingkang tjoekoel waringnginnipoen bēdjo.

Kiwo poenikoe dhalēmmipoen Dhipatōs.

Grijō ngadjēng poenikoe wastannipoen?

Poenikō nopo mēssigit.

Tijang bēdjo datēng koelo jén mriki wōnlēn pawadjangngan kapal.

LAAG.

Djaloko kalam mangsi lan dhēlorwang.

Lajang ngiki hatoerno toe-wan Rēsidén lan warahēn jén nakoe ngatoori tabéh hakéh-hakéh

Toewan Toewan Rēsidén kierim rabé.

Djaloko mangangan sing bētjik.

Pangnganan hoewis sēdijo.

Kéne soesah hōlēh pang-nanan tjoro wēllindho.

Hōpahhé larang.

Rēgané hanggoer rolo kéné piro sabotōl.

Tēloeng roepijah, Toewan.

Sing bētjik sabotōl piro.

Kéné soesah hōlēh hanggoer bētjik.

Hono Bēawai hanggoer tōng podo dji madahi pēthi.

Haranné dhipati Tijandjoor sopo.

Haranné Radén Dipati Pra-wiro Dhirēdjō.

Déwékké hawéh najoeban nénak,

Halōn nalōn nēgoro hikoe bētjik hēggonné.

Wringngin nikoe lajang-ngaanne hēnnak.

Jén nnono wōng pitoe nan-dhoer wringngin mēnnowo sidji hōra toekoel.

Sopo sing toekoel warieng-nigené bēdjo.

Kiwo hikoe hoemahé dhipati.

Hoemah ngaréppikoe ha-raanne?

Hikoe hopo mēssigit.

Wōng toetoer marang nga-koe kéné hono wadjangngaanne djaran.

Vraag pennen, inkt en pa-pier.

Breng dezen brief aan den Heer Resident, en zeg, dat ik u vels groeten zend.

Mijnheer! de Heer Resident laat u groeten.

Vraag een goed middagmaal.

Het eten is reeds gereed.

Het is moeijlik om hier Hollandsche levensmiddelen te bekom.

Het transport kost zeer veel.

Hoe veel betaalt men hier voor eene flesch slechte wijn?

Drie gulden, Mijnheer.

Hoe veel voor eene flesch goede wijn?

Het is zeer moeijelijk hier goede wijn te bekommen.

Op Batavia wordt de vatwijn afgesapt en in kisten gepakt.

Hoe heet de Regent van Tjan-joor?

Hij heet Radin Adipatti Pra-wiro di Redjo.

Hij heeft zeer aangename partijen.

Het plein van de Negerij is zeer lief gelegen.

Die Warienginboomen geven eenen aangename schaduw.

Als zeven menschen Waring-inboomen planten, komt er misschien geen een op.

De persoon, wiens boom opkomt, is gezegd.

Daar links is het huis van den Regent.

Dat voorste huis heet?

Dat is de moskee.

Men heeft mij gezegd, dat hier een paardenstoeterij is.

HOOG.

*Hinggih toewan weddhalan
ngriki sami pérjoegi pérjoegi.*

*Ngriki wónien koedho harab
djalér hingkang rëgi séwoe
Dharham.*

*Kawoelo këssél mërgi loe-
mampah.*

*Mangké kawoelo tjoebine
néndhro.*

*Ngriki hasrép lërrës, tÿang
këmmool bõtén dhadhës poe-
nopo.*

Néndhro sahé toewan.

Kéltjo késah-lilém, jén këssél.

*Siedhin hing mangké poekoel
pienlén.*

*Poenopo soerjo sampoen
mëdhæl.*

*Dhéréng toewan taksih poe-
koel gangsal.*

*Nédi samangkök kahwo ka-
woelo hasérrepl.*

*Tÿang hing négari wëllandhi
bõtén përtjadhës jén hing ta-
nah Djawi kadang ngasërrép.*

*Kawoelo hadjëng midhër-
midhër.*

Négari poenniki pérjoegi.

Mérginipoon sami radhin.

*Kangdjéng Toewan Resident
Pan der Kapellen kathah nja-
hëkhakën Tijandjoor.*

*Tÿang ngriki sami bagoes
sajoe majoe.*

*Tÿang Tijandjoor mësseohoer
bagoessipoen tjahannipoen.*

*Tÿang héstrinipoen lampah-
hipoen lënggang-lënggang.*

*Tÿang héstri ngriki sammi
kalajan tÿang sannés.*

Lard-laré podo manis.

*Sanoenggal bõtén wöntén
hingkang boerik.*

*Sampoen lami hannak-
hannak sami dhën tanëmmi
tjatjar.*

LAAG.

*Hyo toewan kéné wëtönne
bagoes-bagoes.*

*Kéné hono djaran narab laan-
nang sang régo séwoe dhienar.*

Hakoe këssél mërgi loemakoe.

Mëngko tak djadjallé toeroe.

*Kéné hadëm lëmmën, wöng
këmmool hëra dhadhi hopo.*

Sëlamët toeroe toewan.

*Hénnak loengngo toeroe, jén
këssél.*

Siedhin saliki poekoel piro.

Hopo srëngngëngé wis mëtoe.

*Dhoeroeng toewan hiséh
poekoel limo.*

*Djalook samangkok kopi ha-
koe hadëm.*

*Wöng ning négoro wëllondho
hëra ngandhël jén ning tanah
Djowo kadang ngadëm.*

Hakoe harëp midhër-midhër.

Négoro hiki bagoes.

Dhalaanné podo roto.

*Toewan Resident Pan der
Kapellen hakéh bagoessakën
Tijandjoor.*

*Wöng kéné podo bagoes sa-
joe majoe.*

*Wöng Tijandjoor mësseohoer
bagoessé tjahjaanné.*

*Wöng wadhiënne lakoéné lëng-
gang-lënggang.*

*Wöng wadhën kéné podo
kalawan wöng iyo.*

Hannak-hannak podo manis.

Sidji hëra nono sang boerik.

*Wis lawas hannak hannak
podo dji tandhoeri tjatjar.*

*Ja, Mijnheer, hier worden
zeer schoone paarden gefokt.*

*Er is hier een Arabische
hengst, welke duizend dukaten
waard is.*

*Ik ben zeer vermoeid door
de reis.*

Ik zal trachten te slapen.

*Het is hier zeer koel, men
kan hier wel een deken velen.*

*Goeden nacht mijn Heer!
Het is zeer aangenaam te gaan
rusten, als men vermoeid is.
Siedin! hoe laat is het?*

Is de zon al op?

Neen Mijnheer, het is vijf ure.

*Breng mij een kop koffij, ik
ben koud.*

*Men zal in Holland niet ge-
looven, dat het op Java koud
kan zijn.*

Ik wil gaan rondwandelen.

*Deze negorij is zeer netjes.
De straten zijn zeer geregd.
De Resident van der Capel-
len heeft Tjanjoor zeer veel
verfraaid.*

*Er zijn hier zeer schoone
menschen.*

*De Tjanjofezzen zijn beroemd
door het waas van hun gelaat.*

*De vrouwen hebben eenen
fieren gang.*

*Zij zijn hier zoo als op vele
andere plaatsen.*

De kinderen zijn zeer lief.

*Er is geen een, welke pok-
dalig is.*

*Reeds sedert lang zijn al de
kinderen hier ingeënt.*

HOOG.	LAAG.	
<i>Waroeng ngriki sami pér-joegi.</i>	<i>Waroeng kéné podo hapik-hapik.</i>	<i>De winkels zijn hier zeer netjes.</i>
<i>Dhilah poenikoe kathah goe-nannipoen.</i>	<i>Dhamar koewé hakéh goe-naanné.</i>	<i>Die lantarens zijn zeer nuttig.</i>
<i>Poenikoe gedong ponopo.</i>	<i>Hikoe gedong ngopo.</i>	<i>Welk gebouw is dat?</i>
<i>Hikoe grédjo toewan.</i>	<i>Poeniko grédjo, toewan.</i>	<i>Dat is de kerk, Mijnheer.</i>
<i>Kawoelo miharso jén soek-boemi héndhah.</i>	<i>Hakoe ngroengoe jén Soek-boemi bagoes.</i>	<i>Ik heb gehoord dat Soek-boemi een schoon land is.</i>
<i>Kawoelo sampoen ngriko soho kétjo ngriko.</i>	<i>Hakoe hoewis mrono lan-nénnak kono.</i>	<i>Ik ben er geweest, en vind het zeer aangenaam.</i>
<i>Kathak kěbón kopi hagéng-hagéng.</i>	<i>Hakéh kěbón kopi gedé-gedé.</i>	<i>Er zijn grote koffijtainer.</i>
<i>Kawoelo bótén kóbér nieng-ngaalli.</i>	<i>Hakoe hóra kóbér dhéleng.</i>	<i>Ik heb geen tijd om er naar toe te gaan.</i>
<i>Kawoelo hadjéng bidal sa-dhérénggé poekoel pitoe.</i>	<i>Hakoe harép mangkat sa-dhoeroengé poekoel pitoe.</i>	<i>Ik wil nog voor zeven ure vertrekken.</i>
<i>Kéngkén masang roto.</i>	<i>Kóngkonnéñ masang kréto.</i>	<i>Laat den wagen inspannen.</i>
<i>Dhandhósan dhíko toto kang sahé, sampoen kantos ngéwoehi koelo.</i>	<i>Barang-barang tataannéñ sang béljik hodjo kasi ngéwoehi jakoe.</i>	<i>Plaats de goederen zoodanig dat zij mij niet hinderen.</i>
<i>Kawoelo hadjéng sarap roe-mjin.</i>	<i>Hakoe sarap dimin.</i>	<i>Ik zal eerst ontbijten.</i>
<i>Rekening dhíko tédi.</i>	<i>Rekening djaloekén.</i>	<i>Vraag de rekening.</i>
<i>Jotro niki dhíko soekakhaké kang gadah grýo séwo.</i>	<i>Doewit tiki wénnéhno sang dhoewé hoemah séwo.</i>	<i>Geef dit geld aan den herbergier.</i>

**MISSIVE VAN ZIJNE HOOGHEID DEN SOESOEHOENAN
VAN SOERAKARTA.**

Poenniko hingkang sèrrat, pro téndo toe-loes, mijds saking hiklas sing mannah hing-kang soetji, saking hingkang sinoehoen, kangdjéng soesoehoenan Pakoeboewono Sénopati Hingngalogo Ngabdoer Rahman Sajidin Panotogomo, hingkang kapingnum, hingkang kadatón nagari hing Soerakarto Hadining-ngrat, hingkang handarbénni tahtalatah hing noesjo Djawi sëdojo, soho hingkang tabé ha-kathah-kathah, doematéngngó hingkang hé-jang kangdjéng Toewan, hingkang ngagéng,

Deze brief, ten teeken van opregtheid, voort-komende uit vriendschap, van het zuiver hart, des gebieders, den doorluchtigen Soesoehoenan Pakoeboewono Senopati Hingngalogo Ngabdoer Rahman Sajidien, Panotogomo de Zesde, hof houdende in de stad Soerakarto Hadinirgnrat, gebieder van de onderhoorigheden van het geheele eiland Java, vergezeld van zeer vele groeten, komt tot Grootvader den doorluchtigen Grooten Heer, die verstandig is, Hendrik Merkus de Kock, Kommandeur van de Groote Ster van

hingkang witjoksono, Hendrik Merkus de Kock, Koemandoer Saking Bintang hagēng hing nēgari Nedrelan, Litnan Djindral, Litnan Gouprenoer, kang hamakilli Gouprenoer Djendral, kang hangrérēhhakēn pradjoeritti-poen kandjēng Rodjo kang moho hagoeng, kang wōntēn hing darat miwah hing lahoet-tan, soho pamoedji koelo hingkang moegi-moegi pinandjangngēnno hingkang joeswo wi-loedjēng sarto kasarassan hing salami lami-nipoen, sannagarinipoen, satitjāngngipoen sadojo. Risampoening kadjo poenniko rēkē wijōssipoen héjang kangdjēng toewan, hingkang ngagēng hingkang witjoksono Goerna-doer Djendral kangdjēng héjang hakintoen sērrat doematēng pandjēnnēngngang koelo hinggih sampoen koelo tampēnni, poennopo hing sa-hoengngēlling sērrat sampoen koelo toepiksaanni sadojo hingkang kasērrat nēgari Botowijah kolo kaping sapisan woelan Djanawari; poenniko kangdjēng héjang sampoen kanampēnni pan-njēppēngngipoen hing paparéntahhan hagēng hing tannah Djawi ngriki saking hastannipoen héjang kangdjēng toewan hingkang ngagēn hingkang witjoksono Baron pan der Kapellen. Soho hing sapoeniko sakalangkoeng han-dadhōssakēn soeko pirēnnannipoen kangdjēng héjang hanglahirrakēn hing tarimo kasihlipoen kangdjēng héjang doematēng hing pandjēnnēngngan koelo, saking gēnnipoen sampoen kathahhangati'ngallakēn hing tēmmēn-tēm-mēn hambijantōnni doemaēng kangdjēng hé-jang, salamiennipoen kangdjēng héjang wōntēn hing Soerokarto hannjantosanni hing karsan-nipoen kangdjēng Goepremen, hamoerih moel-jakhakēn tantrēmming nēgari, sarto hannē-tappakēn hing pangngoewasannipoen kangdjēng Soeltan timoer, poennopo malih saking gē-

Nederland, Luitenant Gen., Luit. Gouverneur, waarnemend Gouv. Gen., Opperbevelhebber der magt (van den doorluchtigen Koning, die zeer groot is); die te land is en ter zee. Mijne wensch is dat (deszelfs) leven, moge verlengd worden in welstand, en in gezondheid tot altoos; (alsmede) zijn rijk en zijn volk te gader. Wijders heeft Grootvader, de doorluchtige Heer, die groot en verstandig is, de Gouv. Gen., (de doorluchtige Grootvader) eenen brief aan mij ge-zonden; ik heb denzelven voorwaar ontvangen, en deszelfs inhoud nagezien, (geheel) welke gescreven was te Batavia, tijdens den 1^e dag der maand Januerij; Grootvader had overgenomen het voeren van het bewind (hoog) over dit Java, uit handen van Grootvader den doorl., den grooten, den verstandigen Baron van der Capellen. Grootvader strekte het tot genoegen, deszelfs dank te openbaren aan mij, voor de menigvuldige blijken van ijverige medewerking, aan den doorluchtigen Grootvader, gedurende deszelfs verblijf te Soerakarta, ter ondersteuning van 's Gouv. pogingen, tot het herstellen van de rust des lands, en om te handhaven het gezag van den jongen Sultan, alsmede voor de blijken van de vaste vriendschap en toegenegenheid voor Grootvader. Dat ik konde verzekerd zijn,

nipoen hangatiengngallakén kahantéppanipoen prosobattan serto katrienannipoen doemaléng kandjéng héjang, pandjénnéngngan Koelo keengnging hanamtókkakén jén kangdjéng héjang hangngasto paparéntahhan tan sah karsó hanjoeprih handhadhössakén wiloedjéngngipoen sawarnienné bōngso hing négari ngriki, kangdjéng héjang hamésthí hinggih sangsojo, hamoerih poennopo hingkang badé handhadhössakén wiloedjéngngipoen habdi koelo sëdojo; milo kangdjéng héjang hakalijan pandjénnéngngan koelo sagéd-sagéd taksijo sami hanniñdakhakén sawarnienning prakawis hingkang kalajan santoso, soepadös sagéd hamoelyakhakén tantrémming nagari, hingkang dhéréng télep, hingkang sangngét hadhaméloesahhipoen hing ngatasseé titijang tannah Djawi kang poenikoe, pandjénnéngngan koelo sampoen kathah gennipoen hamitoeloengngi pradjoerit sarto koelo sampoen kathah lalabéttipoen hingkang prajoegi, soho nganlös hing sapoenniko tan-sah taksih hangatiengngallakén prajogienning padhaméllannipoen.

Wondénnings kakang mas Pangeran Harrijo Koesoemo Joedo mènggah hing kangdjéng héjang hamastanni sakalangkoeng dènnings prajogi henggènnipoen kapitadjéngngan hanglampahú hajahhan koelo; hing sakathah kathahhipoen hamoeng bab, kéringgan hingkang mikantoekki; sangéet wondénnings pandjénnéngngan koelo sakalangkoeng kéringgan hing ngatasseé habdi-habdi koelo sëdojo, sarto pandjénnéngngan koelo sakalangkoeng henggén koelo kagoengugan kérso hamoerih wiloedjéngngipoen habdi koelo, milo kangdjéng héjang sampoen pitadjéng jén koelo badé témméntémmén, jén koelo karsó hangitjallaken sakathahhé hanniñtannipoen hawón kraman

dat Grootvader, hield het bewind niet alleen om te doen worden gelukkig, alle soorten van volk van dit land, (maar) dat Grootvader voorwaar bijzonder betrachtte, al hetgeen dienstig was om gelukkig te maken, al mijne onderdanen, waartoe Grootvader met mij nog in het werk stelt gezamenlijk, om te doen invloed hebben alle middelen, welke heilzaam zijn, ten einde de rust te herstellen van het land dat nog niet rustig is, hetwelk zeer veel moeite veroorzaakt aan de mensen op Java. Dat ik veel heb kunnen helpen met troepen, en ik er vele goede heb geleverd, en tot nu toe nog doe zien goede diensten.

Dat mijn ouder broeder Pangeran Harrijo Koesoemo Joedo bij grootvader bekend staat, als zeer goed, daar hij het vertrouwen bezit tot het uitvoeren mijner bevelen. Dat zeer veel door invloed verkregen wordt, zijnde mijn invloed op al mijne onderdanen zeer groot, en dat ik bijzonder mijnen wensch kon (koesteren), opdat gelukkig zijn mijne onderdanen, want grootvader is overtuigd, dat ik voorwaar wil doen verdwijnen, de menigvuldige slechte oogmerken van der roover Pangeran Dipo Negoro en Mangko Boemi, welke

Pangeran Dipo Negoro kalih Mangkoe Boemi hing ngatassipoen doemateng titjang tannah Djawi. Hingkang poeniko pandjennengngan koelo hatépanggarémbak kalih toewan Resident hing Soerakarto hingkang sampoen kapitadjengngan héjang kangdjéng toewan Djendral. Hingkang poenniko sakalangkoeng langkoeng hing tarimo kasih koelo soho pi-rénnannipoen hing galih koelo, kalajan koelo hangatoerri hakathah kathah tabé doematen kangdjéng héjang, soho doemateng mipro poennopo sahéstienning mannah kawrat hing dalém sërrat.

Sinërrat Négari Soerakarto Hadiningngrat hing dientén këmmies tanggal ping kawanlikoer Woelandjoemadilakir hing ta-hoen Wawoe hangkanning wareo 1753.

MISSIVE VAN DE VOOGDEN VAN DEN JONGEN SULTAN
VAN DJOCJOCARTA.

§ 290. *Poeniko sërrat soho hassih trisno kalajan tabé hoermat hingkang kathah-kathah, saking wakil dalém Pangeran Harjo Moerdanningnrat hakaljan Pangngéran Harjo Pannoelar, hawil namarnipoen hingkang si-noehoen kangdjéng Soeltan Hamangkoe Boewono Sénopati Hingngalogo Ngabdoer Rahman Sajidino Ponoto Gomo, Kalipatolah hingkang kaping 5. hingkang hakédatón né-gari hing Ngajogijakarta Hadiningngrat.*

Katoerro hingkang héjang toewan kangdjéng hingkang witjakseno Goërat Aleksandér Gerar Pilip Baron van der Kapellen, hingkang moegi ginandjarro karathardjan wi-loedjéng hing salammi lamiennipoen hing dalém doenjo poeniko.

Sasampoening kadjo poeniko, hawijé-

zich een regt aanmatigen over de bevolking van het eiland Java. Ik ontmoet en stem overeen met den Resident te Soerakarta; welke reeds de vertrouweling is, van Grootvader den Heer Generaal.

Hierover ben ik bijzonder dankbaar, en zeer verheugd in mijn hart, en zend veelvuldige groeten aan Grootvader en aan Mevrouw, al wat ik dacht in het hart, is geladen in den brief.

Geschreven te Soerakarto Hadiningnrat, op Donderdag, op den 24^e van de maand Djoe-madil Achir, het jaar Wau, in het jaar 1753.

Deze toegenegen brief komt met menigvuldige groeten en eerbied van de voogden (prinsen) Arijo Mordan Ningrat en Pangeran Harijo Pannoelar uit naam van zijne Hoogheid den Sultan Hamangkoe Boewona Senopati Hingngalogo Ngabdoer Rahman Sajidino Ponotogomo Kalipatola den 5^{den}, welke zijn hof houdt in de stad Djocjokarta Hadiningnrat.

Aan grootvader den doorluchtigen, den verstandigen heer Godert Alexander Gerard Philip Baron van der Capellen, hij moge gezegend worden met gezondheid en welvaart, bij voortduring in deze wereld.

Na het bovenstaande geef ik te kennen, dat

koelo hinggih sampoen hatampi pakintoen-nipoen s̄errat, hangdjēng héjang hingkang kass̄errat, hing nagari Botowijah tanggal kaping 31. sasi Desembur tahoen 1825.

Soho koelo sampoen hannoepiksanni sahdjēmannipoen hing s̄errat sedojo hingkang moengngēl hing s̄errat kangdjēng héjang ha-soeko hoeningngo doematēng hing koelo jén kangdjēng héjang soemēdijo badé koendoer doematēng hing nēgari Wēlandi, sarto badé hammasrahhakēn paparrēntahhan hing nagari Nedērlan Hindio, doematēng kangdjēng toewan Litnan Djindral, Litnan Goeprenoer Hendrik Merkoes de Kock, hingkang badé dadōs héjang koelo, hingkang poenniko kang-djēng héjang hassoeko pēngngēt datēng hing koelo, hammitoehoe wo sakathah hing pirēm-baggipoen kangdjēng toewan Litnan Goeprenoer Djēndral wahoe, hingkang sampoen kahatoerrakēn, hoetawi hingkang badé kahatoerrakēn hing tēmbé doematēng hing koelo, hawit hingkang nomo kangdjēng Toewan Litnan Djindral, Litnan Goeprenoer, soepadōs hagēngngō hing kalohoerran koelo hangngasto kēprabōn; soho sagēddo hambijantōnni hing karsannipoen kangdjēng Goepremēn; poennopo malih misoewoer hing kahotelamēn-nipoen hingkang sarto pikantoek hing sih-hipoen goesti Allah hingkang hammoeprin-gatti paparēntahhanning pororatoe hoetammi.

Hing woessannannipoen pamoedjēnnipoen kangdjēng héjang hingkang moegi koelo hamanggyo wiloadjēng kathah, sarto nēgari Ngajogjokarto waloejoho hing tantrēmmipoen, soepadōs rahhardjho, poennopo malih titijangngipoen mantoen hēnggēnnipoen ha-mēmēdjahhi, hangngrerajah, toewin hangngrisak, sagēddo sammi pikantoek pamēdal-

ik wel ontvangen heb, den gezonden brie f van den doorluchtigen grootvader, welke geschreven is te Batavia, op den 31. van de maand December des jaars 1825.

Ook heb ik onderzocht den inhoud van den geheelen brief: het vervatte in denzelven (was, dat) de doorluchtige grootvader aan mij geliefst kennis te geven, dat Zijne Ed. het voornemen heeft om te zullen terugkeeren naar het land Holland, en om over te geven, het bestuur van Nederlandsch Indië, aan Zijne Excellentie den Heer Luitenant Generaal, Luitenant Gouverneur Hendrik Merkus de Kock, die mij ten grootvader wordt. Dat de doorluchtige grootvader geliefst te vermanen aan mij zeer hartelijk, om op te volgen de raadgevingen van Zijne Exellentie den Heer Luitenant Gouverneur-Generaal, die bereids zijn aangeboden, of die nog zullen worden aangeboden aan mij in naam van Zijne Excellentie den Heer Luitenant Gouverneur; opdat opgeluisterd worde, mijne verheffing bij het aanvaarden van den rijkstroon; en om te kunnen ondersteunen de oogmerken van het edele Gouvernement; en wijders ik beroemd worde als de braafste vorst, en deelachtig worde de gunst van den Heere God, die bekroont de regeering van alle brave vorsten.

Na deze betuigingen wenscht de doorluchtige grootvader, dat ik moge verwerven veel geluk en het rijk van Djokjokarta verlevendige door rust, opdat het bloeien, en wijders deszelfs inwoners terugkeeren van het moorden, rooven en verwoesten, en door allen verkregen worden de voortbrengselen van hunnen grond onder de bescherming van het edele Gouvernement. Hier-

lipoen passiténipoen hingkang kalajan pangngajoennipoen kandjéng Goepernemen. Hingkang poeniko kangdjéng héjang! sarehning kangdjéng héjang hasoeko hoeningngo doe-maténg hing koelo sangking prékawis badé kondoerripoen kangdjéng héjang daténg hing nagari Wéllandi, mèngkattén malih pasrah-hipoen kangdjéng héjang mènggah paparéntahhan hing Négari Nédérland hindjyo, doe-maténg kangdjéng toewan Litnan Djindral, Litnan Goeprenoer Hendrik Merkoes de Kock, hingkang bađé dadös héjang koelo; hinggih sakélangkoeng - langkoeng tarrimo kassih koelo doematéng kangdjéng héjang, pamoedji koelo sakondoerripoen kangdjéng héjang sangking tannah Djawi daténg hing Négari Wéllandi, moegi hamanggyo kaloehoerran soho kahoermattan hingkang langkoeng hagéng sangking kahoermattan hingkang sampoen ká-léréhakén poeniko, soho malih hamanggyo hawiloedjéngngan karrahhardjan hing salammi-lamiennipoen.

Kalih dénnung malih kangdjéng héjang hassoeko pëngngé! doematéng hing koelo kads hingkang sampoen kaseboet hing ngadjéng wahoe. Hingkang poenniko hinggih sakélangkoeng tarrimo kassih koelo doematéng kangdjéng héjang, bötén kenging bötén hamésthí koelo hinggih hammitoeroet saka-thahhipoen hingkang dadös pirémbaggipoen kangdjéng Toewan Litnan Goeprenoer-Djindral wahoe, hingkang sampoen kahatoerrakén hoetawi hingkang badé kahatoerrakén hing témoé doematéng hing koelo; hingkang soe-padös handadösso hing kassahénnannipoen soho karahardjannipoen Négari koelo hing Ngajogjokarto Hadiningnrat, sabawahhipoen waloejoho kadös hingkang wahoe-wahoe; soepadhs hagéngngko kahoermattan koelo

over, doorluchtige grootvader! daar de doorluchtige grootvader geliefst kennis te geven aan mij, betrekkelijk de zaak van het terugkeeren van den doorluchtigen grootvader naar Nederland, en alzoo wijders van de overgave van den doorluchtigen grootvader van het bewind van Nederlandsch Indië, aan Zijne Excellentie den Heer Luitenant Generaal, Luitenant Gouverneur Hendrik Merkus de Kock, die op nieuw wordt mijn grootvader; inderdaad zeer dankbaar ben ik aan den doorluchtigen grootvader, wenschende ik, dat na teruggekeerd te zijn de doorluchtige grootvader, van het eiland Java in Holland, moge verwerven rang en aanzien, die veel hooger zal zijn, dan de eervolle betrekking die reeds nedergelegd is, en wijders moge verwerven welvaart en gezondheid gedurende zijn bestaan.

Wijders nog de doorluchtige Grootvader geliefde te vermanen aan mij, zoo als reeds is vermeld hierboven. Hierover inderdaad, zeer dankbaar ben ik aan den doorluchtigen Grootvader, (zou) niet kunnen, niet moeten, ik voorwaar opvolgen, alles dat wordt raadgeving van Zijne Excellentie den Heer Luiteant Gouverneur-General, dat reeds is medegedeeld of nog zal worden medegedeeld aan mij; opdat ontsta de vrede en de bloei van mijn rijk Djokjokarta Hadiningnrat, en de onderhorighedén herleven, zoo als vermeld is; opdat verhoogd worde mijne eer bij het aanvaarden van den rijkstroon, om te bevorderen de bedoelingen van het edele Gouvernement, opdat de Heere God moge schenken dat beroemd worde op de beste wijs, mijne regering in het

pangngasto koelo hing keprabōn, sagēddo ham-bijaniōnni hing sakarsannipoen kangajēng Goepremen soepadhbōs goesti Allah haparingngo moepangat misoewoero hoetammēnnipoen kraitōn koelo Nēgari hing Ngajogjokarto Hadiningngrat, hamanggih sangking pangngajoennipoen hing kangdjēng Goepremen.

Kasērrat Nēgari Ngajogjokarto tanggal 22 sasi Pebriwari tahoen 1826.

rijk van Djokjokarta Hadiningrat, verwervende (zulks) door de bescherming van het doorluchting Gouvernement.

Geschreven te Djokjokarta op den 22^e van de maand Februarij des jaars 1826.

JAVAANSCHE BRIEVEN MET DE VERTALINGEN.

. § 291. *Hingkang sērrat, sarto hingkang salam saking hingkang ngroko, kadjēng kijahi Toemmēnggoeng, Broto Hadhdhi Nogoro, Boepati hingkang hapilēnggah hing pannagari Tandēs. Katoerro datēng kang raji Rahadhdhēn Harjo Tjokro Koesoemmo, poetro Soerpringgo.*

Sasampoenné kadhijo soho poeniko, koelo sampoen tampi sērrattipōn haddi, hawijōe haddi kang hanggadahhi panoewoen, datēng hing koelo, koedhdho titjān, kang ngawit hadhdhi bōtēn hanggadahhi koedhdho titjān wahoe poenniko, hingkang poenniko hadhdhi sangngēt dhadhbōs soeko boengahhipoen mannah koelo, (dhadhbōs sahēstoe hadhdhi hangngakēn sadērēk datēng hing koelo), wondēnning hing mangkē hingkang sarēng kēlajan sērrat poenniko, koelo hangintoenni sanoenggil koedhdho, woeloe djēnni, kabēktō hoetoessannipoen hadhdhi, mantri nammipoen Mangngoen Sari, koelo paringngakēn kimawōn, datēng hing ngadhdhi kang soepadhdhbōs titijamnipoen. Kalājan koelo ngatoeri bakti, datēng hibaennipoen hadhdhi, Rahadhdhēnnajoe.

Pannagari Tandēs, tanggal 7 sāsi Djoem-maddillawal, tahoen 1753.

BROTO HADHDHI NOGORO.

De brief en de groeten van den ouderen broeder, den edelen Heer Tommonggong, Broto Hadhdhi Nogoro, Regent, die gezeteld is in het landschap Tandes, worden aangeboden aan den jongeren broeder Raden Harijō Tjokro Koesoemmo, geboortig van Soerabaja.

Na al het bovenstaande; ik heb reeds ontvangen den brief van den jongeren broeder, te kennen gevende dat hij een verzoek heeft aan mij om een rijpaard, omdat de jongere broeder geen rijpaard bezit, daarover, jonger broeder, wordt verblijd, verheugd mijn gemoed, daar de opregtheid blijkt, dewijl de jongere broeder mij broeder noemt. Wijders nu gezamenlijk met dezen brief zend ik een paard af, hebbende geelachtig haar, wordende gebragt door den zending van den jongeren broeder, genaamd: Mangngoen Sari, ik geef het slechts ten geschenke, opdat het (broeders) rijpaard worde, en ik bied aan mijne hulde aan de moeder van den jongeren broeder (Raden Ajoe).

Tandes 7^e van de maand Djoemadillawal, des jaars 1753.

BROTO HADHDHI NOGORO.

§ 292. *Hingkang s̄errat, soho hingkang pandoo'ngo, sangking hingkang romo Rahaden Hadipati, Kromo Djojo Dhirono, Boepati hing Panēgari Soeroeprienggo. Hingkang moegi doematēngngō hingkang poetro Raden Harjo Tjokro Koesoemo, hingkang kasatrijan, hing mangkē s̄ellagi wontēn hing panēgari Batawijah.*

Sasampoenné kadhijo soho poenniko hawijs, hakoe wis tampo, soeratté hanak Harjo hingkang katiti mōngso tanggal ping 19 woelan Djoeni, taon 1825, jén hing mēngko hannak harjo wis toemēkko, hono hing Nēgoro Batawijah, hingkang sarto hōlēh sawab doong'ané hingkang laloehoer-laloehoer kabéh, hingkang sarto hōlēh sawab doong'ané soorgi romo riko kakang Dipati. Lan maniengngé hannak harjo bakal dang mangkat mijang hing Soerobojo, hannangnging salagi doeroeng mēsthi mangkatté, s̄ellagi misik ha'nganti kērsanné toewan bessar.

Lan maniengngé hakoe, hopo dēnné podo s̄entananné hannak harijō podo hangngarép harép rawoehhé hannak harijo mijang hing Soerobojo.

Tabékoe hingkang kathah-kathah koon-djoek, hing kangdjēng Toewan Bēssar, Sarto Majoor.

Lan maniengngé hatoerno tabékoe marang kangdjēng kapitan Héloot.

Lan Salam pandoongané hiboe-hiboe rikoe.

Lan salammé paman-paman riko hopo mannéh roko-roko riko kabéh.

Lan bēktienné podo hadi riko kabéh marang hannak Harjo, hingkang sarto podo kaloedjēngangan kabéh s̄entono riko.

Deze brief, mitsgaders heilbeden van vader Raden Adipati, Kromo Djojo Dhirono Boepati in de stad Soerabaja mogen geworden aan den zoon Raden Arja Tjokro Koesoemoe, jongeling die thans nog te Batavia is.

Na het vorenstaande geef ik te kennen dat ik ontvangen heb den brief van zoon Arja, die geteekend is op den 19^e dag der maand Junj des jaars 1825, zijnde hij te Batavia gekomen ingevolge de gebeden van zijne oude lieden en door de gebeden van zijnen overledenen vader, mijn onder broeder de Dipati. Wijders dat zoon Arja zich gereed maakt te vertrekken naar Soerabaja, echter dat hij nog niet moet vertrekken; als nog wachtende de bedoeling van den Grooten Heer.

En wijders zoowel ik, als alle bloedverwanten van Arja hopen gezamenlijk op de komst van zoon Arja te Soerabaja.

Mijne menigvuldige heilwenschen bied ik aan, aan den doorluchtigen Grooten Heer en aan den Majoor.

En wijders bied ik mijne groete aan den Wel-Edel Gestrengen kapitein Elout.

En de groete en heilbede van uwe moeders (aan u).

En de groeten van uwe ooms en van al uwe oudere broeders.

En de hulde van al uwe jongere broeders aan (u) zoon Arja, die allen in welstand zijn.

§ 295. *Hingkang s̄errat s̄erto hingkang salam do'ngo sangking hingkang roko kangdjēng Raden Hadipati Pandji Padmo Nagoro Boepati hing Nagoro Koedoes. Doematēngugo hingkang raji Raden Harjo Tjokro Nagoro, hingkang slagi hōnno hing Nagoro wōndo.*

Sawiesé salam pando'ngannisoen lan siro hadi, kang hōra lijo gōnningsoen haparing lajang lan siro, hamoeng hingsoeng hapa-ring wērroeh lan siro, sangking kasslamēttannisoen, s̄erto kasellamēttanné bok hajoe-bok hajoe hiro, lan kasellamētténne sadoe-loer-doeloer hiro, hopo dēnné kasellamēttanné hannah hiro kabéh serto manning hingsoen hijo hapēparing pakiriemman lan siro kojo dhēnné kang kasebot hing ngisōr, hiki kapratelanné kabéh

2 Hidji kang haroepo djarit batikkh.

2 Hidji hikēt.

2 Hidji djarit kēlling.

2 Hidji saboek.

2 Hidji kēllambi Herropa.

Kang hikoe mahoe djarit-djarit podo toemé-koho marang hing siro.

Lan manningngé hisoen hadoewé pamoendoet maring hing siro, hing besoek jén Goesti Halah paring sēllamat, hōra nono sawidji widji siro moelih maring hing tannah Djowo; hisoen siro holehhēnno, herlodji sidji bahé, hingkang bēljik namanné herlodji, hingkang biso moenni, hotowo kang hora moenni, hasal hoego bēljik. S̄erto hisoen siro holehhēnno bēdil sidji, hijo hing hoego hingkang bēljik pisan. Lan hing salijo-lijanne hijo hopo namanné barang hingkang hannah-hannah, kang hōra nono hing tannah Djowo. Kang hikoe habangngēt pēngngarēp-harēp hingsoen lan siro hadi.

Koedoes tanggal ping 24 Hoklobér tahoen 1819.

Deze brief mitsgaders, groeten en heilbeden van den ouderen broeder, den Wel-Edel Geb. Raden Adipati Pandji Padmo Nagoro, Regent te Koedoes, geworde aan den jongeren broeder Radin Arijo Tjokro Nagoro, die thans nog in Holland is.

Na al mijne groeten en heilwenschen aan u, jonger broeder, heb ik geene andere rede eenen brief aan u te geven, dan dat ik kennis geef aan u, van mijnen welstand, en van den welstand van uwe moeders, en van den welstand van uwe broeders, en van den welstand van al uwe kinderen. Wijders zend ik een geschenk aan u zoo als vermeld is hieronder.

2 Stuks batiksche kleedjes.

2 Stuks hoofddoeken.

2 Stuks kustkleedjes.

2 Stuks buikgordels.

2 Stuks Europeesche baaitjes.

Welke stoffen alle u mogen geworden:

En wijders heb ik een verzoek aan u, om nader (morgen) als de Heere God zegen schenkt, zij er niet eenige (belemmering) dat gj̄ terugekeert naar het eiland Java; voor mij kunt gj̄ bekomen een horologie dat een goed horologie genaamd wordt, dat slaan kan, of dat niet slaat, zoo als het maar goed is. Ook voor mij kunt gj̄ bekomen een geweer, ja dat ook bijzonder goed is; en andere dingēn, die vreemd (fraai) zijn, die niet op Java worden aange troffen. Hieromtrent is mijne verwachting ten sterksten gevestigd op u, jonger broeder.

Koedoes den 24° October 1819.

§ 294. Poenniko s̄errat, soho hingkang tabé hakahah-kahah, mēdhal saking hiklassing mannah, hingkang soetji, hēnning, soho hormat saking kawoelo moegi-moegi katoer hing pandjēnnēngngan sampéjan, kang-djēng Taewan. Hasistent Resident soho Baljoe hing panēgari Sēmawis.

Sasampoene kadijo sapoeniko bōtēn namēng: moegi-moegi wōntēnno sih wēlas pitoeloeng sampéjan hing kawoelo, prakawis jotron gahahan kahoelo, hingkang wōntēn hing tangngannipoen hing panēgari Sēmawis; mēngah kathahhipoen jotron wahoe 1000 roepijah, wōntēn boengngalhipoen hing dhalēm sasasi 20 roepijah; hanangnging sampoen 13 sasi bōtēn hambajar boengngah; dhadhōs kagoeng-kagoeng klajan boengngalhipoen 1260 roepijah; hingkang poennniko hang langkoengngi sangnēt sangngēt panewoen, pēngngadjēng, pēngngarso-harso kahoelo mēng sih wēlas pitoeloengngan sampéjan; hing kahoelo ngaloeri pēmoet hing pandjēnnēngngan sampéjan, sawēt kawoelo roemijin badé kahangkatakēn datēng hing Bēlawi, sōmah kahoelo sōwan hing pandjēnnēngngan sampéjan, hinggih hoegi moendjoek prakawis poennikoe; hing sapiendhahhipoen malih djasadah kahoelo ngatoerri prikso hing pandjēnnēngngan sampéjan, hingkang njamboet dhandhōsan datēng kahoelo hing ngandhap poenniko pētelannipoen dhigén 1 glas sēloko, malih 1 lōpak lōpak soewahōs, soho hanak-hanakkipoen, malik doewoeng 3 hidji, hingkang satoenggil mawi kandēllannipoen dhipoen tatah haksoro tjoro Arab, pamōrripoen doewoeng hinggih haksoro tjoro Arab hoegi, hingkang satoenggillipoen doewoeng ngalit, mawi sēloet djēné, hingkang satoenggillipoen malih pamōrripoen

Deze brief met veelvuldige groeten, voortkomende uit de vriendschap des harten, dat zuiwer, (en) rein (is), benevens de hulde van mij moge komen tot UWel-EdelGestrenge, doorluchtige Heer Assistent Resident en Baljuw in de stad Samarang.

Na het bovenstaande, is er niets, dan alleen: moge de toegenegene hulp van UEd. tot mij zijn, in de zaak van mijne gelden, die in handen zijn van in de stad Samarang; wijders is het bedrag dier gelden 1000 ropjen, zijnde de renten daarvan in eene maand 20 ropjen; maar reeds 13 dertien maanden zijn niet betaald de renten; behoedende het bedrag met de renten 1260 ropjen; dienaangaande (is) het zeer dringend verzoek, de begeerte, het verlangen van mij alleen (gerigt) op de toegenegene hulp van UEd. tot mij; wijders geef ik te kennen aan UEd.Gestrenge, dat, toen ik eersteds zoude vertrekken naar Batavia, mijne huisvrouw zich vervoege bij UWelEdelGestrenge, juist ook aangevende die zelsde zaak; en eenmaal nog bood ik aan het onderzoek van UWelEdel-Gestrenge aan, dat de goederen leende van mij, hieronder omschreven, 1 glazen karaf met zilveren versierselen, 1 siridoos van Soewasa, met derzelver toebehooren, wijders kris-sen 3 stuks, waarvan een met gouden sehede, dewelke besneden was met de karakters op de Arabische wijze, zijnde wijders het lemmer van die kris ook met karakters op de Arabische wijs, een dier krisse (de tweede) was klein met gouden beslag; een dier krisse (de derde) had ylammen met ronde kringen, gouden ringen, en een ring van Soewasa met diamantjes omzet; er is wijders nog iemand die schulden aan mij heeft, het bedrag van het geld is 75

moenjēng, mēndhagipoen djēnē, malih lē-pén Soewahōs mawi mastiko hientēn; wōn-tēn malih tījang gadhah samboetan datēng koelo, kathahhipoen jotro zo roepijah; Loe-rāh malih, hinggih tījang , gadhah samboettan datēng kahoelo kathahhipoen zo roepijah. Hingkang poennikoe mēnggah hoendjoek hatoer kahoelo, hingkang kathah - kathah, bōtēn namēng langkoeng sih pitoeloeng sampéjan malih hing djasadh, kahoelo, kang langkoengngi sangngēt pa-noewoen koelo mēnggah hing sih pitoeloeng, wēlassipoen pandjēnnēngngan sampéjan hing kahoelo.

Batawi tanggal ping 12 sasi Maart hing tahoen 1827.

Saking kahelopoen,

ropijnen; wijders het hoofd te , inwoner van , heeft ook eene schuld aan mij, bedragende 30 ropijen. Aangaande die zaken biedt ik zeer nederig mijne hulde aan; niet dan uiterst toegenegen, helpende is UEd.Gestr. mijwaarts. Allerdringendst is mijn verzoek om hulp, toegenegenheid van UWelEdelGestrange, mijwaarts.

Batavia, dagtekening 12 Maart in het jaar 1827.

Door mij,

§ 295. Poenniko hingkang sērrat prētōndho toeloes mijōs sangking hiklassing mannah soetji saking Radhén Toemēnggoeng Tjokro Wadħōno Boepati hing nēgari Tōjo Mas, soho hingkang tabé hakathah-kathah sajogjō kahaloerro hingkang sahoedhoro kangdjēng toewan Rōbert Barōn Pan der Kapellen, Réisdhén kang ngoewasaanni tannah Préjangngan hing kantōr Tjyandjoer: lanning kang moegi pinandjaunggēnno hingkang joesiwo dhēnning Ngalah Tangngalah wiloedjēng soho kassarassan hing salami-lamienipoen.

Sasampoening kadjo poenniko, wijōssipoen koelo hinggih sampoen tampi sērrattipoen sahoedhoro kangdjēng toewan, soho sampoen koelo kahoenningngani sarahōssipoen hing sērrat sēdhojo.

Hingkang moe'ngēl hing sērrat sahoedhoro kangdjēng toewan haparing kawiloedjēngngan

Deze brief toont opregtheid uit vriendschap van het zuiver hart van Raden Tommegong Tjokro Wadono, Regent in het land Tojo Mas (Banjoe Mas), benevens veelvuldige groeten, gepast aangeboden aan broeder den WelEdelGeb. Heer Robbert van der Capellen, Resident die het bestuur voert over de Preangerlanden in de hoofdplaats Tjanjor; wijders moge verlengd worden zijn leven door God den Allerhoogsten in welstand en gezondheid, zoo lang als zijn aanzijn duurt.

Na het voormelde zoo als gezegd is; ik heb wel ontvangen den brief van broeder, den Wel-EdelGeb. Heer, en ik verstaan den zin van den geheelen brief.

Er was vermeld in den brief van broeder, den Wel-EdelGeboren Heer, dat hij mij heil

tahoen baroe datēng koelo, soho toewan Nalah haparing kawiloedjēngngan, pandjang ngoemoer sahannak bodjo poetoe koelo, hoetawi kawiloedjēngngannipoen tannah wawēngkōn koelopoen Tōjo Mas. Pēngnginggillipoen poenopo malih kangdjēng toewan dawoeh sampoen dhadhiōs sakittipoen mannah koelo, sarehning bōlēn tiendak datēng Tōjo Mas pījambak, sabab kangdjēng Toewan Bēsar sawēg hanggalih salijannipoen; haannangnung hingkang wahoe kangdjēng Toewan Bēsar sampoen gadah paréntah kalajan kangdjēng Toewon Kléiēns jén soldadoennipoen katambahakēn datēng kangdjēng toewan Kollonel Diel. Hingkang poennikoe sakathah-kathahhipoen dawahhipoen sahoedhorō kangdjēng toewan, hingkang kawrat hing sērrat, hinggih sakēlangkoeng hingtrimakasih koelo. Manggah poen Tōjo Mas hing sapoenniko hinggih loedjēng, sabab kangdjēng Pangngéran Rijo Koesoemoe Joedho kalajan kangdjēng toewan Kollonel Diel mangké wōntēnning Tojo Mas; rawoehhipoen hing dhientēn djoemoegngah, tanggal 28 woelan Rabijoel lakier; wōndhēnni prēkawis kraman brandal, samangké sami manggén wōntēnning Pandjar, bawah Soerakarto; hingkang sapangggénnan malih poen kraman, wōntēn Lépēn wirah, bawah Ngajogijkarto, sami hadjēng ngadēngngan toewan, toegi kang djagi wōntēn Sēgaloe. Wōndhēnning habdhienipoen kangdjēng Pangngéran hinggih kabantōkhakén datēng Sēgaloe, prēdjoerit satoes, marijēm satoenggil. Milo kangdjēng Pangngéran kalih kangdjēng toewan Kollonel Diel dhéréng karso hanggitik kraman toemoentēn, dawahhipoen ngantōsi tēlinkas sahatiannipoen. Tannah poen Tōjo Mas, samangké djawah dhéréng wōntēn kan-

wenscht in het nieuwe jaar, en dat de Heere God geve heil, een lang leven aan mijne kinderen, vrouw en kindskinderen, mitgaders voorspoed aan het land onder mijn bestuur te Tojo Mas. Na het bovenstaande nog, de Wel-Edel Geb. Heer zegt, dat niet worde geraakt mijn gemoed, omdat nog niet komt te Tojo Mas hij zelf; omdat Zijne Excellentie de Groote Heer denkt in het hart anderzins; daar Zijne Excellentie de Groote Heer bevel gegeven heeft aan den Wel-EdelGestr. Heer Cleerens, om zijne soldaten te voegen bij den Wel-EdelGestr. Heer Kolonel Diel. Alle die menigvuldige bevelen van broeder den Wel-EdelGeb. Heer, die vermeld waren in den brief, heb ik met den meesten dank ontvangen. Wijder is Tojo Mas tegenwoordig inderdaad rustig; dewijl de doorluchtige Pangngé van Rijo Koesoemoe Joedho, benevens de Kolonel thans te Tojo Mas zijn; hunne komst was op Vrijdag den 28 der maand Rabijoel Achir; wijders (wat betreft) de zaak der roovers en muitelingen, zij zijn alle thans te Pandjar onder Soerakarta; nog eene verblijfplaats van de roovers, is in het dorp Lépēn Wirah, onder Djokjokarta, alle tegen over de Heeren die wakende zijn te Sigaloe. Wijders de dienaren van den doorluchtigen Pangngéran inderdaad worden ondersteund te Sigaloe, door honderd manschappen en een stuk geschut. De doorluchtige Pangngéran met den Wel-EdelGest. Heer Diel willen nog niet slaan de roovers onmiddelijk, zij bevelen te wachten tot een geschikt tijdstip. In het landschap Tojo Mas, hebben de regens nog niet opgehouden eenen dag. Wijders voorts nog is verschrikt gemoed mijn, naar de maal broeder, de Wel-EdelGeb. Heer heeft kunnen doen toekomen eenen brief aan mij, deszelfs zegel zijnde onderaan; hierover veelvuldige malen

dhéllipoen sadhientén. Kalih dhénning malih wóniën kagéttipoen manah koelo, milo mě-kalén sahoedhoro kangdjéng Toewan génnipoen maringngi sérat daténg koelo, tjappipoen wóniën ngandap; hingkang poenniko sakathah-kathahhipoen koelo méntak ham-poennipoen sahoedhoro kangdjéng toewan. Kalih koelo njahssi kawiloedjéngangan tahoen baroe daténg Sahoedhoro kangdjéng toewan sakalýannipoennja hanak, bienni, tjoetjoe, moegi Toewan Nalah haparingngo hawiloe-djéngangan, pandjang ngoemoer; hoetawi kawiloedjéngngannipoen sahoedhoro kangdjéng toewan tanah prijängangan hing sapéngnging-gallipoen sampoen wóniën satoepoenopo. Titi.

Hing Tojo Mas, Sabtoe tanggal ping 28 woelan Djoemadil Lawal, wahoe tahoen hongko 1753.

§ 296. *Péngét nětkolo tanggal kaping 16 sasi poenniko Radhén Dhipati Hadhi Něgoro Böpatös hing ngari Děmmak hingkang poenniko sampoen tiendhab hing kasaréjaanipoen soho ngoemoerripoen 60 tahoen; sësampoenné hingkang poenniko, hinggih sampoen hadhamél bakti doematéng Goepernémensi hing nětkolo djoemennéng Böpatös hing něgari Lépén tangngi poenniko, wah malih hing Něgari Děmmak poenniko soho laménnipoen hannjé-péng hajahhan Goepernémén poenniko zo taminipoen. Hinggih hingkang poenniko Rahadhen Dhipati sampoen hadhamél sëttjotoehoe kalawan saléréssipoen pri'badhie; sennadhiyan Rahadén Dhipati poenniko sëppoeh wantjén-nipoen hinggih tlingkas hadhamél prang nětkolo rësah hingkang badhé poenniko, hingkang sarto sámi-sami malih Rahadhen Dhi-*

verschooning verzoekende aan broeder den Wel-EdelGeb. Heer. Wijders doe ik toekomen zegen in het nieuwe jaar aan broeder den Wel-Edel Geb. Heer en alle zijne kinderen vrouw, en kindskinderen, moge de Heer God zegen geven in lengte van dagen; mitgaders welvaart aan de broeders, Wel-Ed. Heeren landeigenaren in de Preangerlanden tot hun uiteinde, zij er niets (nadeeligs). Einde.

Te Tojo Mas, Zaturdag, den 28 der maand Djoemadil Awal, in het jaar 1753.

Op den zestienden dezer maand is de Raden Adipati Adi Negoro, Regent van Damak overgegaan in zijn rust (ontslapen) en zijne ouderdom (was) 60 jaren; na dit bovenstaande; hij had het Gouvernement getrouw gediend, tijdens hij te Kaliewoengoe en nader te Demak als Regent werkzaam was, en de langdurigheid, dat hij de Gouvernementsdienst waarnam, was 30 jaren lang. Ja, genoemde Raden Adipati heeft getrouw en eerlijk gehandeld, en zelfs heeft de Raden Adipatie, op zijne vergevorderde jaren, krijg gevoerd, tijdens de jongste onlusten, en bovendien heeft de Raden Adipatie met zijne legerbenden dienstbaar geweest; wijders was er niets dat hem afschrikte, zelfs niet hetgeen hem ligchamelijke ongesteldheden veroorzaakte; terwijl hij om te herstellen de rust, met zijne troepen den Pangerang Sérang in het Poewadadische

pati hadhamēl kalajan wadhjo balannipoen poenniko, wah hingkang sarto malih bōtēn wōntēn hingkang dhadhōe kadjrihannipoen toewin hingkang badhe dhadhōe pēnnjakitti-poen hing salirannipoen; krantēn soeprih hannettēpakēn kasēntōseannipoen, wah kawanēnipoen haboedjoeng Pangrēan Sérang hing Poerwo dhadhi, hing lēllampahhannipoen Radhēn Dhipati poenniko wījōe sampoen kadatēnggan sakit, kantōe dhoegi ngadjallipoen. Hinggih poenniko poenggowo hingkang sahé pangngērtōsseipoen wah lēllampahhannipoen, hingkang sarto malih handérek lampahhipoen hagami, hal ngadhat hingkang roemihin-roemihin, hingkang sarto malih poetro wajahhipoen Rahadhen Dhipati poenniko hinggih kathah hingkang poengoeng sangking hadjallipoen Radhēn Dhipati poenniko poenopo malih toewan-toewan Rēsidēnti Samawies poenniko saklangkoeng-langkoeng mēsgoellipoen sapēdhahhipoen Rahadhēn Dhipati Hadhi Nēgoro poenniko, krantēn poenniko Bōpatōe sēnnoenggal, poenniko tijang hingkang sahé wōntēnipoen.

Sinērrat hing Samawies tanggal kaping 18 sasi Hapril tahoen 1826.

Rēsidēn Sēmawies

(w. G.) DOMIS-

NB. Bovenstaande Javaansche bekendmaking is in de Batavische Courant geplaatst, benevens eene in het Nederduitsch, die eene vrijer vertaling was dan de mijne, die hier alleen bijgevoegd is om den geest van het Javaansch des te beter te leeren kennen.

B E V E L S C H R I F T.

§ 197. Marmanē ki Sētro Widjojo, maniro gadoehhi lajang piyagam, dhēnnē mēngko hiki, Sētro Widjojo maniro pitajanni, dhadhi

durfde vervolgen, op dien togt (hij Raden Di-pati) is ziek geworden tot der dood toe. Hij was een braaf ambtenaar in gevoelens en in zijnnen wandel, en hij richtte zijne schreden naar de Godsdienst en de voorvaderlijke instellingen; wijders de nakomelingen van den Raden Adipatie, die talrijk zijn, treuren over het asterven van den Raden Adipatie; wijders zijn de heeren in de Residentie van Samarang ten uiterste bedrukt over den dood van den Raden Adipatie Adi Negoro, want hij was een Regent, die een braaf mensch was.

Geschreven te Samarang op den 18 der maand April 1826.

De Resident van Samarang

(was Get.) DOMIS.

De reden dat aan Setro Wedjojo ik dit bevelschrift geef, is, omdat ik Setro Widjojo vertrouw, wordende hij opperhoofd van de in-

kēpalané wōng boemi déso tanah Patjiettan, kang bawah hing Ngajoegjokarto kang hing Soerakarto kabéh, sarto maniro paringngi nomo Mas Dhēmang Sētro Widjojo, lan maniro kawēnnangngaké hangnganggo, hopo sahang-gōn-hanggōn Dhēmang; hono dhénné Dhēmang Sētro Widjojo hōlēh maniro pitajaanni dhadhi kēpalané boemi dhéso tanah Patjiettan; hikoe mahoe kabéh hangngoenningngan-nono, holo, bētjikké wōng tannah Patjiettan kabéh; jén nono wōng Patjiettan, kang holo, pēnggawehaanne dhoersilo, hikoe hamēthi Dhēmang Sētro Widjojo hénggal kahannjē-kello mēnnjang wōng kang dhoersilo hikoe mahoe, ladjēng dhihatoerno mēnnjang man-niro sarto lan saksienné; hopo dhénné boemi tanah Patjiettan kang bawah Ngajoegjokarto, kang bawah Soerakarto, soho hikoe woes dhadhi kagoengngaanné kangdjēng Goepērmén kabéh, sarto sahiki kareané kangdjēng Goepērmén, sawah Patjiettan kabéh kakērsakhaké mētoe padjēg pitjis kabéh, sartoe loepoet sikēp pradjoerit, toeroen pagawéjan, toewin mēlēboe nēgoro; hikoe loepoet kabéh, hangngamoengno hamētōkhahé padjēg pitjis; hono dhénné sa-roepaanne sawah déso, tēgal, goenoeng, halas, sagoro panggōnnané wōng gawé hoejah, tawin kajoe-kajoe maritjo; sapodopadané tanēm toewoeh, kang hono tanah Patjiettan kabéh, hijo maniro paringngaké wōng tanah Patjiettan kabéh; hopo saloehoerranne déwé-déwé kojo kang mahoe-mahoe; lan Dē-mang Sētro Widjojo hōra maniro lilaanni, jén hamēkko pagawéhan wōng tanah Patjiettan kabéh, toewin jén hamēkko pamētoenne sawah, déso, tēgal, halas, goenoeng, sagoro panggōnnané wōng gawé hoejah, toewin kajoe-kajoe, maritjo, sepodo-padané tanam

woners van Patjitan, dat onder Djokjokarta en Soerakarta staat, en ik geef hem den naam van Mas Demang Setro Widjojo, en ik magtig hem de staatsie te voeren, zoo als de staatsie der Demangs is; wijders kan ik den Demang Setro Widjo vertrouwen, wordende hoofd van het grondgebied van het dorp Patjitan, opdat hij leere kennen al de kwade en goede inwoners van Patjitan; indien er Patjitanners zijn, die slecht handelen, moet de Demang Setro Widjojo dezelve dadelijk oppakken, die laag zijn en voorts opzenden aan mij met de getuigen; wijders is het gansche grondgebied van Patjitan, dat onder Djokjokarta en Soerakarta stond, het eigendom geworden van het edele Gouvernement, en nu wil het Gouvernement, dat alle rijstvelden van Patjitan zullen opbrengen de pacht geheel in geld, zij zijn bevrijd van troepen te leveren, heerendiensten te doen of in de Negorj te werken, van dat alles zijn zij vrij, maar moeten opbrengen geldelijke pacht; wijders al de rijstveldem, drooge velden, heuvels, bosschen, zeeën waar men zout maakt, peperboomen, alle plantsoenen, die te Patjitan zijn, die geef ik alle aan de Patjitanners; zoo als die voorheen hun eigendom waren; en den Demang Setro Widjojo sta ik niet toe, dat hij vordert arbeid van de Patjitanners, (of) dat hij neme voortbrengselen van de rijstvelden, dorpen, drooge gronden, heuvels, zeeën, waar men zout maakt, peperboomen, alle plantsoenen; die alle moeten niet sangeroerd worden, omdat zij reeds het eigendom zijn geworden van al de Patjitanners; ja, de Demang S. W. mag arbeid van de Patjitanners vorderen mits hij denzelven betale, ingevolge verlangen van de geringe lieden; het kan niet bij dwang (geschieden), ook mag de Demang Setro Widjojo

toewoeh, kabéh hikoe městhi hōra kěnno, sa-wab woes hatas dhadhi milikké wōng tannah Patjiettan kabéh, hijo kěnno Dhēmang Sētro Widjojo jén hamékko pagawehané wōng tannah Patjiettan haměsthi Dhēmang Sētro Widjojo hambajarro, kang kalawan salègaanné hatienné wōng tjilik; jén hamékko maritjo ea podo-padané taném toewoeh, kang hono tannah Patjiettan, toewin bajoe-kajoe, halas-halas, goenoeng-goenoeng, tegal, sawah; nangnung hedjo tannōra haměsthi Dēmang Sētro Widjojo hambajarro marang kang dhoewé kang kalawan lègané hatine kang dhoewé. Hijo manniro lilaanni Dhēmang Sētro Widjojo jén hamékko halang-halang jén dhigawé majoe bandjar pōnah-haanné déuwé, aérto Dhēmang Sētro Widjojo hōra soesah bajar; sarto maanniro lilaanni hamékko pēgawéhhan wōng tjilik kang hamék halang-halang hikoe mahoe sarto hangngé-trappaké pisan, hōra soesah Dhēmang Sētro Widjojo bajar, lijaanné tékko hikoe, hōra kěnno. Lan maning jén mangsaanné mělök-haké pitjis padjéng, haměsthi Dēmang Sētro Widjojo kang hangloempoekno, saroepraanné běběbel kang podo hannjōnggo padjéng kabéh-dhi pasrahhěnno měnnjang kōngkōnnan ma-niro, kang moendoet pitjis padjéng; jén hono kang ngéthér hijo běbékellé dhi tjékello, dhi paerahhěnno měnnjang kōngkōnnan maanniro; hono dhéne karsaanné kaugdjéng Goepermén haparing djandji měnnjang wōng tannah, Patjiettan kabéh, kang moeni lajang piyagém hiki, lawasse hamoeng satahoen; jén wis tékko satahoen, haměsthi hono karsané maannéh, hikoe podo saroepraanné wōng tannah Patjiettan kabéh podo mitoehoewo sa-hoenniné lajang maanniro piyagém hiki; jén

wel peper, allerlei plantsoenen, die te Patjitan zijn, of boomen, boschen, heuvels, droge rijstlanden, of (natte) rijstvelden nemen, mits de Demang Setro Widjojo volstrektelijk betale aan de eigenaren ingevolge het verlangen van de eigenaars. Ook ik sta den Demang S. W. toe om zwaar riet te nemen, mits om zijne woning te herstellen, en de Demang S. W. behoeft dat niet te betalen; en ik sta toe het werkvolk te nemen om dat zware riet te halen en geheel in orde te brengen, zulks behoeft de Demang S. W. niet te betalen, iets anders dan dat mag hij niet. En in den tijd dat de pachtgelden opgebragt worden, moet de Demang S. W., die de pachten invordert van al de Bekkels, die pachtschuldig zijn, dezelve ter hand stellen aan mijnen zendeling, die de pachtgelden ophaalt. Indien er slechte betalers zijn, zullen derzelver Bekkels gepakt en aan mijnen zendeling overgeleverd worden. Wijders is het de bedoeling van het Gouvernement aan al de inwoners van Patjitan te beloven, dat de inhoud van dit bevelschrift slechts voor een jaar zal gelden; wanneer er één jaar verstreken is, zal er nader bepaald worden. Al de inwoners van Patjitan moeten nakomen den inhoud van dit mijne bevelschrift,

hingkang waanni mahidhō, hamēthi hanēm-moe bilahi kaloewih bangngēt.

*Sinērrat dientēn djoemoewah, tanggal ping 6,
sasi roewah Tahoen 1739.*

indien er vermetelen van afwijken, moeten zij ondervinden de zeer nadeelige gevolgen (rampen).

Geschreven op Vrijdag den 6 der maand Roe-wah des jaars 1739 (A. C. 1812).

LAGE TAAL.

§ 298. *Jo hiki lajang saking ngakoe kang-djēng Soeltan Hammēngkoe Boewoonno, hijo toemēkoho marang kōwéhanak poetoekoe Pangngéran Dhipo Negoro; moelané hakoe ha-mérroehhaké marang kōwé saking hakoe hiki woes hangroso bangngēting larané hatikoe, sarto kalawaanning pangoengoenkoe jo hikoe saking sawab hing kadhoerakané poetoekoe, sarto hing kalakoe wannané hing naliko hiki. Hijo hakoe hangngroenggoe hing wērto jén poetoekoe hikoe woes malajoe, hatinggal karatōn, saking sawab hoesoel hagomo, réhning saking dhéning poetoekoe harēp hanētēppakén sartoe hangnoekoehhi hagomo hislam hikoe, hijo saking hikoe hanak poetoekoe hijo woes hanglabōni kang kojo mēngkono hikoe. Hangngingo hing pagawéhannaanné hanakkoe hikoe, hijo dhoedhoe hammal saleh, krono hing pagawéhannamoe hikoe hijo dhadhi kalēboe pagawéjan moetajil, tēgessé, pagawéjan djoeti hijo pagawéjan kang mēngkōnō hikoe hing tēmmah iēmmahhaanné hanak poetoekoe hikoe dhadhi hangngroesakkakén lan lēboerrakén hing ngawakké sopodo majan. Nangnging jén sahingané kōwé handhoeuwénni trisno marang hing ngéjangmoe sarto hangngörmat-takén marang ngéjangngé ratoe kang nga-toewo saking ngasal-lasallé hijo hikoe patoet jén hangngéngngēttēno hing pamoelang sarto hing pamarahkoe jén nakoe handawoehhakén ning poetoekoe, hopo hoego hing pangroso lan pikiterran hanak postoeko hikoe kang djoeti*

Deze brief van mij, den doorluchtigen Sultan Hamankoe Boewono geworde u mijnen kleinzoon Pangéran Dipo Negoro, om u te kennen te geven, het hartzeer en het verdriet, dat ik door uwe afvalligheid en uw tegenwoordig gedrag heb ondervonden. Ja, ik verneem, dat het uit een beginsel van godsdienst, om het ware geloof te bevestigen en voor te staan, zoude ontsproten zijn, dat mijn kleinzoon gevlugt is, de kraton verlatende en dit gedrag heeft aangenomen; dan de daden van mijnen kleinzoon zijn geenszins de werken van godsdienst maar van dweeperij en waanzinnigheid, die hem zeer spoedig tot zijnen val en verderf zullen voeren. Maar bijaldien gij nog liefde voor uwen grootvader koestert en nog eerbied voor uwen grootvader den oudsten vorst van zijn geslacht gevoelt, zoo betaamt het u mijne vermaningen en onderrigtingen, die ik mijnen kleinzoon doe toe-komen, indachtig te zijn. Wat ook mijn kleinzoon in zijne dweepzucht moge gevoelen en bepeinzen, en wat hij ook van zijne oproerige

LAGE TAAL.

kan noopo hoego kang poetoekoe hangarép saking hing pagawéhané, jo hikoe pagawéjan roesak maring nging Goebérnmén wélondho, hijo saking hikoe hóléh hakoe hangoetjappakén hijo kalawanning sabénnérro hing poetoekoe hing kang sakéh hing pagawéhaanné hikoe kaliwat, saking salah hing témmahhé hikoe dhadhi hamimirang lan karoesakkuanné hikoe hoego. Hangnging hikoe dhoedhoe hikoe bahé měngko hagawé roesak hing ngawakké hijo saking sawab hikoe hoego měngko kang hagawé soesahkoe, sarto hannjoesahhakén ning toewakoe tan woeroeng hakoe měngko hané-mahhi hing kasoekérran hingkang loewih saking bangngét, lan loewih saking habót lan maning hakoe měngko katharak-tharak kadhi wóng kang kabewang saking négaraanné. Jo hikoe pasthi poethokoe hangroesakkakén ning ngakoe, sarto dhadhi pangngéneskoe hijo kósi dhadhi hing kapatijan, saking sawab pinang-nan ning pangngénnés lan maningngé hijo wis hakoe hóra kang ngarép pisan-pisan, jén majidhkoe měngké hakoeboerrakén kalawan lěloehoer-loehoerkoe. Jén noeromo poetoekoe harép hanoeroettakénno howo napsoené hikoe, pinasthi hing dhósané hikoe satanah djowo karoesakkakén sarto karampassan lan pinatén-nan. Pri toewin karatónning ngajogijo hikoe dhadhi halas sagoeng, lan sakéh hing sawah-sawah, lan kěbón-kěbón hikoe hóra nono kadhahéhhané, sarto hing wékas wékassané hoego poetoekoe sarto kalawan kóntjo-kantjané pisan hanglangnoet, hijo saking sawab loewéhhané wélengngé. Hijo saking hikoe loewih bangngét hing pangngémankoe marang nging kówe kalawan maning moegijo hénggallénno habalik saking kalakoewan-kang banjoekti

daden jegens het Nederlandsche Gouvernement moge verwachten, kan ik hem dien aangaande stellig verzekeren, dat zijne ten uiterst misda-dige aanslagen tot zijne schande en verdelging zullen strekken. Dan geenszins dat alleen, dat hij zichzelven verderft, maar hij zal daardoor mijn lot verzwaren en mijnen ouderdom verbit-teren, door verdriet, dat allerbitterst en allerbe-zwarendst zijn zal, daar ik als een balling buiten mijn land zal moeten rondzwerven. Ja, mijn kleinzoon zal voorzeker mijn hart kwetsen tot den dood toe, daar het door verdriet zal ver-teeren; ja, ik zal geene hoop kunnen voeden, dat mijn lijk in de graven mijner voorvaderen zal asdalen. Indien mijn kleinzoon zijne drift begeert op te volgen, zal het voorwaar zijne schuld zijn, dat het gansche land van Java, verwoest, geplunderd en uitgemoord wordt, en daarenboven het rijk van Djokjokarta in eene groote wildernis verkeere, en alle rijstvelden en akkerlanden niet meer bebouwd kunnen wor-den, en hij eindelijk met de zijren van honger zal omkomen. Om die reden ben ik zeer over u bewogen, weshalve gij spoedig van dien dwaal-weg mocht terugkeeren en met mijnen zoon, den Pangeran Mangkoe Boemi, eenstemmig han-delen en alle mogelijke middelen aanwenden, die weldadig kunnen strekken om de rust en welvaart in het rijk van Djokjokarta Hadining-

LAGE TAAL.

hikoe, sarto hing nalikoe hikoe hoego, kōwé hamoepakatto kalawan hanakkoe si Mangkoe Boemi, sarto hannjoboho barang ngopo kang ngoleh dhadhi bējikké hanētēppakēn sopajo dhadhi hing rakhajoené lan kasēnēng-nannané hing djrō kaprabewane Jogijokarto hadhiningnrat; kalajan maning poetoekoe kōwé pōmo dhēnnanoeroet; hodjo hōra hāmēsthī kowé hanoeroenno saking sakéhhing paréntah kang woes dhak wénéhhakēn ning hanakkoe Pangngéran Mangkoe Boemi kurēppo hakōnno podo moelih sakéhé pangēljoe, sarto hijo podo hamboewangngono gégamané, dhoropōno podo moelijo hing panggōnnané podo, lan podo mēnnēngngo kabéh, hannjēnēng-nēnno hing ngawakké kabéh: jén poetoekoe harēp hagawé hing kabaktjan kang bēnnēr hikoe: bōk monowo mēngko hōlēh hoentoeng ngikoe jén déwékké hanēdo hampoené Goebērném; bōk mēnuwo mēngkoh̄ hampoen krono saking hing ngakoe hoego, dharappoonno hōlēh hoerip kalawanning kasēnēnggan sarto hing karahhardjané hoego. Saking ngikoe hijo poetoekoe kōwé dhēn héling ngéjang kang woes kabewang dhēninghing wōng hanggris saking hing Jogijo; hangnging si héjang dhoeroeng-hōlēh kasoekerran saking wōng wēlōndho sarto dhoeroeng wērroeh si héjang hasēsatrōn kalawan, Goebērném wēlōndho. Moelané salawasse si héjang hono hing gōn hikoe ngēndhi woes dhibewang héjang dhēningh anggris, hijo si héjang woes hōlēh hakéh toondo saking dhē-dhoekaré kangdjēng Goernadhoer Djindhral, kalajan maning si héjang woes hakéh hing pangnarēppané si héjang marang Goernadhoer Djindhral; hing sahiki pangnagarēppan nikoe woesé hōra nono, sawab saking kalakoewan-

ngrat te herstellen; wijders moet gij opvolgen en vooral nakomen al de bevelen, bereids door mij aan mijnen zoon den Pangngéran Mangkoe Boemi gegeven. Laat alle roovers terugkeeren, hunne wapenen wegwerpen, naar hunne plaatsen gaan en alle stil zijn, zichzelve bevredigende. Indien mijn kleinzoon de ware deugd wil betrachten, zal hij welligt het voorrecht genieten, indien hij het Gouvernement om vergiffenis smeekt, om mijnen wille misschien vergiffenis te verwerven, opdat hij in rust en vrede moge leven. Mijn kleinzoon moet gedenken, dat grootvader door het Engelsche Gouvernement uit Djokjokarta is verbannen, doch nog geene moeilijkheid van het Nederlandsche Gouvernement ondervonden noch in vijandschap met hetzelive geleefd heeft, daar zelfs grootvader gedurende zijn verblijf van ballingschap vele blijken van goedwilligheid van den doorluchtigen Gouverneur-General ontvangen heeft, en nog veel meer van denzelven te verwachten had; doch welke hoop thans verijdeld is door het gedrag van mijnen kleinzoon. Indien dan mijn zoon en kleinzoon oregte genegenheid en achtung voor grootvader koesteren, dat zij dan weder de rust en vrede op Java bevestigen, zijnde dit eene voorwaarde, die eerst moet worden vervuld; indien deseelve ter goeder trouw en zonder uitscheld wordt negekommen, kunnen zij hopen mij

LAGE TAAL.

*nané hanak poetoeningsoen hoego: dhéné jén
hannakoe lan hanak poetoeningsoen kalané
masih sinjan kalawaanning sabennerré sarto
hangormattakén ning ngéjang, jo hikoe karso
katélleppakén maning karahhardjan lan pra-
dhamjan hing tanah djowo: sahikoe hoego
sawidji sarat kang haméthi kaatoeroenno lan
katoeroet diengngin; jén woes hanoeroet hing
sarat hikoe lanning sahakeh-hakéhhane ha-
tiné, hijo kalawan nénggal loego, hijo hóléh
hangarép handhéléngring ngakoe, jén
hijo hasih hing ngakoe, lan hoepomo Goebérn-
mén hasoeko hanggandjarro soepojo hakoe
hóléh hoerip kalawanning kasénnéngngan sarto
hing karahhardjan. Hono pón saking sakéhhé
poro ratoe lan pangngéran-pangngéran pri-
toewin wóng tjilik hóléh hanélleppakén ning
ngawakké; krono mèngko hakoe ha'ngadép
marang déwéké hijo kalawan hatikoe kang
soeiji, — sarto koedhoe harép kalalékkakén
saking sakéhhé pikieran kang mèntak dhadhi
hing kahina-annané lan kasoekérran kang di-
min-dimin nikoe. Kalajan maningngé krono
hakoe hóra hangnarep pisan-pisan hijo ha-
moeng hakoe harép hoerip kalawan kasénnéng-
ngan lan karahhardjan, sarto hakoe harép ha-
tëtoeloeng tinoeloeng hing nganéttéppakén ning
kabétkikan lan salamét ting dhalém rat tanah
kapraboewané Jogijkarto hoego hannané.*

weder te zien, indien zij mij toegenegen zijn en het Gouvernement een gunst wenscht te bewijzen, opdat ik in stil genoegen en vrede moge leven. Kunnende alle prinsen, rijksgroten en geringere lieden verzekerd zijn, dat ik onder hen zal verschijnen met een zuiver hart, en zal wenschen te vergeten alle herdenkingen aan vroegere beleedgingen en onaangenaamheden. Wijders heb ik geene andere wenschen dan in rust en vrede te leven, en de welvaart en het geluk in het rijk van Djokjokarta te helpen herstellen.

FRAGMENT UIT DE GESCHIEDENIS VAN SULTAN IBRAHIELM.

§ 299. *Joto Moehamad Tahir hangngling
mring wadjieroel ngalam nalindhro lan sakéhhé
mantri boepati: • Wóniën dhéné hing dhalém
• kratonnérékoe, bótén kawoelo handhérbenni,*

Vervolgens zeide Mohamed Tahir tegen den Vizier Alám en alle de rijksgrooten: « wat het « rijks bewind betreft, ik kan het uit vrees voor « mijnen vader niet bezitten, want die vorst

« krantēn kawoelo hadjrih romo kawoelo, mērgi
 « sang noto hiko wis hanilar kratōnniro sōmo-
 « wono hoeloen malih. » Hatoer Sēmbah wa-
 djier oel ngalam: « Goestikoe wōndhēnnē kra-
 « tōn Ngérak nēgari poeniki, patoettipoen
 « mēnggah hing goesti kawoelo, krantēn tan
 « wōntēnno malih hingkang hamilikōnno hing
 « sakéhhé harto lan habdhi, wah hisienning
 « nēgari sēdaroem, namoeng toewan kang ga-
 « dah; krantēn kawoelo niki sēdojo ngēntōssi
 « hingkang patoet gadahhi, jo kantiē sapoe-
 « niko, kawoelo hanēnggaanni. » Joto Moe-
 hamad Tahir jo moewoes: « Doe h rodjo!
 « wōndhēné kami wōng nganōm tan wroeh hing
 « toto, lan malih maanniro hiki tan karēp
 « mring kabessaarran hing dhalēm dhoennjo
 « poeniki; joto hēndhi wēllingnging raman-
 « ningsoen poenikoe landhamēl mami. Sang
 « noto njēpēng nēgoro hiko, mcanniro hapa-
 « srah mring ngadjii, sakéhhé hisi kadatijan
 « miwah sakéh hing ngabdhi, krantēninggih
 « sang noto sampoen hasrah hing pēkēnniro
 « hadji, sarto malih ngadilloonno printahhi-
 « poen hadji. » Hatoer Sēmbah Wadjier oel
 Ngalam, « Doe h goesti kadōs poenopo rētōs-
 « sing ngadil poeniki mring sakéhhé wadhijo
 « bolo? Joto ngoetjap Mohamad Tahir: Hono
 « dhēné hadillikoe hatas sēkawan prakawis:
 « kang roemijin, ratoe poeniko kēdhah dawah
 « kang roemijin hing ngatas mantri boepatijs
 « lan sēdhajaanning ngabdhi habdhi, sopo
 « gawé mēngkono, hikoe kahoekoemmo hing
 « ngatasnéki klawan mēngkono hoekoemmaan-
 « niro; jén sopo hagawé hing salah soewidji
 « hing larangngan noto hiko, hijo wēnnang
 « hing ngoekoemmi; malih sapiendahhipoen,
 « krantēn nglangoengngi printahhikoe dhien-
 « noekaanni mring sang noto hatasnéki; sawab

« heeft afstand van zijn rijk gedaan, hoe veel
 « te meer ik? » De Vizier Alam zeide eerbiediglijk: « Mijn meester! de regering van het
 « land Eirak komt mijnen meester toe, want er
 « is niemand, die op al de schatten, onderda-
 « nen, en al wat in het land is, aanspraak heeft
 « dan gjy, die dezelve bezit; wij allen hebben
 « op dengenen gewacht, wien het toekomt de-
 « zelve te bezitten, nu is onze verwachting ver-
 « vuld. » Mohamed Tahir antwoordde: « o,
 « Vorst! ik ben een jongeling onervaren in het
 « regeeren, en beoog geene grooteheid in deze
 « wereld; voorts hoedanig de bevelen mijns va-
 « ders, zoodanig handel ik. Gij (de Vorst) re-
 « geert dit rijk, ik beveel u alles wat in het
 « paleis is benevens alle onderdanen aan, dewijl
 « de gebieder u (alles) heeft overgegeven; zijt
 « wijders regtvaardig in uwe bevelen. » De Vi-
 zier vroeg eerbiediglijk: « Mijn meester! wat is
 « de zin van regtvaardigheid jegens alle onder-
 « danen? » Mohamed Tahir antwoordde: « de
 « regtvaardigheid berust op vier artikelen, voor-
 « eerst: de Vorst moet wetten geven voor de
 « rijksgrooten en voor alle onderdanen, dat wie
 « op deze of gene manier handelt, op zoodanige
 « manier zal behandeld worden; dat, indien
 « iemand eenig verbod overtredt, de Vorst den
 « zoodanigen behoort te straffen; doch, indien
 « iemand slechts eenmaal van het gebod af-
 « wikt, zal de Vorst op hem toornen, daar het

« hawěnnang hoegi pandjěnněngngan nalin-
 « dhro hanggandjarro hingngatas habdhi, la-
 « wan kienlēn pěndhaměllannipoen, krantēn
 « patoetting narpati hangnglampahhi hadhil-
 « liro lan kabětjikanning ngatas habdhi : nang-
 « nging bilih djangkěp kalih ping tigo dhina-
 « měllo malih hangngliwatti tiemballanikoe,
 « kědah hoego hangngokoemmi hing dhō-
 « sanniro sědhūjo ; poennikoe hadhil wontěn-
 « nipoen. — Kaping kalih, prakoro jén hono-
 « ho wōng tekko njēmbah mring ngadji harso
 « ngatoerrakēn prēkawissipoen nataas tijang
 « sannés-sannéenéki, sampoen sangnoto ha-
 « glis dhoeko hing kasalahhaanné roemihin,
 « sědhéréngngé haměrikso hing sampoernan-
 « néng priksō ; něnggih ngadil: bilih jektōs
 « sisippipoen, kahoekoemmo hing ngatasréki
 « klawan ngadhilling kradjan, krono jén pit-
 « nah, hiko ngadihl. Kang kaping tigang
 « prakawis, laman malih noto hikoe hodjo pi-
 « san njrakahhi hartaanné wōng ngalit, sěn-
 « nadjan kathahho něnggih koedho pinodo lan
 « kang kědik hiko, nikoe hadhil namaannéki. —
 « Kaping kawan prakawis: noto hikoe hodjo
 « njawang kamoelijanneki, lan kasoegihhan
 « tijang ngagěng saking wōng hino miskien
 « tětkolo hing dhalěm hoekoemman, namming
 « sinammékno hoegi, lan běnněrri saběnněr-
 « ripoen hikoe ngadil wastannéki; malih kědah
 « hono djěnněngnging noto handékékkō sěka-
 « wan mantri kang ngagěng saking poro man-
 « tri poenggowo sědhojo, sarto hingkang boe-
 « dhiman malih, kang sampoen kawroehhipoen,
 « kang soedjono hing pakerti, lan maannéh
 « kang ngagomo, lan kang ngalim hing ngilmī,
 « lan kang sangngědh wědhōssipoen hing Allah
 « tongolo kang moho soetji, hikoe wěnnang
 « hangambillo boepati hikoe něnggih wahoe

« hem betaamt over zijne onderdanen naar ge-
 « lang hunner werken goedertieren te zijn, omdat
 « hij verpligt is hen regtvaardigheid en goedheid
 « te bewijzen: doch indien het twee- of driemaal
 « voorvalt, dat men de bevelen overtreedt, moet
 « men al de misdrijven straffen; dat is regtvaar-
 « digheid. Ten tweede: wanneer iemand voor
 « den Vorst verschijnt, om zich over een ander
 « te beklagen (aan te melden) zal de Vorst niet
 « dadelijk over het misdrijf toornen, zoo lang
 « hij hetzelve niet naauwkeurig onderzocht heeft;
 « dat is regtvaardigheid, maar indien de fout
 « gebleken is, zal hij den schuldigen volgens de
 « ríjksregtvaardigheid straffen, omdat de aan-
 « klagt laster kon zijn; zulks is regtvaardigheid.
 « Ten derde: de Vorst moet volstrekt niet in-
 « halig zijn omtrent de goederen zijner onder-
 « danen, en alhoewel zij veel bezitten, moet hij
 « hen gelijk stellen met de genen, die weinig
 « hebben; dat wordt regtvaardigheid genaamd.
 « Ten vierden: de Koning zal geen aanzien of
 « ríjdom van groten boven de geringen en
 « armen doen gelden voor het gerigt, maar
 « allen gelijk behandelen en regt doen die regt
 « heeft; ook dat wordt regtvaardigheid genaamd.
 « Voorts zal de Koning vier ríjksbestuurders
 « aanstellen, die boven alle ríjsgrooten en die-
 « naren verheven zijn, die verstandig en vol-
 « komen kundig, die braaf van inborst en hart,
 « die godsdienstig en in de wetenschappen er-

« mring sang ngadji ; kranten bilik bötén mëng-
 « kono hiko jakti boebrah djérnëngnging nar-
 « pati. Wonten malih hing mantri hiko sang
 « noto handékko seennopati hingkang waanni,
 « wah paham hing ngilmoe, kawroeh hing ngil-
 « moe hadjoerit, wah këdhah hadhékunono ti-
 « tjan kang hamatoetti, lawan koedhoe noto
 « hikoe këdhah handhékét gaman kang warni-
 « warni wah pëngnganggé kang bagoes-ba-
 « goes. » — Wadjier oel ngalam toer bakti
mring Moehamadh Tahir : « Goesti maanniro,
 « bilik wöniën sih hing mami koelo hatoerri
 « koendhoer hing kadañjan. » Joto mandjing
Moehamadh Tahir nënggih mandjing hing
 dhalém këdatön, giennarëbëg pro mantri sa-
 dharoem boepati; poenggowo, miwah tijang
 soegih-soegih, toeloeg këdatön sëdhojo; joto
Wadjieroel Ngalam halënggihaken Moehamadh Thahir rikoe hing padhmo sono mas,
 rinoekmi lawan tinatah manikam, linarappan
 tijang hing prangwëdhaanni wah sangkëllat
 pëlliessir prëmmoto sangngang warni; kathah-
 kathah pramoto hikoe kang soemélén hing
 padhmosono malih djamroedh kang hidjo hiko,
 miwah-miwah manikam malih. Kötjappo man-
 tri boepatijo wah sëdhojo wöng soegih-soegih
 samijo sébo loenggoeh naliko hikoe mring
Moehammad Thahir.

« varen zijn en God den Allerhoogsten zeer
 « vreezen, die zeer heilig is: zoodanigen moeten
 « inderdaad tot ríjksbestuurders verkozen wor-
 « den door den Vorst, want indien zij niet
 « zoodanig zijn, wordt voorwaar de faam van
 « den Vorst bezwakt. Wijders zal de Vorst
 « die ríjksbestuurders, dappere en in de oor-
 « logkunst bedrevene veldheeren, alsmede be-
 « hoorlijke oorlogstuigen, allerlei wapeus en uit-
 « muntende kleederen toevoegen. » De Vizier
 Alam zeide eerbiedig tegen Mohamed Tahir :
 « mijne meester! indien gij mij toegenegen zijt,
 « zoude ik u verzoeken in het paleis te treden. » Hier begaf zich Mohamed Tahir binnen in het paleis, gevolgd door alle ríjksbestuurders, staatsdienaren en aanzienlijken: allen in het paleis zijnde, deed de Vizier Alam hem nederzitten op den gouden troon, welke met diamanten omzet was. De tapijten en kleeden, welke menegenderlei edelgesteenten versierd waren, werden uitgespreid; met vele kostbare steenen was den troon ingelegd: als groene Smaragden en ook robijnen. Vervolgens gingen al de ríjks-grooten en aanzienlijken voor Mohamed Tahir zitten.

UITTREKSELS UIT HET JAVAANSCHE HANDSCHRIFT LAJANG SÉWOKO.

Letterlijk Vertaald.

§ 500. Sang rodjo Makmoedh ngandhiko

De koning Machmoed beval 1
 dhatëng nging rekijono Patih: Siro mëtoewo
 aan den heer Patih: Gijs, ga uit
 hing djobo pëpëkén sakjéh hing mantri
 naar buiten, verzamel al de mantries (en)

saroepaning 2 boepati sëdhojo; hwdjono kan-de aanwezige regenten gezamenlijk, dat niemand toen hasibéng 3 pagëlaran. Saksono Panalate te verschijnen in de vergadering. Nu de Patih toer 4 bakti, sigro mëdhaling djawi, tih bewees hulde, spoedig uitgaande naar buiten,

poen patih Halijas risaksono hing ngoen-
en de patih Halijas was luidruchtig in het te
dhangngan; sakathah hing poro mantri
zamen roepen; alle de gezamenlijke mantries
handérraannéng pagélaran, pèpèk sadhojo
vervulden de vergaderzaal, opgepropt alle
hanangkil; sampoen pèpèkkan mantri
verschenen; toen verzameld waren de mantries,
haannoelijo mijjs sang Praboe kering 5 wong
vervolgens verscheen de Vorst gevuld door al
dhalém poe,o hanggarébegan nra-
het volk van den binnenhof omstuwend den
pati, kang binako hémás kalawan séloko,
vorst, brengende goud benevens zilver;
tinoempoek king pagélaran, winr lawan
het opstapelende in de vergaderzaal, vermengd met
sesotjiodhi, hardonno lan mas séloko, tjinaroeb,
juweelen, geld en goud, zilver, omgeroerd,
dhadhi sawidji, kagoengngannaané sang
werd (het) één (hoop) toebehoorende aan den
ngadji, katiengngalan lir goenoeng. Sang noto
vorst, zichtbaar als een berg. De vorst
hangnabdhi dhoematéng rékijono patih, lah!
beval aan den heer patih: welaan!
hataggén mantri haréboet gandjaran; siro
beveel de mantries op te nemen het gunstbewijs; gj
miloewoe moepoewoe. Ki patih Halijas toer
ook, gj raap op. De patih Halijas bewees
bakti joto hingngatag sadhojo, sakathah hing
hulde en beval alle aanwezige
poro mantri, joto moepoewoe sami hing
gezamenlijke mantries en zij raapten op geza-
kagéngngaanné sang praboe; goe-
menlijk de eigendommen van den vorst drui-
médhér hawoerahhan 6. Soeko Sri
send (was) het gekrioel. Vermaak schepte
boepatti haanningngali mantri haré-
de doorluchtheit vorst te zien de mantries op-

boetan gandjaran. Joto hadhono sri na-
rapen de gunstbewijzen. Na de gift de doorl.
léndro hanitih koedho, toemoeli hannjandhér-
vorst reed te paard, spoedig rennende naar
ring pangangoeraken. Hapatih Halijas taram-
eene schuilplaats. De Pati Halijas spoe-
pil hatoet, wingkingnginggaesti hamboentoet-
dig volgde achter den vorst hield den
ting koedhannipoen, dhatan kénno pisahho.
staart zijns paards, niet kunnende scheiden.
Sangngrodjo Makmoedh danoelih tinigngaallan
de Koning Machmoed keek om, zag
Halijas hamboentoetting koedho,
Halijas, den staart houden van het paard, de
rodjo Makmoedh hangngandhiko dhoematéng
koning Machmoed zeide aan den
rékijono patih: hé Halijas, pogéne siro
heer patih: he Halijas, waarom gj
kédhah toet wingking hing kamu? salémah
wilt volgen achter aan mij? 'tware beter
siro karijo hamoepoeni dhono ningsoen, hopo
gj bleest oprapen de gunst van mij, hoe,
siro tannarso hamoepoe gandjaram nami; joto
gj wilt niet oprapen de gunst van mij; nu
nembah hoematoer poen patih: « Tanpradhöeli
boog, sprak voorts de patih. « Onverschillig
hing barono, saking brékatting nrépati,
omtrent de schatten, door den zegen van den Vorst,
hangngrahös warég patikbro, hangnung ka-
gevoel voldoende mij, daar ik (dien) be-
tjipto hing ngati; pandjénengngan nrépati,
waar in het hart; doortl. vorst, dat is 't
poenniko hingkang kahétoeng hambo tannarso7,
dat geacht wordt een dienaar, niet wil schei-
pisah tingngal tan pégattung goesi. » Rodjo
den niet verlaat den meester. » De vorst,
Makmoedh haroem widjilingwatjono: «ijo Ha-
Machmoed geurig nitte woorden: «Ja Ha-

lijas! Kasinggahjan 8 hatoet lawan karsolijos! Voorwaar, te volgen naar mijnen mami, hikoe tangkëpping kawoelo, kang wil, dat is de inborst eens dienaars die protjojoho hing goesti, hikoe djenengnging vertrouwt den meester, dat wordt genaamd een *tih*, rakèt dhénniro 9 hangoeloen 10, dhadpatih, nabij kan hij dienen waarhijo ratoe protjojo, maring djenengnging door de vorst vertrouwt op den genoemden papatih, lamén nratoe hikoe hadhoeuwé 11 papatih; als de vorst bezig is te onderrikso, hono dhèné 12 lamón nolo, gagawéjanzoeken, wijders als slecht is het bedrijf van ning papatih, katón nalane kang karden patih, is zigtbaar zijne slechtheid in jiwo, hotowo tiwas sing patih, katón zijn werk, of is nalatig de patih, zigtbaar tiwassing kardhi, hatanapi-de nalatigheid in (zijn) werk; maar heeft het een djenengngipoen, hing gawéjanniro katon pén-naam zijn werk, zigtbaar het goede nédhdhé kang kardhi, lawan malih tiwas in het werk; wijders het nalatige in het bangkitting kóngkónnan, jén si kóngkónnan vernuft van den afgezant, indien de afgezant (bij) tiwas, jaktiné katón dhoeméling, jén bang-onvernuftig is, blijkt duidelijk; of verkitting kang ngoetossaan, hotowo hoetoessaan nuftig de afzender, of de afgezant verbangkit, pasthi katón dhoeméling, jén bang-nuftig, voorzeker te zien duidelijk of verkitting kang ngoetossaan, karanné jén noetossaan, nuftig is die afzendt, want als afgezant, ratoe satrjo boepati, hamilihjo lawan prade verstandige vorst kiest (iemand) met goejöganning lampah, sampoento sok loemaden wandel, die niet dikwerf uit-

koewo, satémah haniniwassi, hamilihjo kang gaat, noch nalatig; hij kiest die projogo, lan kiro kiraanning kardhi, jén si goed (is) met oordeel in het werk; indien taté habangkit, hikoe projogo bij gewoon (is) ervaren te zijn, dic (is) goed gezon-hinggoetoes, dhoemadhi dhatannino djeneng-den te worden, wordende niet bezwakt de faam ngé ratoe boepati: hamilihjo kang sampoen van den vorst: hij kiest die reeds geleerd heeft ngahéssi karjiwo: jén siwóng hinggoetoes werkzaam te zijn: als degeen die gezonden tiwas, lah hajiwo hinggoetoes malih, dhoewordt achteloois is dan vooral niet meer gezonden, madhi hiennó protjojo, djenengngé praboe wordende slecht het vertrouwen op den naam pati, jogjo hing ngoetoes malih kang béljik van den vorst; goed om te zenden ook, braaf téménning kajoen, kang protjoja hing pdjah, zeer van neiging, die getrouw is in den dood, kang woes protomo hing ngilmi, lamón si die de eerste is in kennis: indien die wóng poeniko nöra jahiman, sajaktiné hikoe persoon niet godsdienstig is, voorzeker die hijo wóng ngikoe tandrébé ngilmi, jakti tan persoon niet bezit kennis, voorwaar keno paréntah, hang ngroesakkakén niet moet gelast worden, hij doet verderven nagari. Kalawan nopo malih parénhet land. Wijders wat meer is de bevetah wóng, tanpo ngilmoe, tan wroeh hing len van hem die geen kennis heeft, kennen kabéltjikkan, bédho lan wóng hingkang béljik, geen welzijn, verschillen van de deugdzamen, tan nrokos omannah, hing wóng nandangen bekommernen zich niet met hen, die bezitten ngiman. het geloof.

1. In het algemeen is de onvolmaakt verleden tijd in den tegenwoordigen tijd geschreven, doch ieder zal spoedig merken dat de eerste bedoeld wordt. Het stuk is doorloopend in de hooge taal geschreven; het spreken van den vorst wordt telkens *ngandhiko* genoemd, dat eigenlijk bevelen betekent, wordende zijne taal als een bevel beschouwd; daarentegen wordt zulks van den patih nederig uitgedrukt door *hoematoer*, « woorden aanbieden. » Van een persoon wordt ook in de lage taal gesproken, als *wōng* soms niet een aanwijzend voornaamwoord uit de hooge taal, als *wōng poenniko*, dat zich boven het lage verheft.

2. *Saroepaning*, van *saroepo*, eene soort, ook: een gelaat hebben, dus: zich vertoonen, en in den onderhavigen zin: aanwezigen.

3. *Hasibéng*, van *sebo*, *hasibo* of *hasebo*, verschijnen, en alhier in plaats van *hasébo hing* verschijnen in, ineengesmolten.

4. *Toer*, verkorting van *haloer*, aanbieden, zie § 43.

5. *Kéring*, van *ka* en *hiring*, volgen, in-eengesmolten, en dus: gevuld.

6. *Goemédhér*, is een ratelend, rommelend gedraais, en *hawoerahhan* is van *hawōr* of *ha-woer*, mengen, door elkander gaan.

7. *Tannarso*, verkorting van *datan harsō*, niet willen.

8. *Kasingikhan*, van *hingga*, ja, zeker.

9. *Dhénniro*, van *dhénné*, kunnen, *maniro*, hij, gj.

10. *Hangoeloen*, dienen, van *koelo*, dienaar.

11. *Hadhoeuwé*, bezitten, hebben; in den bedoelde zin: een onderzoek hebben, dus: bezig te onderzoeken.

12. *Hono dhéné*, eigenlijk het kan, het is mogelijk, doch wordt dikwels als: wijders, ook kan het, gebezigd. Dit is een taaleigen.

TITELS VAN JAVAANSCHE VORSTEN EN GROOTEN.

Voor den Keizer of Sulthan.

Hingkang Sinoehoen, *Kangdjéng Soesoe-hoennan*, *Pakoe Boewono*, *Seennopati Hing-ngalogo*, *Ngabdhoer Rahman*, *Sajidhien*, *Paannotogomo*. (Verkl.) *Hingkang linoehoerrakēn*, *kang dhipoen Soenoewoenni*, *Harigoe-koehhakēn djagat*, *Titindih hing prang njékél pangngawoso*, *Hing papaanning paprang-ngan*, *Habdhi kang moerah hing dhoenunjo*, *sangkang ginoesti*, *Noto hing ngagomo*. (Zin.) De verhemelde, de aangebedene, de spil van het aardrijk, de schrik des doods op het slagveld (opperbevelhebber), de barmhartige dienaar Gods, de bevestiger, de handhaver der Godsdienst.

Voor den Kroonprins.

Kangdjéng Pangéran, *Hadhipati*, *Aannom*, *Haméngkoe nagoro*, *Soedhikkijo*, *Rodjopoetro*, *Naréndro Mataram*. (Verkl.) *Hagéng kang kiennawoelan*, *Njékél pangawoso*, *Tjat-tjawangngan*, *Pikoekoe hing nagoro*, *Kang linoewihhakēn hing ngakeh*, *Poetro Ratoe*, *Ratoe hing Mataram*. (Zin.) De doorluchttige prins, de zeer voortreffelijke, de jeugdige, de steun des lands, de alles overtreffende, de zoon van den vorst, de koning van Mataram.

Voor den Pannembahan.

Kangdjéng Pannembahan Boemi Noto. (Verkl.) *Kangnging ngagéngngakēn kinabéktén ratoe hing boemi*. (Zin). De doorluch-

tige, geheilige, hoogvereerde vorst der aarde.

Pangéran Hadhipati Poero Bojo. (Verkl.) *Kiennawoelan hanniekél paréntah pakéwoeh hawéwéngkönning karaton.* (Zin.) Die gediend wordt (*) in het moeijelijk bewind van den omtrek van het paleis.

Pangnéran Hadhipati Koesoemo Joedho. (Verkl.) *Kiennawoelan hanjékél paréntah; kakémbang ning pérang.* (Zin.) Die gediend wordt in het bewind, als het sieraad des oorlogs.

Pangéran Harijo Singi Sari. (Verkl.) *Ki-nawoelan matjan wadhón.* (Zin.) Die door tijgerinnen gediend wordt.

Pangéran Harijo Pannoelar. (Verkl.) *Ki-nawoelan panggönnanning pitakönnan.* (Zin.) Die in de spreekzaal gediend wordt.

Pangéran Harijo Hadhi Négoro. (Verkl.) *Kinawoelan hoetamaning négoro.* (Zin.) De voortreffelijke dienaar des lands.

Pangéran Harijo Noto Poero. (Verkl.) *Ki-nawoelan hannoto wawéngkönning karatón.* (Zin.) De dienaar die de onderhoorigheden des ríjks regelt.

Pangnéran Harijo Noto koesoemoe. (Verkl.) *Kinawoelan Ratoenning Kémbang.* Een vorst der edelen.

Pangéran Harijo Danoe Pojo. (Verkl.) *Gédé pangawoelan haglékki paparing,* zeer verdienstelijk in het verwerven van belooningen.

Pangéran Harijo Djojo Koesoemo. Verkl.) *Gédé pangawoelan kakémbang kang ménéng-gakén,* zeer verdienstelijk als held der edelen. (bloesem der dapperen).

Pangéran Harijo Pringgo Lojo. (Verkl.)

(*) Die gediend wordt, heeft hier ook de betekenis van het activum, zoo als wel in het Grieksch, dus die dienstbaar is.

Gédé pangawoelan pakéwoeh hing djadjahan, zeer verdienstelijk bij de moeijelgheden aan de grenzen.

Pangéran Harijo Hadhi Koesoemoe. (Verkl.) *Kémbang kang hoetomo,* edele bloesem.

Pangéran Harijo Pandji Prijambodo. (Verkl.) *Laannang kang hamoerih hing roso.* Een man die naar magt streeft.

Pangéran Harijo Koesoemo Ningnrat, (Verkl.) *Kakémbang ning djagat,* bloem der wereld.

Pangéran Harijo Brongto, Koesoemo. (Verkl.) *Kakémbang ning triromo,* bloesem der liefde.

Pangéran Harijo Soerjo Broto. (Verkl.) *Sréngngéngé topo kang sampoerno,* de zon der volmaakte boetelingen.

Toeménggoeng Mangkoe dhi Ningnrat, (Verkl.) *Kang hamangkoe kahoetamaanning djagat,* de voortreffelijke bestuurder des lands.

Dipo winoso, de heldere Zon, (groote zon.)

Pringgo Koesoemmo, de edele voorzichtige.

Mangkoe Négoro. (Verkl.) *hanniekél boemi,* bestierder des lands.

Prangwédhono. (Verkl.) *Pangnarépping prang,* hoofd des krijgs.

Soerjo Négoro, (Verkl.) *Sréngngéngénnning négoro,* zon des lands.

Soerjo Dhi Ningnrat. (Verkl.) *Sréngngéngéngé hoetamaanning djagat,* voortreffelijke zon des lands.

Soerjo Mataram, zon van Mataram.

Soerjo Dhi Poero, zon van het paleis.

Pakoe Halam, spil der wereld. (Standvastig in het bewind van zaken.)

Soerjo Poetro, zoon der zon.

Mangkoe Boemi, bestierder des lands.

Dhipo Negoro, sakkell of zon des lands.

Mangkoe Koesoemoe, bestierder der edelen.
Moerdhaannengngra. (Verkl.) *Tenggëkking djagat*, hals des lands.
Dhipo wijono, zon der gelukzaligheid.
Hadhi Soerjo, voortreffelike zon.
Hadhi winoto, voortreffelijk in deugden.
Aboe Bakar, reine dienaar.
Pannëngngah, middelaar.

Noto Prodjo, die de zaken des lands regelt.
Tédo koesoemoe, glans der edelen.
Tjokro Dhi Ningngra, voortreffelijk wapen des lands.
Prawiro Dhi Ningngra, de held des lands, (ook, de verstandige des lands).
Sonto Widjojo, voortreffelike standvastigheid.

VERKLARING VAN HET STUK VOORKOMENDE OP BLADZIJDE 8.

Moelané katandanana, *hijo hoego toeleso moerah sakéh sandang pangan*, *toer karto hing négoro*; *soepojo dhadhijo tétepé hing wöng*, *harép hangabékti maring Dhéwo*. *Krono békki hikoe sampoernaning lampah*. *Toehoe siro jéng mangkono*, *hamésthí tinarimo*; *krono sing sopo wöng kang hanglampahé kabétkikan*, *jékti tinémoekhakén hing bésóek soewarganiro*, *kang loewih moeljo*; *toer hakarsoporo Dhéwo haparing polo marto*, *kojo padhoeko sanghijang séwo Bothoro Héndhro*.

Sing sopo wöng kang hanglampahé holo, *jékti hing wékasné hanémoe hing narakaniro*, *toer tiniengalakén roepa*niro *bésóek podo lan roepané wöng loro hino*, *kojo boeto gedéné*, *roepa*niro *kojo hasoe*, *hanané kang mangkono hikoe bddö*, *krono tanarép hing kabétkikan*, *hanoeroeti chawanniro*, *hikoe satroe kang hono hing badhaniro*.

Görniro kang kékawroehho moengpoeng hoe-rip, *hamrih hing kabétkikan*, *hanadjo hanembah poedji kang sampoerno*, *prasidjo maring Bathoro*, *kang hamiséso hing djagat*, *kang dhoewé boemi langit*.

Hijo karané moenggoeh kaloenggoehhané, *sang pandito kahoermaténnio*, *hing sopo bøga*,

Het bewijs (van welvaart) is, dat bij voortdureng voedsel en deksel goedkoop, en er vrede in den lande zij; opdat zulks rust aan hen verschaffe, welke de Goden vereeren. Die vereering nu is een volmaakte wandel. Als gij dien getrouw betracht, moet dezelve welgevallig zijn; want een iegelijk mensch, die de deugd beoefent, zal gewis eenmaal den hemel verwerven, die zeer verheven is; en zoowel alle Goden als de luisterrijke Godheid Séwo Bothoro Héndhro, zullen hem alle hulp verleenen.

Een iegelijk, die slecht handelt, zal eindelijk de hel verwerven, en zijn voorkomen zal zich namaals vertoonen als wanstaltigen, groot als monsters, met een hondengestalte; de zoodanige is onverstandig, daar hij afkeerig van de deugd, zijne driften inwilligt, die zijne vijanden zijn.

Dit moet geweten worden in het leven, ten einde deugdzaam te worden, en volmaakten lof op te zenden, gelooende in Bathoro, die magt heeft over de wereld, die hemel en aarde bezit.

Ook ter oorzaak hunner eerwaardigheid, moeten de leeraars door u, niemand uitgezonderd,

sarto hanggoeroewo ; kang salemmén-temmennipoen sěmbah maring Bathoro kang koe-woso , sarto kang miséso , kang minongko kawarnané ; hamoeng sěmbah poedjihiro , margané toemoelijo hanémmoehakén hing kabégdjan , lan kabétkikan , moengpoeng siro maksih haerip hing dhoennjo . Sarto hamoemoelijo mring wöng ngatoewo karö , lan sarto loeloehoeriro hing pawéksé kang hanémoe kang kaloemrah hing nagoro hóra nono loepoeté ; hoepamané woes kojo wöng ngatoewané karö , katiengngalan pangréksané sang Bathoro , hijo kang hamboeko hatiniro hing pégawé kang bétjik . Kawroehhono dhénniro wédaring sékar , haroemi maratané hing sahenggönniro ; samongbono wisésaning sariro , kang hamoerbo hing pakrëti , kojo sang ratoe hamaréntah hing boemi ; podo-padanékoe hambétjikono hing pangandhiko lan hamrihjo toe-toengganan lan sandjoto pëddang ; podo hoego , hingkang kadhi hangrésikono hing séoembérran , kojo pandhoeko , kang hamaréntahho , hamrih raminé bolotané , lan hodjo hambé-dhahakén , moenggoeh hing wöng holo bétjik , sami einoengan , tondo pangönan , sopojo kang holo dhadhi bétjik , hikoe kawroehho kabéh ; hodjo hanguelati roepo warno .

vereerd worden en gij moet van hen leeren , maar boven alles eere bewijzen aan Bathoro den almagtigen , den bestierder en den onderhouder van alles , hem alleen moet gij loven , om eenmaal geluk en zegen deelachtig te worden terwijl gij nog leeft in de wereld . Eert ook uwe ouders mitsgaders uwe voorouders in hunne lessen , die gij in hunne schriften aantreft , en welke algemeen in den lande verspreid , onschendbaar zijn ; even zoo als hunne ouders de voorschriften van den God Bathoro beschouwden , die hunne harten openden voor de deugd , weet dat zij geurige bloesems mogten dragen , waar hun invloed ook besta ; desgelyks zal uwe magt zijn , die het gemoed herschept , gelijk aan eenen vorst die op aarde regeert ; gedraag u op dezelfde wijs deugdzaam , ingevolge de bevelen , en streef naar behoedzaamheid en verdedigingsmiddelen , even alsof gij de bron zuivert , en gelijk wordt aan eenen doorluchtingen vorst , die het bewind voert tot heil zijner onderdanen . Zijt geen aannemer des persoons onder bozen en goeden , zij allen worden met een klaarblijkelijk verblijf begiftigd ; zoo mogen de bozen deugdzaam worden . Dit alles worde door u gekend ; zoek naar geene soort . (Maak geen onderscheid).

Het bovenstaande is een gedeelte van vele verhevene zedelessen , die in het jaar drie honderd zes en negentig , der Javaansche tijdrekening geschreven zijn en bijna veertien eeuwen tellen .

AANHEF VAN DE GESCHIEDENIS DER JAVAANSCHE KIZERS.

Ki Toemenggoeng Soemo Broto hatoer sěmbah : doeh Sri Boepati ! romo djéngngandhiko Pangngéran kapoegérran lóls saking dhalém goesti , sapoetranniro garwo dhatan kari . —

De Heer Tommoggong Soemo Broto zeide beleefdelyk : Ja heer doorluchtinge Boepati ! uw vader , Pangeran van Poeger ging uit zijn paleis met zijne kinderen (en) vrouwen , blijvende

Ngalér ngilén wahoe wadhiyo kang hoeningngo, doek sri noro pati djodjo wingno-wingo, koe-médhoe lathienniro, moenggah mring kamar pri badhi; bëndéki bitjik sigro biennakto midjil. Woos tiennampan dhénniro rekijéno patijo tiennaboe hing sittinggil, bëndé moenijo ngangkang, moenni hing ngawang ngawang, biennaroeng lan télag moenni, wadhiyo kapoegerran hótér, wöng sannégari. Hing djrö poero géger hoemijoeng hawoerahhan, samijo salah pamjarsi, hing pannjannanniro Pangnérang Poegér hiko hangngamoek marang djrö poeri; wadhiyo kaparak hing sri mëngnganti, baris prapto siti loehoer barisé malatar, kapang wöng magar sari prijoto kang ngarso, soro ngi djadjarriro bëdil, samijo dhénnisénni, wöng djogo bojo samijo prajitnéng wéshii. Wöng nir bojo sikép kardi moenggjang ngarso, wöng djogo soero sami gandjoer sikappiro noeloep wiso protjöndo wöng poetro sikép djémparing; moengngoeprasri, wiro brodjo bradjannöng lakar tijoso, samijo prajitnéng djoerit, tan kalilijo pérnah njandjoto.

(geene) achter. Noordwestwaarts ging hij; het volk weet het. Tijdens den doorluchtingen Boepati de borst rood werd en de lippen beefden, klom hij in zijn kamer alleen, (nu) werd de alarmgong spoedig naar buiten gebracht; door den Patih overgenomen zijnde, werd op (dezelve) op eenen hoogen grond (gebracht) geslagen; deze gong klok schel, het geluid klonk tot de wolken, en mengde (zich) met het geluid van de zware trom; het volk van Poeger kwam in beweging, de menschen eene buurt in het paleis (uitmakende) kwamen in beroering en maakten een groot gedruis; alle hoorden verkeerd, (dat) de Pangeran van Poeger oproer maakte in het paleis; de lijfwacht aan de poortschaarde zich tot de aanhoogte in kloeke houding; de paleisburen waren op hunne hoede naar voren uitziende; de schutters rangschikten hunne geweren, (stelden zich in slagorde) en laadden dezelve. Het volk van Djogo Bojo (*) was oplettend op de paarden; het volk van Nir Bojo rustte zich tot den strijd uit; staande vooraan. De dapperen droeg lange lansen. Ook waren er die vergifige pijltjes uit blaaspijpen bliezen; de jongelingen hadden pijlen. Schoon waren al de scherpe wapenen der oude tijden; allen haakten naar den strijd, en nooit misten hunne wapenen.

(*) Djogo Bojo, Krokodilwachters.

P O E Z I E.

De Javaansche poëzij is eenvoudig, echter natuurlijk en soms vol kracht. Voornamelijk wordt zij, zoo als bij de meeste nog niet ontwikkelde volken tot het vermelden van oorlogen

gebezigt. De dichtstukken rijmen niet, maar hebben eene maat, die even als die van bijna alle Javaansche geschriften gedurig afwisselt.

Hareppan, hoeran-hoeran, en goerillan

zijn de namen voor dichtstukken. *Ilmoe goe-rittan* is de dichtkunst, *Képrak* beduidt toonval en *iembang* melody. De verzen dragen den naam van *poeh* en *poeopoeh*; iedere regel heet *podo lingso*, kleine voet en ieder couplet *podo gedé*, grote voet.

Iedere verandering van maat heeft eenen eigenaardigen naam en van alle coupletten van dezelfde maat moeten de regels in bepaalde voakaalklanken uitgaan.

De voornaamste namen die de maat aanduiden zijn: *Hasmoro dhono*, gift uit blijdschap;

Sri Noto doorluchig vorst; *Dhandang gen-dis*, suikerkraai. *Kinanti*, gewacht worden. *Midjil* te voorschijn komen. *Sinom*, haarlok. *Mas koemembang*, drijvend goud. *Pangkoer hangngoengsi*, zich achterwaarts schuil houden. Buiten deze zijn er nog vele namen, waarvan de beteekenis niet immer met juistheid kan bepaald worden.

Om over den aard der poëzij en hare maat te kunnen oordeelen, volgen hier eenige dichtstukken.

Maat Pangkoer Madengdo.

BESCHRIJVING VAN EEN OORLOGSTOONEEL.

<i>Raménning prang, loedhíro lir lèpén bennó</i>	12	voet, in o of a.
<i>Tan boeh moesoeh pri badhi,</i>	7	» » i.
<i>Lir gabah ngintéran,</i>	6	» » a of o.
<i>Ramé habiloeloengngan,</i>	7	» » a.
<i>Hawor pangngriki toeranggi,</i>	8	» » i.
<i>Watang kang rémpak,</i>	5	» » a.
<i>Lir sarah hanéng wari.</i>	7	» » i.

Vertaling in dezelfde maat.

De strijd was hevig, 't bloed vloot als een volle stroom,
Geen vijand kende zich zelv',
Als het graan verstuivend,
Op elkander gedrongen! —
Gemengd was 't brieschen der paarden;
Brekende lansen,
Als stroo, dreven op 't water (als spaanders).

Riwoet-riwoet, tannono hingkang moendoero, | Vermengd ondereen, was er niemand die deinsde,
Bétil nöra namoenni, | Geen geschut dat bulderde;

*Hakoewél kewolo,
Singo kang panggah, pëdjah,
Soemahab bolo ngébekki;
Bolo bang wétan
Tannono sambat hadjrih.*

*Kapiharso lir ngobakhéno kang djagat,
Swarané bëdil moenni,
Watang kang tjaroekbrak,
Lir pokking górdho sémpal,
Hawör swarané wadhjalit, (voor wadhijo halit).
Lir goenoeng rébah.
Swarané bëdil moenni.*

*Raménning prang loedhiro lir lépén bénno,
Béndé nöra namoenni,
Lir boeloes néig rowo;
Waстро, watang lir sarah,
Lir sélo tinoelang hésthí.
Waстро koemambang
Lir ganggëng hanéng wari.*

*Raménning prang loedhiro lir lépén bénno,
Wangké soesoenno tindih;
Kadhi soerodhoelo,
Pangamoeké wóng Toeban.
Kang kaparag, hangngémassi;
Bolo bang wétan
Kathah kang ngandang kaannin.*

*Jén dhinoeloe lir péndhah kang woewoekiran,
Kinón soesoenno tindih,
Wénnéh kang katoendjang,
Ramé hasalín toendjang
Hono kang mati hing wari,
Hingkang wélassan
Dhén géndong réwangngékti.*

't Was enkel worsteling;
Wie volhardde, bezweek;
Op elkaár stonden de scharen;
Het volk van 't oosten
Werd niet bevangen door schrik.

Het gedruis werd gehoord als schudde de wereld,
Het geschutgebulder klonk,
Het klettern der lansen
Als splijtende boomstammen
Klonk met 't geschreeuw der legers;
Als 't stortend gebergt,
Was 't gebulder der stukken.

Destrijd was hevig, 't bloed vloot als een volle stroom,
Geen bekkens klonken, drjvend
Als schildpadden in 't slíjk (*).
Kleeding, lansen als spaanders,
Als steen, die de olifant verplet.
Kleederen dreven
Als planten op het water.

Destrijd was hevig, 't bloed vloot als een volle stroom,
Lijken lagen op elkaar;
Even als de tijgers
Moordde het volk van Toeban.
Die geraakt werd, moest sneuvelen;
Het volk van 't oosten
Had er velen met wonderen.

Die het aanschouwde zag hen als de heuvelen,
Die stapels lijken voor 't oog!
Andren aangevallen,
Vielen weder hevig aan;
Andren stierven in het water:
De beweenden werden
Door hun makkers gedragen.

(*) Als schildpadden in poelen, vertoonden zich de gongs in het bloed. (Juist en natuurlijk beeld).

Met regt wordt eene zoodanige schildering van den strijd door den dichter die den krijg in Indië kent, als levendig, natuurlijk en krachtig beschouwd.

De moeijelijkheid om de afwisseling van maat in acht te nemen, en tevens de vokaalklanken aan het einde der regels te bewaren, maakt de poëzij tot eene kunst van veel studie, en het is

alleen aan de euphonische regelen te danken, dat die moeijelijkheid te overwinnen is. De in-eensmelting verkort, de aanhechting en tus-schenvoeging van woorden verlengt de maat. Zoo wordt *soeworo*, veranderd in *sworo*, *djero* in *djro*, enz. terwijl de werkwoorden door de vooraanhechting van *hang* of *ha* eenen let-tergreet winnen.

E I N D E.

INHOUD.

EERSTE HOOFDDEEL.

Schrift en uitspraak.

§ 1. Alphabet. § 2. *Lægæno*. § 3. Klassificatie. § 4. Voorbeelden om woorden te vormen. § 5. Voorbeeld van de schrijfwijs. § 6. Hulpleters. § 7. Vokalen. § 8. Hulpleters met vokalen. § 9. Répo, of teekens van zamensmelting en afsnijding. § 10. Voorbeelden tot oefening. § 11. Woordvorming door verbinding van medeklinkers, hulpleters, vokalen en schrijftekens. § 12. Aangenomen letters. § 13. Talletters. § 14. Voortekens en zinsnijdingen, afwijkingen van het staande schrift.

Regelen van welluidendheid.

§ 15. Over het schrijven der wortelwoorden. § 16. De verlenging der wortelwoorden. § 17. De verandering der medeklinkers. § 18. Euphonische verandering in den uitgang der woorden. § 19—37. Verandering aan het begin der werkwoorden. § 38. Overzigt van de aangehaalde voorbeelden door eene tafel. § 39. Uitkomst dier tafel. § 40. Uitzondering omtrent de *ngo* en *njo*. § 41. Verandering der vokaalklanken in het midden der woorden. § 42. Verandering der woorden op het einde. § 43. Verkorting van woorden (*abrevatio*). § 44. Bijzondere teekens en zinsnijdingen.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Woordvorming.

§ 45. Het wezen, de soort en hoofdrang der woorden. § 46. Woorden door herhaling dubbel. § 47. Woorden door zamenvoeging dubbel. § 48. Woorden door vereeniging dubbel. § 49. Tweelettergrepig zijnde woorden. § 50. Over de soorten der woorden. § 51—54. Over het vormen van afgeleide woorden. § 55—59. Afgeleide zelfstandige naamwoorden. § 60—67. Afgeleide werk-

woorden. § 68—70. Over de bijzonderheden van de soorten der woorden. § 71—75. Zelfstandige naamwoorden. § 76. Gevolgtrekking. § 77—95. De naamvallen. § 96—98. Lidwoorden. § 99—116. Bijvoegelijke naamwoorden. § 117—120. Trappen van vergelijking; de getallen. § 121—146. Persoonlijke voornaamwoorden, hunne naamvallen in het enkel- en meervoud. § 147. Wederkeerende voornaamwoorden. § 148—152. Bezittelijke voornaamwoorden. § 153, 154. Vragende voornaamwoorden. § 155—156. Aanwijzende voornaamwoorden. § 157, 158. Betrekkelijke voornaamwoorden. § 159—187. Werkwoorden met hunne verschillende tijden en wijzen. § 188. Inlichting over de tafel der afgelide woorden. § 189. Tafel van afgelide woorden. § 190. Wederkeerige werkwoorden. § 191. Onpersoonlijke werkwoorden. § 192—200. Telwoorden. § 201—219. Bijwoorden. § 220—224. Voortsetsels. § 225—236. Voegwoorden. § 237—242. Tusschenwerpsels.

DERDE HOOFDDEEL.

Woordvoeging.

§ 243—251. Verbinding van naamwoorden. § 252—256. Verbinding van werkwoorden. § 257—263. Verbinding van de kleinere deelen der rede. § 264—269. Over de weglatting van sommige woorden en eenige bijzonderheden aangaande de verbinding. § 270—276. De beheersching van naamwoorden. § 277. De beheersching der werkwoorden. § 282—289. Gesprekken van meerderen tot minderen in de lage taal, en van minderen tot meerderen in de hooge taal, over al-lerlei onderwerpen. Eene menigte Javaansche brieven met de vertalingen van blz. 62—81.

Uittreksels uit Javaansche geschiedenissen.

Fragment uit de geschiedenis van Sultan Ibrahiem; uittreksel uit Lajang Séwoko blz. 84. Titels van Javaansche vorsten en grooten blz. 87. Verklaring van het stuk, voorkomende op blz. 8, zie blz. 89. Aanhef van de geschiedenis der Javaansche keizers blz. 90. Poëzij blz. 91—94.

a)

ken.

TIJDEN.	AANTOONEND BEPAALDE WIJS.	DEELWOORDEN.
Tegenwoordige.	Ik doe. Doen. <i>Koelo hadhamél.</i> <i>Hakoe hagawé.</i>	Doende. <i>Sawégi dhamél.</i> <i>Lagi gawé.</i>
Volmaakt verledene.	Ik heb gedaan. Gedaan hebben. <i>Koelo sampoen hadhamél.</i> <i>Hakoe wis hagawé.</i>	Gedaan hebben. <i>Sadhamélliipoen.</i> <i>Sagawénné.</i>
Toekomende.	Ik zal doen. Zullen doen. <i>Koelo badé hadhamél.</i> <i>Hakoe bakal hagawé.</i>	Zullende doen. <i>Sawégi badé dhamél.</i> <i>Lagi bakal gawé.</i>
Tegenwoordige.	Ik word gedaan worden. <i>Koelo dhipoen dhalhamél.</i> <i>Hakoe dhi gawé.</i>	Gedaan wordende. <i>Sawégi dhipoen dhamél.</i> <i>Lagi dhi gawé.</i>
Volmaakt verledene.	Ik ben (werd) gedaan zijn. <i>Koelo sampoen dhídhipoen dhamél.</i> <i>Hakoe wis dhigawéghawé</i>	Gedaan zijnde. <i>Sampoen kadhamél.</i> <i>Wis ka-gawé.</i>
Toekomende.	Ik zal gedaan worden. <i>Koelo badé dhipoen dhamél.</i> <i>Hakoe bakal dhi gawé.</i>	Zullende gedaan worden. <i>Sawégi badé dhipoen dhamél.</i> <i>Lagi bakal dhi gawé.</i>
Tegenwoordige.	Ik laat doen. Laten doen. <i>Koelo hadhaméllakéen.</i> <i>Hakoe hagawékhaké.</i>	Latende doen. <i>Sawégi kadhaméllakéen.</i> <i>Lagi kagawékhaké.</i>
Volmaakt verledene.	Ik heb laten ebben laten doen. <i>Koelo sampoen hadkadhaméllakéen.</i> <i>Hakoe wis hagawékhaké.</i>	Hebbende laten doen. <i>Sampoen kadhaméllakéen.</i> <i>Wis kagawékhaké.</i>
Toekomende.	Ik zal laten zullen laten doen. <i>Koelo badé hadhadhaméllakéen.</i> <i>Hakoe bakal gawékhaké.</i>	Zullende laten doen. <i>Sawégi badhé kadhaméllakéen.</i> <i>Lagi bakal kagawékhaké.</i>

b)

(89).

ONBEPAALDE V. NAAMWOORD.	ONZIJDIG ZELF- STANDIG NAAMWOORD.	BEDRIJVEND ZELF- STANDIG NAAMWOORD.	LIJDENDE AFGE- LEIDE BIJVOEGE- LIKE NAAMWOOR- DEN, SOMS ALS DEELWOORDEN GE- BEZIGD WORDENDE.
<i>Ho.</i>			<i>Kabjieman sawild</i>
<i>Njo.</i> <i>Njoto</i> , blijkenhelderen.	<i>Njatahan</i> , het op-	<i>Penjatahan</i> , ophel- dering; blijk.	<i>Kanjatahan</i> , geble- ken; blijkbaar, ver- klaarbaar.
<i>Mo.</i> <i>Miharso</i> , horen.	<i>Wiharsan</i> , het hoo-	<i>Pawiharsan</i> , toelis- tering.	<i>Kawiharsan</i> , hoor- baar; wat gehoord wordt.
<i>Go.</i> <i>Gawé</i> , werken.	<i>Gawéjan</i> , het werken.	<i>Peng- of pégawéjan</i> , werk, bewerking.	<i>Kagawéjan</i> , bewerk- baar; bewerkt worden.
<i>Bo.</i> <i>Békto</i> , breng	<i>Baktén</i> , het brengen.	<i>Pembaktén</i> , over- brenging.	<i>Kabaktén</i> , vervoer- baar; hetgeen overge- bragt wordt.
<i>Tho.</i> <i>Thoekoe</i> , gijen. uitspruiten.	<i>Toekoellan</i> , het groei-	<i>Penokoellan</i> , groei; groeijing.	<i>Katjokoellan</i> , het- geen groeit of groeijen kan; groeizaam.
<i>Ngo.</i> <i>Ngandhiko</i> , spreken.	<i>Ngandhikan</i> , het bevelen.	<i>Pengngandhikan</i> , het bevel.	<i>Kangandhikan</i> , die bevel ontvangt; wat be- volen kan worden.

